

T.C.

TOKAT GAZİOSMANPAŞA ÜNİVERSİTESİ

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

**BAŞARIYA GÖTÜREN AİLE YAPISINDA EBEVEYNLERİN
ROLÜ: DOĞAN CÜCELOĞLU'NUN KİTAPLARI EKSENİNDE
DEĞERLER EĞİTİMİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Emine YILDIRIM

Danışman: Doç. Dr. Mehmet AYAS

Tokat- 2025

ETİK SÖZLEŞME

Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü tez yazım kılavuzuna göre, Doç. Dr. Mehmet AYAS danışmanlığında hazırlamış olduğum “Başarıya Götüren Aile Yapısında Ebeveynlerin Rolü: Doğan Cüceloğlu’nun Kitapları Ekseninde Değerler Eğitimi” adlı Yüksek Lisans tezinin bilimsel etik değerlere ve kurallara uygun, özgün bir çalışma olduğunu, aksinin tespit edilmesi halinde her türlü yasal yaptırımını kabul edeceğimi beyan ederim.

06/11/2025

EMİNE YILDIRIM

JÜRİ KABUL VE ONAY

Emine YILDIRIM tarafından hazırlanan “**Başarıya Götüren Aile Yapısında Ebeveynlerin Rolü: Doğan Cüceloğlu’nun Kitapları Ekseninde Değerler Eğitimi**” adlı tez çalışmasının savunma sınavı 06.11.2025 tarihinde yapılmış olup aşağıda verilen jüri tarafından Oy Birliği ile Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı / Din Eğitimi Alanı’nda Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyeleri (Unvanı, Adı Soyadı)

İmzası

Üye (Danışman): Doç. Dr. Mehmet AYAS

Üye (Başkan): Doç. Dr. Kubat Ali TOPÇUBAY

Üye: Doç. Dr. Hacı Mustafa KİRİŞ

ONAY

/ /

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Müdürü

İTHAF

Hayatım boyunca bana koşulsuz sevgiyle rehberlik eden, her adımında arkamda duran, yüreğindeki sonsuz şefkatle beni var eden canım anneme... Gecisini gündüzüne katıp fedakârca emek veren, dualarıyla beni ayakta tutan, inancını hiçbir zaman yitirmeyen ve daima “yapabilirsin” diyerek bana güç veren anneme...

Bu tez, sadece bir akademik çalışmanın değil, bana öğrettiğin değerlerin ve sabrın bir yansımasıdır.

Varlığın en kıymetli dayanağım, kalbim hep sana minnetle dolu...

Sonsuz sevgi ve saygıyla,

EMİNE YILDIRIM

ÖNSÖZ

Bu tez, bireyin karakter gelişiminde ve hayattaki başarısında aile yapısının ve ebeveyn tutumlarının ne denli belirleyici olduğunu ortaya koymak amacıyla hazırlanmıştır. Modern yaşamın karmaşası içerisinde giderek daha çok ihtiyaç duyulan değerler eğitimi, yalnızca okul ortamında değil, öncelikle aile içinde temellenmektedir. Bu noktada ebeveynlerin rehberlik rolü, çocukların hem insanî hem akademik başarılarında kritik öneme sahiptir.

Bu çalışmanın odak noktasında, insan davranışları, iletişim, aile içi ilişkiler ve değerlerin aktarımı konularına derinlikli bir bakış sunan, Türk psikoloji ve kişisel gelişim literatürünün öncülerinden Prof. Dr. Doğan Cüceloğlu'nun eserleri yer almaktadır. Cüceloğlu'nun kaleme aldığı kitaplarda yer alan kuramsal çerçeveler, örnek olaylar ve yaşam öyküleri aracılığıyla, başarılı bireylerin yetiştiği aile yapılarına dair güçlü ipuçlarına ulaşılmıştır. Bu sürecin her aşamasında akademik yolculuğuma katkı sunan, bana rehberlik eden değerli tez danışmanım Mehmet AYAS'a teşekkür ederim. Ayrıca araştırmalarım süresince bana destek olan aileme ve tüm eğitim hayatım boyunca bana değerli katkılar sunan hocalarıma içten şükranlarımı sunarım.

Bu çalışmanın, ebeveynlik üzerine düşünen bireyler, eğitimciler ve değerler eğitimi alanında çalışan araştırmacılar için faydalı bir kaynak olması en içten dileğimdir.

ÖZET

BAŞARIYA GÖTÜREN AİLE YAPISINDA EBEVEYNLERİN ROLÜ: DOĞAN CÜCELOĞLU’NUN KİTAPLARI EKSENİNDE DEĞERLER EĞİTİMİ

Yıldırım, Emine

Yüksek Lisans, Felsefe Ve Din Bilimleri Anabilim Dalı

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Mehmet Ayas

Kasım 2025, xii + 178 sayfa

Bu çalışmanın amacı, Doğan Cüceloğlu’nun *Geliştiren Anne Baba* ve *Başarıya Götüren Aile* kitapları kapsamında, değerler eğitiminin nasıl aktarıldığını ortaya koymaktır. Araştırmada, bireylerin kişisel gelişiminde ve toplumsal yaşamlarında değerler eğitiminin oynadığı temel rolü vurgulamayı hedeflerken, aynı zamanda ebeveynlerin çocuk gelişimindeki kritik etkilerini de gözler önüne sermektedir. Millî Eğitim Bakanlığı (MEB) tarafından değerler eğitimi kılavuzunda yer alan on kök değer arasında bulunan; adalet, şükür, barış, sorumluluk, sabır, saygı, hoşgörü, erdemli olmak, sevgi, yardımlaşma ve dayanışma, tutumluluk, dürüstlük, özgüven ve duyarlılık gibi önemli unsurların, incelenen kitaplarda mevcut olduğu tespit edilmiştir. Veri toplama sürecinde MEB tarafından belirlenen 10 kök değer incelenmiş, her iki kitap baştan sona okunarak içeriklerinde yer alan değerler sistematik biçimde belirlenmiş; bu değerler, değerler eğitimi perspektifinden ele alınmak üzere doküman analizi yöntemiyle değerlendirilmiştir. Doküman analizi yöntemi kullanılarak betimsel analiz yaklaşımıyla, her iki eserde yer alan değer söylemleri incelenmiş; hangi değerlere vurgu yapıldığı, bu değerlerin hangi kurumlar aracılığıyla aktarıldığı ve okuyucuya nasıl sunulduğu ayrıntılı olarak belirlenmiştir. Elde edilen bulgulara göre her iki kitapta da özellikle saygı ve sevgi değerlerine yoğun vurgu yapıldığını; ayrıca sorumluluk ve özgüven kavramlarının da önemli ölçüde yer aldığını ortaya koymuştur. Elde edilen veriler, Cüceloğlu’nun eserlerinin değerler açısından zengin içerikler barındırdığını ve okuyuculara kapsamlı bir değerler eğitimi sunduğunu göstermektedir. Ayrıca, bu kişisel gelişim kitaplarının, MEB’in belirlediği kök değerler

doğrultusunda ilgili kurumlar tarafından desteklenerek yaygınlaştırılması gerektiği kanaatine varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Din Eğitimi, Değerler Eğitimi, Aile, Ebeveyn Rolü, Doğan Cüceloğlu

ABSTRACT

THE ROLE OF PARENTS IN A SUCCESS-PROMOTING FAMILY STRUCTURE: VALUES EDUCATION IN THE CONTEXT OF DOĞAN CÜCELOĞLU'S WORKS

Yildirim, Emine

Master's Degree, Department of Philosophy and Religious Sciences

Thesis Advisor: Assoc. Prof. Dr. Mehmet Ayas

November 2025, xii + 178 pages

The aim of this study is to reveal how values education and religious values are transmitted in Doğan Cüceloğlu's books *Geliştiren Anne Baba* (Developing Parents) and *Başarıya Götüren Aile* (The Family that Leads to Success). The research seeks to emphasize the fundamental role that values education plays in individuals' personal development and social lives while also highlighting the critical impact of parents on child development. Among the ten core values included in the values education guide published by the Ministry of National Education (MEB)—which encompass important elements such as justice, gratitude, peace, responsibility, patience, respect, tolerance, being virtuous, love, cooperation and solidarity, thrift, honesty, self-confidence, and sensitivity—it was determined that these values are present in the examined books. During the data collection process, the ten core values defined by the MEB were examined, and both books were read thoroughly to systematically identify the values embedded in their content. These values were then evaluated from the perspectives of values education and religious values using a document analysis method. By employing the document analysis method with a descriptive analysis approach, the value discourses in both works were examined in detail to determine which values were emphasized, through which institutions these values were transmitted, and how they were presented to the reader. The findings indicate that both books place particular emphasis on the values of respect and love, while the concepts of responsibility and self-confidence are also significantly represented. The data demonstrate that Cüceloğlu's works contain rich value-based content and provide readers with a comprehensive values education. Moreover, it is concluded that these personal development

books should be supported and disseminated by relevant institutions in accordance with the core values established by the MEB.

Keywords: Religious Education, Values Education, Family, Parental Role, Doğan Cüceloğlu

İÇİNDEKİLER

Etik Sözleşme	i
Onay.....	ii
İthaf	iii
Önsöz	iv
Özet.....	v
Abstract.....	vii
İçindekiler.....	ix
Tablolar.....	xii
Kısaltmalar.....	xiii
GİRİŞ.....	1
Araştırmanın Problemi	1
Araştırmanın Amacı ve Önemi	2
Araştırmanın Sınırlılıkları	4
Araştırmanın Yöntemi.....	4
Veri Toplama Süreci	5
Verilerin Analizi.....	5
Literatür.....	6
BÖLÜM I KAVRAMSAL ÇERÇEVE	8
1.1. Değer Kavramı	8
1.2. Değerlerin Tespit Edilmesi.....	10
1.3. Değerlerin Özellikleri.....	11
1.4. Değerlerin Sınıflandırılması	12
1.5. Değerler Eğitimi	16
1.5.1. Değerler Eğitiminin Amacı	20
1.5.2. Değerler Eğitiminin Önemi	21

1.6. Ebeveyn-Çocuk İlişkisi	23
1.6.1 Ebeveyn-Çocuk İlişkisi Tanımı ve Alt Boyutları	23
1.6.2 Ebeveyn-Çocuk İlişkisi Geliştirme Yolları.....	25
1.6.3 Ebeveynlik Tutumları	26
1.6.4 Yeni Nesil Ebeveynlik ve Ebeveyn-Çocuk İlişkisi.....	28
1.7. Ailede Değerler Eğitimi	29
1.7.1. Değer Aktarımının Ailede Uygulanışı.....	30
1.7.2. Değer Aktarımında Ailenin Görevleri	31
1.7.3. Değerlerin Çocuk Gelişiminde Önemi	32
1.7.3.1. Ahlaki Açıdan Değerlerin Önemi.....	34
1.7.3.2. Dini Açıdan Değerlerin Önemi	35
1.7.3.3. İnsani ve Hukuki Açıdan Manevi Değerlerin Önemi....	36
1.7.3.4. Eğitim Açısından Değerlerin Önemi	37
BÖLÜM II BULGULAR VE YORUM	39
2.1. Doğan Cüceloğlu'nun Yaşamı, Eserleri ve Psikoloji Anlayışı	39
2.1.1 Yaşam Öyküsü	39
2.1.2. Çalışmaları ve Eserleri	40
2.2. Geliştiren Anne Baba ve Başarıya Götüren Aile Eserlerinde Değerler Eğitiminin Analizi	44
2.2.1. Adalet	45
2.2.2. Şükür	52
2.2.3. Barış	57
2.2.4. Sorumluluk	63
2.2.5. Sabır	74
2.2.6. Saygı.....	78
2.2.7. Hoşgörü	91
2.2.8. Sevgi.....	94

2.2.9. Yardımlaşma ve Dayanışma	106
2.2.10. Tutumluluk	113
2.2.11. Dürüstlük.....	118
2.2.12. Özgüven	123
2.2.13. Duyarlılık	133
2.3. Erdemli Olmak: Değerleri İçselleştirmek	138
SONUÇ VE ÖNERİLER.....	146
Sonuç.....	146
Öneriler.....	149
KAYNAKÇA.....	150
EKLER.....	162
ÖZGEÇMİŞ.....	163

TABLÖLAR LİSTESİ**Tablo No.....Sayfa**

Tablo 1.1. Farklı araştırmacılara göre değer sınıflaması.....32

Tablo 1.2. Spranger ve Rokeach'ın yaptığı değer sınıflandırması.....33

KISALTMALAR

UNESCO	Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü
MEB	Milli Eğitim Bakanlığı
TÜBİTAK	Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu

GİRİŞ

ARAŞTIRMANIN PROBLEMİ

Kişinin yaşamı boyunca öğreneceği şeylerin büyük bir bölümünün 4-12 yaş döneminde edinildiği araştırmalarla ortaya konmuştur. Bu nedenle, bu dönemde çocuğun zihinsel, duygusal, sosyal, ahlaki ve dini gelişimi için destekleyici ve eğitici bir sosyal çevre oluşturulması son derece önemlidir (Kırbaş, 2022, s. 4).

Aile, bireyin ilk eğitim aldığı yer olup, okul hayatı ise bu öğrenimlerin pekiştirilmesi veya eksik öğrenimlerin tamamlanması açısından kritik bir öneme sahiptir. Bu nedenle, aile içi eğitim aileler için büyük önem taşımaktadır; bu eğitimler çocukların yaşamında kalıcı izler bırakmaktadır. Din ve değerler eğitimi, çocuğun ahlaki ve sosyal gelişimini destekleyen önemli bir unsur olarak öne çıkmaktadır (Kırbaş, 2022, s. 4).

Din ve değerler eğitiminin uygun yöntemlerle verilmesi, çocuğun gelişim basamaklarının dikkate alınması açısından hayati bir öneme sahip olup, başarıya götüren bir yol olarak bilinmektedir. Aksi takdirde, sağlam olmayan temeller ve yanlış uygulamalar sonucunda, din ve değerler eğitimiyle ilgili olarak çocukta ahlaki ve dini açıdan tamir edilmesi zor olumsuz durumlar ortaya çıkabilir (Nas, 2018, s. 291).

Türk psikolog ve akademisyen Doğan Cüceloğlu, yaptığı çalışmalar ve yazdığı eserlerle toplumu psikolojik ve sosyolojik açıdan yönlendirici bir rol üstlenmektedir. *Geliştiren Anne Baba* ve *Başarıya Götüren Aile* kitapları, Cüceloğlu'nun ebeveynlik ve çocuk gelişimine dair önemli eserleri arasında yer almaktadır.

Araştırmada özellikle Doğan Cüceloğlu'nun *Geliştiren Anne Baba* ve *Başarıya Götüren Aile* kitapları seçilmiştir; çünkü her iki eser, aile odaklı değer eğitimi ve ebeveynlerin çocukların değer kazanmalarındaki rolünü kapsamlı biçimde ele alan temel başvuru kaynakları olarak kabul edilmektedir.

Geliştiren Anne Baba kitabı, 2021 yılında yayınlanmış, çocuk gelişimine yönelik yönlendirici bir kişisel gelişim kitabıdır. *Başarıya Götüren Aile* ise 2006 yılında yayınlanmış

olup, çocuğun başarısı için ailenin nasıl yönlendirileceğine dair öğretiler içeren bir eserdir. Her iki kitap farklı konulara odaklansa da, ortak amaçları doğrultusunda ebeveynleri sosyolojik ve psikolojik açıdan doğru birer birey, doğru bir aile ve toplum olma konusunda bilinçlendirmeyi hedeflemektedir. Bu bağlamda, değerler eğitimi üzerinde yoğun bir şekilde durulmaktadır.

1. Doğan Cüceloğlu, eserlerinde ebeveynlerin çocuklara kazandırılması gereken hangi temel değerleri öne çıkarmaktadır?
2. Cüceloğlu'nun önerileri çerçevesinde değer öğretiminde neler yapılabilir?
3. Eserlerde vurgulanan değerler, Spranger ve Rokeach'ın değer sınıflandırmalarında hangi kategorilere karşılık gelmektedir?
4. Doğan Cüceloğlu'nun ele aldığı değerler, Millî Eğitim Bakanlığı'nın kök değerlerini ne ölçüde karşılamakta ve desteklemektedir?

Dolayısıyla, araştırma söz konusu alt problemlere yanıt arayarak, Cüceloğlu'nun eserlerinin değer eğitimi açısından ebeveynlere sunduğu katkıyı ortaya koymayı hedeflemiştir. Bu bakımdan belirtilen bu değerlerin bireyin iç dünyasındaki gelişim ve aile içi iletişimdeki yansımaları değerlendirilecektir.

Her iki eserde de, anne babanın çocuk yetiştirme tarzı, değerlerin çocuklara aktarılmasında temel bir rol oynamaktadır. Cüceloğlu, çocuğun duygu dünyasını anlamaya yönelik empatik ve iletişime açık bir ebeveynlik modeli önerirken, aynı zamanda özgüvenli, saygılı ve sorumluluk sahibi bireyler yetiştirmenin temelini değer eğitimiyle ilişkilendirmektedir. Bu bağlamda, başarıya götüren aile yapısında ebeveynlerin bilinçli rolü, çocuk gelişiminde değerlerin belirleyici etkisini ortaya koymakta ve eğitim literatürü açısından önemli bir çerçeve sunmaktadır.

ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ

Değerler, bir toplumun tarihsel birikimi sonucu ortaya çıkan, toplumun tamamı tarafından kabul edilen, varlık, birlik ve devamın temel unsurları olarak görülen; tasvip edilen, teşvik edilen ve korunan inanışlardır (Çakıcı, 2010, s. 5). İnsanlar, ait oldukları toplumların kültürünü benimseyip, bu kültürü kendi seçimlerinin ölçütü olarak kullanarak yaşatmaya çalışmaktadır. Bu anlamda, değerler bireylere hangi davranışın doğru olduğunu kavratmaya yönelik rehberlik eden unsurlar sunmaktadır.

Eğitim ise, bir toplumun ya da bireyin sahip olduğu kültürü, bilgiyi, inancı, beceriyi ve değerleri sonraki nesillere öğretme sürecidir. Eğitimin yalnızca bilgi ve teknik becerilerin kazanıldığı bir alan olmadığını, aynı zamanda ahlaki davranışların ve kültürel değerlerin de aktarımını kapsadığını söylemek mümkündür (Cihan, 2014, s. 431). Din eğitimi açısından bakıldığında; dinî değerler hem davranış kılavuzu sunar hem de bireyin karakterinin şekillenmesinde kritik rol oynar. Din eğitiminin amaçlarından biri, bireyin ahlâkî ve kişilik bütünlüğünü desteklemek; toplumla uyumlu, duyarlı bireyler yetiştirmektir (Akot, 2014, s. 24). Ayrıca din eğitimi, bireyi toplumsal kurallara hâkim kılmayı, dinî kuralları anlamasını sağlamayı ve din kaynaklı değerleri yaşantısal düzeyde içselleştirmesini amaçlayan bir süreçtir (Keyifli, 2013, s. 103).

Değerler eğitimi, bireyin ahlaki gelişimini desteklemekte, toplumsal gelişimine katkı sağlamakta ve dünyaya bakış açısını güçlendirmektedir (Ulusoy ve Dilmaç, 2020, s. 2). Bu araştırma, Doğan Cüceloğlu'nun önemli kişisel eserlerinden *Geliştiren Anne Baba* ve *Başarıya Götüren Aile* kitaplarında değerlerin aktarımına yönelik söylemleri veri olarak ele almakta ve incelemektedir.

Çalışmanın amacı, Doğan Cüceloğlu'nun *Geliştiren Anne Baba* ve *Başarıya Götüren Aile* adlı eserlerini inceleyerek, söz konusu eserlerde hangi değerlerin öne çıkarıldığını, bu değerlerin öğrenme sürecine nasıl konu edildiğini ve hangi değerlerin diğerlerine göre daha yoğun biçimde vurgulandığını tespit etmektir. Ayrıca Millî Eğitim Bakanlığı tarafından belirlenen kök değerler bağlamında adalet, şükür, barış, sorumluluk, sabır, saygı, hoşgörü, erdemli olma, sevgi, yardımlaşma ve dayanışma, tutumluluk, dürüstlük, özgüven ve duyarlılık gibi değerlerin bu eserlerde nasıl ele alındığını, hangi yönleriyle ön plana çıkarıldığını ve değer eğitimi anlayışının söz konusu eserlerde nasıl bir yaklaşım doğrultusunda kurgulandığını ortaya koymaktır. Bu amaç doğrultusunda, eserlerdeki değer aktarım biçimleri ve aile odaklı değer eğitimi anlayışı, değer sınıflandırmaları ve MEB'in kök değerleriyle karşılaştırmalı bir perspektiften değerlendirilmiştir.

Literatürde, Cüceloğlu'nun eserlerindeki değerlerin analizi üzerine daha önce yapılmış bir çalışma bulunmaması, bu araştırmanın önemini ortaya koymaktadır. Ebeveynlerin çocuk gelişimi üzerindeki etkisini ve değerler eğitime dair bilinçlenmelerini incelemek, bu araştırmanın temel hedefidir. Dolayısıyla, bu çalışma, aile yapısının güçlendirilmesi ve ebeveynlerin çocuklarına sunduğu değerler eğitiminin geliştirilmesi adına literatüre katkı sağlamayı hedeflemektedir.

ARAŞTIRMANIN SINIRLILIKLARI

Bu araştırma, Doğan Cüceloğlu tarafından yazılan *Geliştiren Anne Baba* ve *Başarıya Götüren Aile* kitapları ve MEB'in kök değerlerinden olan adalet, sevgi, özgüven, dürüstlük sorumluluk, sabır, yardımlaşma ve dayanışma, saygı değerleri başta olmak üzere hoşgörü, duyarlılık, tutumluluk, barış, şükür, değerleri dahilinde sınırlı tutulmuştur.

ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Bu araştırma, Doğan Cüceloğlu'nun *Geliştiren Anne Baba* ve *Başarıya Götüren Aile* adlı eserlerinde yer alan değerler eğitimiyle ilgili söylemleri incelemek amacıyla nitel araştırma yaklaşımı çerçevesinde tasarlanmıştır. Nitel araştırma yaklaşımı, olguları doğal bağlamı içerisinde derinlemesine anlamayı, yorumlamayı ve bireylerin bakış açılarını bütüncül bir biçimde değerlendirmeyi amaçlayan bir araştırma desendir (Yıldırım ve Şimşek, 2021, s. 39). Bu doğrultuda, çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden doküman analizi ve betimsel analiz teknikleri bir arada kullanılmıştır.

Doküman analizi, araştırmaya konu olan iki eserde yer alan değerlerin hangi bağlamlarda, nasıl ve ne tür söylemler aracılığıyla ifade edildiğini ortaya koymayı hedeflemektedir (Yıldırım ve Şimşek, 2018, s. 189). Bu süreçte, Cüceloğlu'nun eserleri araştırma amacı doğrultusunda dikkatle incelenmiş; değerler eğitimiyle ilişkili ifadeler sistematik bir biçimde belirlenmiştir. Elde edilen veriler, içerik benzerliklerine göre sınıflandırılmış; bu sınıflandırma yapılırken değerlerin metin içindeki yeri, anlatım biçimleri, kavramsal vurgular ve bağlamsal kullanımlar dikkate alınmıştır. Doküman analizi sürecinde güvenilirlik ve geçerliliği sağlamak amacıyla metinler birden fazla kez okunmuş, elde edilen bulgular araştırmanın amacıyla uyumlu olacak biçimde temalara ayrılmıştır. Bu yöntem aracılığıyla, Cüceloğlu'nun ebeveynlik anlayışı içerisinde değerler eğitiminin nasıl konumlandığı derinlemesine çözümlenmiştir.

Betimsel analiz tekniği ise, doküman analizi sonucunda elde edilen verilerin anlamlı ve bütüncül bir şekilde sunulmasını sağlamıştır (Yıldırım ve Şimşek, 2018, s. 239). Bu kapsamda, elde edilen veriler önceden belirlenen temalar çerçevesinde düzenlenmiş, araştırmanın amacıyla ilişkilendirilerek yorumlanmıştır. Kitaplarda yer alan değerleri aktaran söylemler

tematik olarak ele alınmış, her bir tema bağlamsal bütünlüğü korunarak değerlendirilmiştir. Betimsel analiz sürecinde araştırmacı, yorumlarını doğrudan metinlerde yer alan somut ifadeler üzerine temellendirmiş; kişisel yargılardan kaçınarak nesnel bir yaklaşım benimsemiştir. Böylelikle, Cüceloğlu'nun eserlerinde yer alan değerler eğitimiyle ilgili söylemler hem içerik hem de anlam bakımından sistematik bir biçimde çözümlenmiştir.

Sonuç olarak, bu araştırmada doküman analizi ve betimsel analiz tekniklerinin birlikte kullanılması, Doğan Cüceloğlu'nun eserlerinde yer alan değerler eğitimi söylemlerinin kapsamlı, tematik ve derinlemesine biçimde incelenmesine olanak sağlamıştır. Bu yöntemsel yaklaşım, hem Cüceloğlu'nun değerler eğitimine ilişkin bakış açısının bütüncül olarak ortaya konmasına hem de bu alandaki yazılı kaynakların eğitim bilimleri perspektifinden değerlendirilmesine katkı sunmuştur.

VERİ TOPLAMA SÜRECİ

Verilerin toplanması sürecinde Doğan Cüceloğlu'nun *Geliştiren Anne Baba* ve *Başarıya Götüren Aile* kitapları seçildikten sonra baştan sona okunarak içerisindeki değerler tespit edilmiştir. Devamında bu değerleri içeren söylemler veri olarak ele alınıp değerler eğitimi açısından araştırmanın amacı doğrultusunda incelenmiş ve yorumlanmıştır. Ayrıca araştırma içerisinde ele alınan değerlerin MEB değerler eğitimi kılavuzunda geçen on kök değer olarak belirlenen değerler içerisinde yedi tanesinin bu araştırmadaki değerler içerisinde yer aldığı belirtilmelidir.

VERİLERİN ANALİZİ

Çalışmanın veri analizinde *Geliştiren Anne Baba* ve *Başarıya Götüren Aile* kitapları içerisinde yer alan değerler eğitimi gönderimi bulunan söylemler doküman analizi yöntemiyle veri olarak ele alınmış ve betimsel analiz yaklaşımıyla da veriler incelenmiş ve yorumlanmıştır. Spranger ve Rokeach'in değer sınıflandırmaları açısından değerlendirilmiştir. Ayrıca her iki kitap içerisinde ele alınan verilerin incelenmesi sonucunda hangi değerlere vurgu yapıldığı belirlenmiştir.

LİTERATÜR

Literatür taraması sonucunda, Doğan Cüceloğlu'nun eserlerinde ortaya koymuş olduğu değerler eğitime dair çok fazla bir çalışma yapılmadığı, hatta Cüceloğlu'nun hayatı ve düşünce dünyası üzerine de sınırlı sayıda araştırma bulunduğu görülmektedir. Literatürde, doğrudan değerler eğitimi bağlamında Cüceloğlu'nun eserlerini ele alan yalnızca iki çalışmaya rastlanmıştır.

Bahçe ve Bahçe (2024) tarafından gerçekleştirilen bir çalışmada, Doğan Cüceloğlu'nun değerler eğitimi açısından aktardığı değerler ele alınmış ve incelenmiştir. Çalışma sonucunda, mutluluğun bireysel ve toplumsal düzeyde birçok faktörün etkisi altında şekillenen karmaşık bir kavram olduğu vurgulanmıştır. Araştırmada, bireylerin içsel dünyasındaki denge ve toplumsal ilişkilerindeki uyumun mutluluğun temel belirleyicileri arasında yer aldığı; Cüceloğlu'nun mutluluk anlayışının psikolojik ve sosyal bağlamlarda ele alınarak değerlendirildiği belirtilmiştir. Bu yönüyle söz konusu çalışmada, Doğan Cüceloğlu'nun değerler eğitime dolaylı biçimde değinildiği görülmektedir. Cüceloğlu'nun, değerler eğitime önem verdiği ve bu eğitimi eserlerinde belirli temalar çerçevesinde ele alarak değerleri okuyucuya aktarmayı amaçladığı anlaşılmaktadır.

Benzer şekilde, Arslantürk ve Balcı (2021) tarafından yapılan çalışmada da Doğan Cüceloğlu'nun yaşamı, eserleri ve psikoloji anlayışı incelenmiş; bu bağlamda, eserlerinde değerlere nasıl yer verdiğine ilişkin çeşitli bulgulara ulaşılmıştır. Literatür taraması sonucunda ulaşılan çalışmaların yalnızca bu iki çalışmayla sınırlı olduğu tespit edilmiştir. Bu durum, Doğan Cüceloğlu'nun eserlerinde değerler eğitimi konusuna odaklanan çalışmaların literatürde büyük ölçüde eksik olduğunu göstermektedir.

Öte yandan, değerler eğitimi alanında farklı yazarlar ve kaynaklar üzerine yapılan çalışmaların literatürde geniş bir yer tuttuğu görülmektedir. Bu çalışmalar, doğrudan Doğan Cüceloğlu üzerine olmasa da araştırmanın kavramsal çerçevesine katkı sağlaması bakımından önem taşımaktadır. Örneğin, Gündoğdu (2022) tarafından yapılan çalışmada, Cumhuriyet dönemi fen öğretim programları Spranger'in değer sınıflandırmasına göre incelenmiş ve eğitim programlarında yer alan değerlerin nasıl kurgulandığı ortaya konmuştur. Atak (2025) ise "Geçerken" dergisinde yer alan dinî, ahlakî ve temel değerleri din eğitimi açısından değerlendirmiştir. Bozıbyık (2024) tarafından yürütülen çalışmada, Âşık Ruhsatî'nin

şiiirlerinde geçen kök değeerler değeerler eğitimi perspektifinden incelenmiş ve halk edebiyatındaki değeer aktarımı süreçleri analiz edilmiştir. Demir (2019) tarafından yapılan çalışmada ise Necip Fazıl Kısakürek'e ait *Çile* adlı eserdeki kök değeerler incelenmiş, eserde yer alan temaların değeerler eğitimi açısından önemi ortaya konmuştur. Söz konusu çalışma, edebî bir metin üzerinden değeer aktarımının nasıl gerçekleştirilebileceğini göstermesi bakımından önemlidir. Benzer biçimde, bu araştırmada da Doğan Cüceloğlu'nun eserleri din eğitimi alanı bağlamında ele alınmış, yazarın birey ve aile merkezli anlatımlarında değeerlerin nasıl işlendiği, hangi eğitimsel işlevleri üstlendiği ve bu değeerlerin toplumsal yaşama nasıl yansıtıldığı analiz edilmiştir. Böylece, hem edebî hem de psikolojik temelli eserlerin değeerler eğitimi açısından ortak bir paydada bulunduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Bu çalışmalar, değeerler eğitiminin edebî eserler, dergiler ve öğretim programları gibi farklı kaynaklar aracılığıyla nasıl ele alınabileceğine dair önemli örnekler sunmaktadır. Dolayısıyla, Doğan Cüceloğlu'nun eserlerinin de bu perspektiften incelenmesi, literatürdeki boşluğu doldurmakta ve değeerler eğitimi alanına yeni bir katkı sağlamaktadır.

BÖLÜM I

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1.1. DEĞER KAVRAMI

Değer kavramı, ekonomi, eğitim, felsefe, sosyoloji, psikoloji ve antropoloji gibi farklı alanlarda incelendiğinden, ortak bir tanım yapmak güçtür (Çelikkaya, 2019, s.y). MEB (2022) tarafından değerler; ideal ve arzu edilen davranış biçimleri ile yaşam tarzlarını tanımlayan, doğru kararlar alırken bireylere rehberlik eden üst düzey kavramlar olarak tanımlanmaktadır. Değer, bir kişinin farklı durumlarda sürekli sergilediği ve davranışlarını yönlendiren köklü inançlardır. Değerler, bireylerin tutumlarının temel yapısını oluşturur ve bir bireyi belirli hedeflere ulaşmak amacıyla çeşitli seçenekler arasında tercih yapmaya zorlayan kararlı güdüler olarak tanımlanabilmektedir (Önder ve Bulut, 2013, s. 42).

Değerlerin toplumsal anlamı, bireylerin öznel değer atıflarından çok, bir arada bulunmaları, birbirlerinden etkilenmeleri ve ortaya çıkan değer toplum tarafından kabul edilip paylaşıldığını ifade etmektedir. Toplumsal değerler, doğru ve yanlış hakkında paylaşılan ortak düşüncelerdir (Canatan, 2008, s. 62-75). Bu ortak düşünceler bireyden bireye, toplumdan topluma farklılık gösterebilir ve her zaman birbirleriyle örtüşmeyebilir. Bunun temel nedeni, toplumların bireylere yüklediği misyonlar ve vizyonlardır (Filiz ve Şimşek, 2024, s. 76).

Değer kavramı, bireysel ve toplumsal yaşamın şekillenmesinde merkezi bir rol üstlenmektedir. Bireylerin inanç, tutum ve davranışlarını yönlendiren değerler, aynı zamanda toplumun ortak bilinç ve kültürel sürekliliğini sağlayan temel öğelerden biridir. Farklı disiplinlerde çeşitli şekillerde tanımlansa da, değerler özü itibarıyla bireyin karar verme süreçlerinde belirleyici bir ölçüt, toplumsal yaşamda ise birleştirici ve düzenleyici bir unsur olarak işlev görmektedir. Küreselleşmenin ve toplumsal dönüşümlerin etkisiyle değerlerin zaman içerisinde değişime uğradığı görülse de, toplumun ortak kabulleri doğrultusunda yeni biçimler kazanarak varlığını sürdürmektedir. Bu yönüyle değerler, yalnızca bireysel düzeyde bir rehberlik işlevi görmekle kalmaz, aynı zamanda toplumsal dayanışmayı güçlendiren, farklılıkları uzlaşma temelinde bir araya getiren dinamikler olarak da önem taşır.

Değerler, bireylerin tutum ve davranışlarını şekillendiren, toplumun sosyal yapısını düzenleyen önemli unsurlardır. Coombs ve arkadaşlarına (2005) göre, değerler ulustan ulusa farklılık gösterebilir ve bireylerin benimsediği değerler, onların davranışlarını büyük ölçüde etkileyebilir (akt. Çelikkaya, 2022, s. 22-23).

Akbaş'a (2004) göre ise birey, çevresiyle kurduğu etkileşim sonucunda değerleri içselleştirir ve bu değerler, bireyin davranışlarını yönlendiren standartlar haline gelir. Toplumsal düzeyde değerler, toplum tarafından en iyi ve en yararlı olarak kabul edilen unsurlar olarak görülürken, bireysel düzeyde güdü, inanç, tutum ve ihtiyaçlarla ilişkilidir. Aynı zamanda değerler, sosyal bilinç, sosyalleşme ve grup ruhu gibi kavramlarla da bağlantılıdır. Özdemir'e (2020, s. 24) göre değerler, tarihsel kökleri olan, toplumda genel kabul gören ve sosyal yaşamı düzenleyen bir araçtır. Kültürel devamlılığı sağlayarak bireyin çevresiyle etkileşimi sonucunda anlam kazanmaktadır. Değerler, bireyin sosyalleşmesine katkı sunarak toplumsal dayanışmayı güçlendirir ve farklılıkların bir tehdit olarak değil, zenginlik olarak görülmesine yardımcı olmaktadır.

Altun'a (2003) göre insan, duygu ve düşüncelerini paylaşabilen, yaratıcı bir varlıktır ve toplumla ortak değerler etrafında birleşmektedir. Ortak yaşamın temelini oluşturan değerler, kuşaktan kuşağa aktarılarak toplumsal sürekliliği sağlar. Değerlerde zaman içinde değişimler olsa da, toplum tarafından kabul gören değerler korunarak yeni nesillere aktarılmaktadır. Değerler, bireyler arasındaki toplumsal bağlılığı güçlendirirken, farklı değerleri benimseyen bireyler ve nesiller arasında çatışmalara da neden olabilir. Ancak bu tür çatışmalar, barış ve uzlaş gibi evrensel değerler aracılığıyla çözülebilir. Değerler aynı zamanda bireylerin karar alma, seçim yapma ve değerlendirme süreçlerinde belirleyici bir ölçüt olarak işlev görmektedir.

Aydın ve Gürler'e (2020, s. 3) göre değerler, bireylerin yaşamlarını düzenleyici ve yönlendirici bir güce sahiptir. Maslow'un ihtiyaçlar hiyerarşisinde yer alan sevgi, saygı ve kendini gerçekleştirme gibi temel ihtiyaçların karşılanmasında da kritik bir rol oynar. Bireylerin toplumsal ilişkilerini düzenlemede ve hayatlarını şekillendirmede güdüleyici bir faktör olarak öne çıkmaktadır.

Tüm bu bilgiler ışığında değerler, bireylerin davranışlarına yön veren, onların düşünce ve eylemlerine anlam kazandıran temel ölçütlerdir. Bu nedenle, insan davranışlarının tamamı bir değer sistemi içerisinde şekillenmekte olup değerlerden bağımsız bir tutum veya eylemden söz etmek mümkün değildir.

1.2. DEĞERLERİN TESPİT EDİLMESİ

İnsanlar bir arada yaşadıkça, toplumu düzenlemek için normlar ve kurallar oluşturmuşlardır. Akçay ve Tunagür (2017), değerlerin tespit edilmesi sürecinde, aynı eseri farklı bir araştırmacının incelemesi durumunda farklı değerlerin ortaya çıkmasının, değerlerin belirlenmesi ve sınıflandırılması konusunda bir fikir birliği olmamasından kaynaklandığını belirtmektedir. Geniş bir kavram olan ve kesin bir tanımı yapılamayan değerlerin farklı şekillerde sınıflandırılması ise doğal bir durumdur. Değerler, insan yaşamının belirli etkinlikleriyle bağlantılıdır ve bu etkinlikleri birbirine indirmek mümkün değildir; örneğin, bilgi, sanata, sanat ahlaka ve ahlak bilgiye özdeş değildir. Ancak her birinde, diğerlerinin etkisi ve oranı farklı olsa da rol oynar. Değer, her aşamada – niyet aşamasında ve sonuç aşamasında – eylemle birlikte ortaya çıkar. Bu değerler, bilgiye, ahlaka ve sanata ilişkin olabilir (Poyraz, 2004, s. 19).

Değerlerin belirlenmesi konusunda homojen toplumlarda daha belirgin temeller bulmak zor olmasa da çok kültürlü toplumlarda bu süreç daha karmaşık hale gelir. Çocuklar, tekdüze toplumlarda, toplumlarının değerleriyle ve bu değerlerin uygulamalarıyla doğal olarak tanışır. Fakat çok kültürlü toplumlarda, bu tür bir yaklaşım daha zorlu hale gelir. Aynı değerlerin varlığı ve önemi konusunda genel bir fikir birliği olsa da bu değerleri paylaşma konusunda farklılıklar ortaya çıkabilir. Yine de en azından asgari düzeyde bile olsa, ortak değerler ve davranış standartları bulmak mümkündür.

Ayrıca, değerler arasındaki en önemli fark, her birinin belirttiği güdüsel hedeftir. Kùltürler arasındaki evrensel insan yaşamına dair gözlemler, farklı güdülerle tanımlanmış on değer türünün ortaya çıkmasına yol açmıştır. Bunlar; güç, başarı, haz, özendirme, kendini yönetme, evrensellik, yardımseverlik, gelenek, uygunluk ve güvenliktir (Coşkun, 2011, s. 252).

Toplum için önemli bir yere sahip olan değerlerin toplumların kimliğini belirleyen bir araç olması açısından, sosyal düzenin korunmasında ve bireylerin bir arada yaşama kapasitesinin artmasında kritik bir rol oynadığı söylenebilir. Bu değerler, bireylerin yaşamlarındaki anlamı oluşturur ve kolektif hedeflere ulaşma konusunda yönlendirici işlev görür.

1.3. DEĞERLERİN ÖZELLİKLERİ

Değerlerin özellikleri hakkında birçok farklı görüş dile getirilmiştir. Değerlerin özelliklerini bilmek, onların anlaşılması açısından büyük önem taşımaktadır. Schwartz ve Bilsky (1987) ile Schwartz (2006) tarafından yapılan araştırmalarda, birçok teorisyen ve araştırmacının değer anlayışının temel özellikleri şu şekilde özetlenmiştir:

- Değerler, insanların duygularına bağlı olarak oluşturdukları inançlardır.
- Değerler, bireylerin amaçlarına ulaşmada kullandıkları davranış örüntüleridir.
- Değerler, insanları harekete geçiren motivasyon kaynağıdır.
- Değerler soyut yapıya sahiptir ve bu nedenle insan eylemlerinin üzerindedir.
- Değerler, bireylerin başkalarıyla olan davranışlarını ve hayat görüşlerini etkiler.

Değerler, genellikle önem sırasına göre sıralansa da, her zaman kendi içerisinde tutarlı ve uyumlu olmayabilir (Rokeach, 1973 s. 7–8; Schwartz, 2006, s. 4–5).

Elmas (2017) ise değer kavramının özelliklerini şu şekilde belirtmiştir:

- Değerler, toplumun çoğunluğu tarafından benimsenmiştir.
- Bazı değerlerin önceliği vardır.
- Değerler, normlar aracılığıyla somutlaşır.
- Değerler, nesilden nesile aktarılır.
- Değerler, toplumlar arasında ve aynı toplum içerisinde zamanla değişir.
- Aile, toplumun merkezi yapısı olarak değerlerden güç alır.
- Değerler, insan davranışlarını biçimlendirici ve yönlendirici bir özelliğe sahiptir.

Elmas tarafından değer kavramının özellikleri yukarıda belirtildiği şekilde sıralana da sosyal bilimcilerin üzerinde durduğu değerlerin toplumsal yapı içerisindeki yerinin daha iyi anlaşılabilmesi için değerlere dair birçok özellik belirtilmiş ve tanımda yapılmıştır. Örneğin Fichter (2006, s. 167), değerlerin özelliklerini şu şekilde sıralamaktadır:

Değerler, toplumsal yapının temelini oluşturan ve bireyler tarafından içselleştirilen soyut kavramlardır. Bu değerler yalnızca toplumun refahını ve düzenini korumaya hizmet etmekle kalmaz, aynı zamanda bireylerin duygusal katılımı ve değer coşkusu sonucunda, uğruna kendilerini adadıkları bir ideolojiye dönüşme potansiyeline de sahiptir (TÜBİTAK, t.y.).

Değerler, toplumsal yaşamın temel unsurları arasında yer alır ve sosyal yapının sürekliliğini sağlayan önemli öğelerdir. Toplum içinde paylaşılan bu değerler, bireyler arasındaki etkileşimi düzenleyerek toplumsal bütünlüğün korunmasına katkıda bulunur.

Değerlerin toplumsal olması toplumun barındırdığı kuralları oluşturmasından dolayıdır. Sosyal süreklilik ise toplumsal değerlerin baskısı sonucu kuşaktan kuşağa aktarılmasını sağlayan değerlerin bir başka özelliğini ortaya çıkarır. Küreselleşmenin getirdiği hızlı yapısal değişiklikler nedeniyle toplumsal değerlerin hızla değiştiği ve bu yüzden toplumu yönlendirme işlevinin kaybolduğu söylenebilir. Evrensel değerlerin toplumsal değerleri etkilemesi bu süreci daha da hızlandırmaktadır (Keskin ve Öğretici, 2013, s. 145). Bu soyut kurallar, değerlerin tam olarak kendisi olmaktadır.

Değerler, toplumsal uzlaşının sonucu biçimlenen ve bireyler arasında paylaşılan soyut olgulardır. Bu yönüyle değerler, somut gerçekliklerin ötesinde yer alarak toplumsal yaşamın anlam boyutunu oluştururlar. Herhangi bir bireyin öznel yargısına bağlı olmaksızın varlıklarını sürdürürler; ancak bireylerin algı ve deneyimlerine göre farklı biçimlerde yorumlanabilirler. Ayrıca, dil ve semboller aracılığıyla kuşaktan kuşağa aktarılabilen değerler, toplumsal değişim süreçlerinden etkilenmeye açık dinamik bir yapıya sahiptir.

1.4. DEĞERLERİN SINIFLANDIRILMASI

İnsanların birlikte yaşama ihtiyacı, toplumsal düzeni sağlamak amacıyla norm ve kuralların geliştirilmesini zorunlu kılmıştır. Bu kurallar zamanla toplumu oluşturan çeşitli kurumlar tarafından şekillendirilmiş, değişimlere uğramış ve sonunda sosyal bir yapıya dönüşmüştür. İnsanlar arasındaki bu sosyal yapının içinde yer alan değerler, sosyal değer kavramıyla ifade bulur (Bolat, 2016, s. 5). Demokratik bir toplumda sağlıklı bir sosyal düzen yalnızca bireylerin bilgisiyle sağlanamaz; aynı zamanda temel değerleri benimsemiş, etik ve ahlaki açıdan iyi bireylerin varlığı gereklidir. Demokratik yaşam biçiminde özgürlük, önemli

bir değer olarak kabul edilmektedir. Bu nedenle, demokratik toplumlar ahlaki değerlere ve doğru davranış normlarına daha fazla ihtiyaç duyar. Değerler eğitimi konusunda hangi değerlere öncelik verileceği ve hangi yaklaşımların benimsenmesi gerektiği, toplumdaki bireylerin değerler anlayışının ve değerleri algılama biçimlerinin çeşitlenmesiyle doğrudan ilişkilidir.

Değerler, insan yaşamının tüm boyutlarında kendini gösteren, bireyin dini, siyasi, ekonomik ve sanatsal alanlardaki tutum ve davranışlarını şekillendiren temel unsurlardır. İnsan, var olduğu her alanda değerlerle ilişki kurar ve bu değerler, onun dünyayı anlamlandırma biçimini belirler. Değerlerin seçimi ve sınıflandırılması konusunda ortak bir görüş birliği bulunmamakla birlikte, Spranger, Schwartz, Rokeach, Ülken ve Güngör gibi araştırmacıların bu alandaki çalışmaları literatürde öne çıkmaktadır. Özellikle Güngör (1993, s. 23), bireyin değerler sıralamasında en üstte yer alan değerin, onun temel değeri olduğunu ifade ederek değerlerin bireysel öncelikler doğrultusunda hiyerarşık bir düzene sahip olduğunu vurgulamaktadır. Toplumlar açısından bakıldığında ise değerlerin önem derecesi, o değerin toplumsal yaygınlığına ve toplumun ona yüklediği anlam düzeyine bağlı olarak değişmekte; bu durum, sosyal düzenin ve davranış kalıplarının oluşumunda belirleyici bir rol üstlenmektedir.

Spanger'in Değer Sınıflaması	Rokeach'ın Değer Sınıflaması	Schwartz Değer Sınıflaması	Nelson Değer Sınıflaması	Bono Değer Sınıflaması
*Bilimsel Değer *Ekonomik Değer *Estetik Değer *Sosyal Değer *Politik Değer *Dini Değer	*Amaç Değerler *Araç Değerler	*Güç *Başarı *Hazcılık *Uyarılma *Öz Yönelim *Evrensellik *İyilik *Severlik *Geleneksellik *Uyum *Güvenlik	*Bireysel Değerler *Grup Değerleri *Sosyal Değerler	*İnsani Değerler (Altın Madalyalı) *Kurumsal Değerler (Gümüş Madalyalı) *Kalite Değerleri (Çelik Madalyalı) Cam Madalyalı Değerler *Çevresel Değerler (Tahta Madalyalı) *Algısal Değerler (Pirinç Madalyalı)
Scheller Değer Sınıflaması	Ülken'in Değer Sınıflaması	Aydın Değer Sınıflaması	Tezcan'ın Değer Sınıflaması	Akbaş Değer Sınıflaması
*Hayati Değerler *Duygusal Değerler *Tinsel Değerler *Mutlak Değerler	*İçkin Değerler *Aşkın Değerler *Normatif Değerler	*Geleneksel Değerler *Modern Değerler *Dini Değerler	*Erkeklik Değeri *Kadınlık Değeri *Analık Değeri *Namus Değeri *Akrabalık Değeri *Komşuluk Değeri *Hemşerilik Değeri *Temizlik-Pislik Değeri *Eğitsel Değerler *Ekonomik Değerler *Dinsel Değerler *Siyasal Değerler *Ailesel Değerler	*Geleneksel Değerler *Demokratik Değerler *Çalışma-İş Değerleri *Bilimsel Değerler *Temel Değerler

Tablo 1.1. Spranger, E. (1921). *Types of Men: The Psychology and Ethics of Personality*.

Tablo 1.1 incelendiğinde, bazı değer sınıflandırmalarının birbirleriyle benzerlik gösterdiği gözlemlenmektedir. Aydın (2003) ve Akbaş (2004), değerleri kültürel açıdan sınıflandırmışlardır. Schwartz ve Tezcan ise değer sınıflandırmalarını daha çok sosyal hayatta mevcut olan değerler üzerinden gerçekleştirmişlerdir. Nelson, Bono ve Scheller'in değer sınıflandırması ise toplumsal temalara dayanarak yapılmıştır. Spranger, Rokeach ve Ülken'in değer sınıflamaları ise farklı değerlendirme kriterlerine göre şekillendirilmiştir. Tablo 1.1'de görüldüğü gibi, farklı değer sınıflandırmaları mevcut olmasına rağmen, alanyazında en çok bilinen değer sınıflandırmaları Spranger ve Rokeach'ın yaptığı sınıflandırmalardır. Bu bağlamda alttaki tabloda Spranger ve Rokeach'ın yaptığı değer sınıflandırılması detaylı olarak verilmiştir.

<u>Spranger Rokeach'ın Değer Sınıflaması</u>	<u>Açıklama</u>
<u>1. Bilimsel Değer</u>	Gerçeğe, araştırmaya, bilgiye, muhakemeye ve eleştirel düşünceye önem verir. Bilimsel değerleri olan, deneysel, eleştirci, akılcı ve entelektüel bir yaklaşıma sahiptir.
<u>2. Ekonomik Değer</u>	Ekonomik amaç ve araçları kapsar. Yararlı ve pratik olana değer verir. Ekonomik değerlerin hayatta önemsenmesi gerektiğini belirtir ve bireysel faydayı ön planda tutar.
<u>3. Estetik Değer</u>	Çevresindeki nesnelerde güzellik arar. Simetri, uyum ve forma önem verir. Birey, hayatı olayların bir çeşitliliği olarak görür. Sanattan bir fayda beklemeden, sanatın toplum için zorunluluk olduğunu düşünür.
<u>4. Sosyal Değer</u>	Başkalarını sevmeye, yardım etmeye ve bencil olmama esastır. En yüksek değer insan sevgisidir ve bu insan sevgisini insanlara sunar. Nazik, sempatik ve bencil değildir.
<u>5. Politik Değer</u>	Her şeyin üstünde kişisel güç, etki ve şöhret vardır. Esas olarak kuvvetle ilgilidir.
<u>6. Dini Değer</u>	Evreni bir bütün olarak kavrar ve kendisini onun bütünlüğüne bağlar. Dini uğrunda dünyevi hazları feda eder.

Tablo 1.2. Spranger'ın Değer Sınıflaması (Spranger, E., 1921).

Tablo 1.2'ye göre, Spranger ve Rokeach'ın değer sınıflamaları, bireylerin yaşamında öne çıkan farklı değer yönelimlerini ortaya koymaktadır. Bilimsel değer, gerçeğe, araştırmaya, bilgiye, muhakemeye ve eleştirel düşünceye önem veren; deneysel, eleştirci, akılcı ve entelektüel yaklaşımları ifade eder. Ekonomik değer, ekonomik amaç ve araçları kapsamakta; yararlı ve pratik olana değer vererek bireysel faydayı ön planda tutmaktadır. Estetik değer ise çevredeki nesnelerde güzellik arayışını, simetri, uyum ve forma verdiği önemi vurgular; sanatın toplum için bir zorunluluk olduğunu öne sürmektedir. Sosyal değer, başkalarını sevmeye, yardım etmeye ve bencil olmama ilkelerini benimser; en yüksek değeri insan sevgisi olarak kabul ederken, nazik ve sempatik davranışları desteklemektedir. Politik değer, kişisel güç, etki ve şöhreti ön plana çıkararak kuvvet temelli bir yaklaşım sergilemektedir. Dini değer ise, evreni bir bütün olarak kavramayı, kendisini bu bütünlüğe bağlamayı ve dini uğrunda dünyevi hazzardan fedakarlık yapmayı esas alır. Bu sınıflamalar, farklı değer sistemlerinin bireylerin davranışlarını, karar alma süreçlerini ve toplumsal ilişkilerini nasıl şekillendirdiğini göstermektedir.

Coşkun'un (2011, s. 10-11) aktardığına göre Ülken (1968, s. 359-361), değerleri açıklamak amacıyla yaptığı sınıflandırmada üç grupta toplamıştır.

İçkin Değerler: Seçkin değerler, bilinçli verilerle ilişkili değerlerdir. Bunlar, teknik, sanat ve bilgi değerleri olarak sınıflandırılır. Teknik değerlerde madde, sanat değerlerinde duyular ve duygular, bilgi değerlerinde ise kavramlar temel oluşturur; ancak her biri bilinçli bir içeriğe dayanır.

Aşkın Değerler: Bu değerlerde duyu verileri, bilinçli içerik yalnızca bir araçtır. Ancak bu araç, bazen önemsiz bir derecede olabilir. Bir insanla diğer bir insan arasında, ahlaki ilişkilerde, bilinçli veriler; örneğin yazılı bir sözleşmeye dayanan sadakat, aile hatıralarına sadakat veya verilmiş sözlere sadakat gibi durumlarla ortaya çıkar. Bu bağlamda, dini ve ahlaki değerler aşkın değerlere örnek gösterilebilir.

Normatif Değerler: Bu değerler aslında değer değil, diğer değerlerin ölçüleridir. Başka değerleri karşılaştırma ve ölçme işlevi görürler. Ekonomik, hukuki ve dilsel değerler normatif değerler arasında yer alır. Bu değerler, diğer değerleri birbiriyle karşılaştırarak değerlendirmede kullanılır ve bir toplumu düzenlemek için belirleyici rol oynar.

Bu sınıflamalar, değerlerin çok boyutlu doğasını anlamada önemli bir yer tutar ve değerlerin insan toplulukları içindeki yerini ve önemini açıklamada önemli bir araçtır. Bu değer sınıflandırmalarından değerlerin bireylere ve toplumlara göre değişebilir soyut varlıklar olduğu tekrardan anlaşılmaktadır. Dolayısıyla değerler birey ve toplum bağımlı olarak ele alınabilir.

1.5. DEĞERLER EĞİTİMİ

Değer kavramı, yüzyıllar boyunca çeşitli düşünürler ve felsefi akımlar tarafından tartışılmış, farklı perspektiflerden ele alınarak tanımlanmaya çalışılmıştır. Bu süreçte, değerler yaşam, inançlar, bireylerin yargıları ve ahlaki ilkelerle bağlantılı olarak incelenmiştir. Ancak bu konuda farklı bilim dalları ve uzmanlar arasında ortak bir tanıma ulaşılabilmiş değildir (Yurdakul, 2020, s. 3). Küreselleşmenin etkisiyle insan hakları, özgürlük, eşitlik, demokrasi ve barış gibi değerler daha fazla ön plana çıkmaya başlamış, toplumlarda bu kavramlar üzerine yapılan tartışmalar artmıştır. Bu bağlamda, bu konularda yapılan iyileştirme çalışmaları da giderek daha önemli hale gelmiştir. Ancak, özellikle gençler arasında farklı kültürlerin ve değerlerin benimsenmesi, yerel kültürlerin ve toplumsal değerlerin zayıflamasına, toplumda ortak paydaların azalmasına yol açabilmektedir. Bu olumsuz etkilerin ortadan kaldırılması için en etkili yöntemlerden biri, değerler eğitiminin güçlendirilmesidir (Keskin ve Öğretici, 2013, s. 561).

Birey, dünyaya geldiği andan itibaren içinde bulunduğu ailenin benimsediği değerler sistemiyle tanışır ve bu değerler, onun kişilik gelişiminin temelini oluşturur. Erken çocukluk döneminden itibaren aile içinde başlayan bu süreç, bireyin yaşamı boyunca farklı sosyal çevrelerin etkisiyle devam eder. Aileye ek olarak medya, akran çevresi, oyun grupları, yerel topluluklar ve çeşitli sosyal kurumlar da bireyin değer kazanımında önemli rol oynar. Okul ise, bu sürecin kurumsal bir boyut kazandığı, ailede edinilen değerlerin pekiştirildiği ve yeni değerlerin öğrenildiği temel bir eğitim ortamı olarak öne çıkar. Eğitim süreci boyunca değerlerin, yalnızca kuramsal bilgi olarak değil, günlük yaşam deneyimlerinin bir parçası olarak öğrencilere aktarılması, kalıcı bir değer bilincinin oluşmasını sağlar.

Değerler eğitimi, bireyin ahlaki, sosyal ve duygusal gelişimini destekleyerek, toplum tarafından kabul gören temel değerleri benimsemesini, içselleştirmesini ve davranışlarına yansıtmasını amaçlayan bir eğitim sürecidir (Aydın ve Gürler, 2012, s. 19). Çocuk doğduğu andan itibaren aile, değer eğitiminin başlangıç noktasıdır. Ailenin, özellikle dini değerlerin çocukta davranış haline gelmesi konusunda oynadığı rol son derece büyüktür. Aile, çocuğa değerleri aktaran, bunları günlük yaşamda somutlaştıran bir kurumdur. Anne ve babanın, ailenin değerlerini bilinçli bir şekilde çocuklarına aktarma sorumluluğu vardır (Aybey, 2018, s. 45; Cüceloğlu, 2021, s. 112). Bu, "yaşayan değerler" kavramının anlamıdır. Aile, çocuğa sadece değerleri aktarmakla kalmaz, aynı zamanda bu değerlerin yaşantıya dönüştürülmesi konusunda da önemli bir rol oynar. Sözgelimi Türk kültüründe çocuğa anne baba tarafından büyüklere olan saygının gösterilmesi açısından aynı ortamda bir büyüğün karşısında bacak-bacak üzerine atarak oturmanın yanlış olduğu öğretilmektedir. Çocuk ilerleyen yaşlarında bu saygı kültürünü içselleştirir ve gelecekte kardeşini, çocuklarını eğer gerekirse toplum içerisinde herhangi bir bireyi dahi bu konuda bilinçlendirmeye çalışacaktır ya da bir başka örnek olarak anne baba çocuğuna yine toplum içerisinde yemek yerken şapırdatarak yemek yenmesinin yanlış olduğunu yemeğin ağzı kapalı bir şekilde sessizce yenmesi gerektiğini öğretmektedir. Çocuklar aldıkları bu eğitimi gelecekte yetişkin olduklarında hem kendileri uygulamaya devam ederler hem de başta kendi çocukları olmak üzere çevresine de öğretmeye çalışacaktır. Bu durum nesiller boyunca anne babaların büyüklerin sosyal ve kültürel özellikleri çocuklara aktararak değerlerin devam ettirilmesini sağlamaktadır. Verilen her iki örnek ise Türk toplumunda saygı değerinin yaşatılmasındaki somut örneklerden olmaktadır. Bu örnekler Türk toplumu tarafından uygulanan adabı muaşeret adı altındaki kurallar içerisinde yer almaktadır.

Değer eğitimi toplum düzeninin sağlanmasında önemli bir konuma sahiptir. Toplumsal hayatta bireyleri değerler ve yasalar birbirine bağlar. Toplumsal hayatta düzenin korunması için yalnızca yasalara uymak yetmez. Bunun yanı sıra ortak değerlerin, gelenek ve göreneklerin insanları birleştirici gücünden faydalanmak gerekir. Bu bağlamda insancıl değerler olmadan toplumsal çarkın dönmeyeceği söylenebilir. Örneğin; doğruluk, misafirperverlik, hoşgörü, sevgi, saygı, gibi değerleri yalnızca hukuksal normlarla benimsetilemez. Bundan dolayı toplumsal ilişkilerde bireylerin tek tek veya toplu halde insancıl değerlere bağlı kalmaları gerekir (Aydın ve Gürler, 2020, s. 15). Bu doğrultuda, değer eğitiminin temel amacı, bireylerin yalnızca toplumsal kurallara uyan değil, aynı zamanda bu kuralların altında yatan etik ve insani ilkeleri benimseyen bireyler haline gelmesini sağlamaktır. Değerler, bireyin içsel motivasyonunu ve topluma karşı sorumluluk bilincini güçlendirir; bu sayede yasal düzenin ötesinde bir vicdani denetim mekanizması oluşturur. Toplumun sağlıklı biçimde işleyebilmesi için bireylerin ortak değerler etrafında birleşmesi, dayanışma, empati ve adalet gibi temel erdemleri yaşantılarına yansıtması gerekmektedir. Bu açıdan değer eğitimi, yalnızca bireysel gelişimi değil, aynı zamanda toplumsal bütünlüğü destekleyen bir süreçtir. Dolayısıyla, eğitim kurumlarında değerlerin bilinçli bir şekilde kazandırılması, hem bireyin kişisel ahlaki gelişimine hem de toplumun uzun vadeli istikrarına önemli katkılar sunar. Toplum içinde yaşayan bireylerin ilişkileri, değerler ve yasalarla şekillenir, bu da toplumun düzenini ve huzurunu sağlamaktadır (Önder ve Bulut, 2013, s. 27; Kasapoğlu, 2013, s. 42)

Değerler eğitimi, insanın değerlerinin yaşam ve eylemleriyle bağlantılı olduğunu, bu değerlerin kişinin ilişkilerinde belirleyici rol oynadığını vurgulamaktadır. Sevgi, saygı, dürüstlük, güven, özgürlük, doğruluk gibi etik değerlerin korunması, bireyin yaşamını değerli kılar. Bu bağlamda, değerlerin bilgisini göz önünde bulundurarak eylemde bulunmanın önemi de vurgulanır (Kasapoğlu, 2013, s. 42).

Değerler eğitiminin gerekliliği, birçok farklı gerekçeye dayanır. Eğitimin en önemli işlevlerinden biri, millî kültürü ve kalıcı değerleri nesilden nesile aktararak milletin sürekliliğini sağlamaktır. Milletin geçmişiyle bağlarının canlı tutulması, etkili bir değerler eğitimiyle mümkündür (Aslan, 2009, s. 15).

Değerler eğitimi, eğitimin davranışsal boyutunda önemli bir yer tutar. Akademik başarı ve davranışsal başarı, eğitimin temel hedefleri arasındadır ve değerler eğitimi bu hedeflere ulaşmada önemli bir araçtır. Eğitim, bireyi bütünsel olarak ele alır ve hem bilişsel hem de

duygusal alanlarda gelişimini sağlar. Kaliteli eğitim, bu iki boyutun uyumlu bir şekilde çalışmasını sağlamaktadır (Yurdakul, 2020, s. 7).

Toplumların sahip olduğu değerler zamanla değişebilir. Teknolojik gelişmeler ve toplumsal ihtiyaçlardaki farklılaşmalar, bireylere kazandırılması gereken değerlerin sabit olmadığını göstermektedir. Değerler eğitimi, bireylere hangi değerlerin kazandırılacağını belirleyerek bu süreci yönlendirmeyi amaçlar. Örneğin, ABD’de uygulanan karakter eğitimi, bireyin toplumla uyum içinde yaşamasını destekleyen ahlaki değerlerin öğretilmesine dayanmaktadır. Bu eğitim sürecinde değerler, bireyin sosyal yaşama uyum sağlamasına yardımcı olacak şekilde aktarılır. Ahlak eğitimi aynı zamanda vatandaşlık eğitiminin temelini oluşturmaktadır (Özer, 2019, s. 20).

UNESCO (2002) çocukluk döneminde değerler eğitimi yaşam boyu özgürlük, şiddetten uzak aktiviteler hem kendi hem de başkalarına saygı duyma, farklılıkları takdir, çocukların olgunlaşmasını ve bilişsel gelişimini desteklemeyi amaç edindiğini ifade etmektedir. UNESCO çocuklukta değerler eğitimi 7 tema altında toplamıştır. Bu temalar şunlardır (Unesco, 2002, s. 9-12):

- 1-Hem kendine hem diğer kişilere saygı, iş birliği, çatışma çözme becerileri,
- 2-Farklılıkları takdir etme, evrensel farkındalık, çokkültürlü eğitim,
- 3- Çocuk Hakları Sözleşmesi ile ilgili kullanışlı uygulamalar hazırlama, evrensel değerlerin kabulünü sağlama ve çocukların potansiyel gelişimlerini destekleme,
- 4-Kültürel şiddetin yayılmasının televizyon, film, drama ile betimlenmesi,
- 5-Doğaya yönelik sevgi ve saygı,
- 6- Çocukların hayal gücünü ve yaratıcılığını geliştirme,
- 7-Çokkültürlü programların hazırlanarak çocukların manevi öğrenmelerini sağlama yahut çocukları çeşitli kültürel gruplarla bir araya getirerek deneyim kazanmalarını sağlamaktır.

UNESCO değerler eğitimi programlarını her çocuğun bireysel gelişim özelliklerini esas alarak değer temelli öğrenme yaklaşımı vasıtasıyla özgür bir ortam uygulamaktadır. Şarkı, dans, eğlence aktiviteleri ve örnek uygulamalar yoluyla değerleri öğretmektedir. Eğitimci değer temelli ve çocuk dostu bir çevrede eğitim sunmaktadır. Tüm bu bilgiler ışığında değerler eğitimi ile verilen değerler sosyal hayatı düzenler ve toplum üyeleri arasındaki bağları

güçlendirir (Yalar ve Yelken, 2011, s. 1299; Yazar, Özekinci ve Lala, 2017, s. 53; Yazar ve Lala, 2020, s. 156).

Değerler eğitiminin tarihsel gelişimine bakıldığında, gençlerin topluma uyum sağlaması, ahlaki değerler taşıyan bireylerin yetişmesi, adil yöneticilerin ortaya çıkması gibi ideallerin toplumların tarihsel sürecinde önemli bir yer tuttuğu görülmektedir. Özellikle Türk tarihinde ve diğer kültürlerde, bireylerin toplumsal düzen içinde etik değerlerle şekillenmesi gerektiği düşüncesi tarih boyunca vurgulanmıştır. 20. yüzyılın başlarına kadar ahlak eğitimi genellikle din kurumları tarafından verilmişken, köyden kente göçlerin artması ve farklı kültürlerin bir arada yaşama zorunluluğu, demokratik vatandaşlar yetiştirme gerekliliğini doğurmuştur. Bu değişim, ahlak eğitimi sorumluluğunun zamanla dini kurumlardan okullara devredilmesine yol açmıştır. Eğitim sistemleri, bireylerin toplumsal sorumluluklarını yerine getirebilmeleri için gerekli değerleri kazandırma sürecine daha fazla odaklanmaya başlamıştır (Yıldırım ve Demirel, 2019, s. 124).

1.5.1. Değerler Eğitiminin Amacı

Türk Milli Eğitim sisteminin genel amaçları arasında, bireylerin bedensel ve duygusal olarak sağlıklı bir şekilde gelişmesini sağlamak önemli bir yer tutmaktadır. Bu doğrultuda, Türk Milli Eğitim sistemi, değerler eğitimi yalnızca bir ders olarak sunmak yerine, eğitim sürecinin her aşamasına entegre etmeyi tercih etmiştir. Bu yaklaşım, eğitimde sadece bilgi aktarımı değil, aynı zamanda değerlerin öğrencilere kazandırılmasını da hedefleyen bir vizyonu yansıtmaktadır. Bugün Türkiye Cumhuriyeti'nin eğitim sisteminde, her ders, kendi içeriğinde öğrencilerine sadece akademik bilgi vermekle kalmayıp, aynı zamanda değerler eğitimi de sağlamaktadır (Şimşek ve Filiz, 2024).

Eğitim sürecinin temel hedeflerinden biri, öğrencilere sağlıklı, dengeli ve tutarlı bir kişilik kazandırmak, onları hayata hazırlayacak beceri ve bilgiyle donatmaktır. Aynı zamanda öğrencilerin iyi bir insan ve vatandaş olabilmeleri için gerekli tutum ve davranışları kazandırmak, onları olayları mantıklı bir şekilde analiz edebilme, akıl süzgecinden geçirebilme ve çözüm önerileri sunabilme yeteneği ile donatmayı amaçlar (Sobi, 2019, s. 28). Bu bağlamda, eğitimde en önemli hedeflerden biri, çocuğun doğuştan getirdiği potansiyelini en iyi şekilde açığa çıkarmak, kişiliğini her yönüyle geliştirerek insanî mükemmelliğe ulaşmasını sağlamak ve toplumun ahlaki değerlerine uygun bir birey olarak yetişmesine yardımcı olmaktır. Ayrıca,

eğitim süreci, bireyi ahlaksızlıktan korumayı ve ona doğru ahlaki değerlerle donatmayı amaçlamaktadır.

Değerler eğitiminin amacı yalnızca insanlara bilgi vermek değil, aynı zamanda onların hayatlarını daha anlamlı kılmak, ruhsal dengeyi sağlamak, kişiliklerini güçlendirmek ve ahlaki olarak sağlam bir karakter geliştirmelerine yardımcı olmaktır. Okul hayatı boyunca edinilen bilgilerin çoğu zaman sınırlı bir kullanıma sahip olmasına karşın, değerler ile ilgili öğrenmeler, bireyin yaşamı boyunca süregeldiği ve kişisel gelişimini devam ettirdiği bir süreçtir. Bu yüzden, değerler eğitimi sadece bir dönemle sınırlı kalmayıp, yaşam boyu bireyin tutum ve davranışlarını şekillendiren temel bir yapı taşı oluşturmaktadır (Önder ve Bulut, 2013, s. 31).

1.5.2. Değerler Eğitiminin Önemi

Küreselleşme süreciyle birlikte, insan hakları, özgürlük, eşitlik, demokrasi ve barış gibi evrensel kavramlar toplumların gündeminde daha fazla yer almaya başlamış, bu alanlarda gerçekleştirilen düzenlemeler ve iyileştirme çalışmaları giderek önem kazanmıştır. Ancak özellikle genç nesiller arasında farklı kültür ve değer sistemlerinin etkileşimi, yerel kültürel dokunun ve toplumsal değerlerin aşınmasına, dolayısıyla sosyal bağların zayıflamasına neden olabilmektedir. Bu noktada, toplumsal kimliğin korunması ve kültürel sürekliliğin sağlanması açısından eğitim, özellikle de değerler eğitimi önemli bir araç olarak öne çıkmaktadır (Çoşkun, 2011, s. 24).

Değerler eğitimi, bireylerin yalnızca bilişsel ve akademik gelişimlerini desteklemekle kalmaz, aynı zamanda onların sosyal uyumlarını, empati becerilerini ve sorumluluk duygularını da güçlendirir. Bireyin kimlik inşasında, sosyal ilişkilerinde ve yaşam felsefesinde belirleyici bir rol üstlenen değerler, kişinin hem kendisiyle hem de toplumsal çevresiyle sağlıklı ilişkiler kurmasına katkı sağlar. Bu yönüyle değerler eğitimi, eğitim sürecinin yalnızca bir parçası değil, aynı zamanda bireyin kişisel ve toplumsal gelişiminin temel dayanaklarından biridir.

Günümüzde yaşanan hızlı değişim ve dönüşüm süreçleri, değerler eğitimine duyulan ihtiyacı daha da artırmıştır. Toplumsal yaşamda sıkça dile getirilen değer kayıpları, bireylerin ahlaki duyarlılıklarındaki zayıflamalar ve sosyal çözülme belirtileri, değerler eğitiminin önemini açıkça ortaya koymaktadır (Zengin, 2017). Bu kapsamda, değerler eğitimi yalnızca

bireyin kişisel ahlakını geliştirmeye değil, aynı zamanda toplumun kültürel devamlılığını sağlamaya da hizmet eder. Çünkü değerler, bir toplumun düşünce yapısının, kültürel kimliğinin ve ortak yaşam bilincinin yansımalarıdır (Şimşek ve Filiz, 2024).

Dolayısıyla değerler eğitimi, yalnızca bireysel bir gelişim aracı değil, toplumsal bir zorunluluk olarak görülmelidir. Zira değerlerini kaybeden toplumların ortak yaşam alanlarını sürdürebilmeleri ve kuşaklar arası bağlarını koruyabilmeleri oldukça güç hale gelir. Bu nedenle eğitim kurumlarının, değerler eğitimini planlı, sistemli ve sürdürülebilir bir biçimde yürütmesi toplumsal bütünlüğün korunması açısından yaşamsal öneme sahiptir. Aynı zamanda bu süreç, öğrencilerin sadece bilgiyle donatılmasını değil, bilgiyle birlikte değer temelli bir bilinç kazanmalarını da hedeflemelidir.

Değerler eğitiminin akademik olarak ele alınması görece yeni bir gelişme olmakla birlikte (Yaylacı, 2016, s. 158), geçmişte “ahlak eğitimi” veya “karakter eğitimi” kavramlarıyla ifade edilmiştir. Bu durum, değerler eğitiminin tarihsel olarak zengin ve çok boyutlu bir içeriğe sahip olduğunu göstermektedir. Günümüzde değerler eğitimi, bireyin etik farkındalığını artırmanın yanı sıra, toplumsal barışı ve birlikte yaşama kültürünü güçlendirmeyi de hedefleyen bir disiplin haline gelmiştir.

Okullarda yürütülen değerler eğitimi, yalnızca müfredat kapsamında verilen derslerle sınırlı kalmamalıdır. Değerlerin etkili bir biçimde kazandırılabilmesi için okul ortamında rol model davranışların, sınıf içi etkileşimlerin ve sosyal etkinliklerin de sürece dâhil edilmesi gerekir. Öğrenciler, değerleri yalnızca teorik düzeyde değil, öğretmenlerin tutumlarında, arkadaş ilişkilerinde ve okulun genel atmosferinde gözlemleyerek içselleştirirler. Bu noktada, öğretmenlerin ve okul yöneticilerinin sergilediği tutumlar, değer eğitiminin kalıcılığı üzerinde belirleyici bir etkiye sahiptir.

Eğitim sürecinin etkinliği açısından aile faktörü de büyük önem taşır. Ebeveynlerin, çocuklarının okulda öğrendikleri değerleri ev ortamında desteklemeleri ve günlük yaşantıya entegre etmeleri, bu sürecin sürekliliğini sağlar (Sobi, 2019, s. 64). Böylece okulda kazanılan bilgiler, aile ortamında pekiştirilerek bireyin davranışlarına yerleşir.

Değerler eğitiminin kapsamı, yalnızca okul ve aile ortamlarıyla sınırlı tutulmamalıdır. Bu süreçte medya, sosyal çevre, dini kurumlar ve kültürel organizasyonlar gibi toplumsal yapının diğer unsurları da tamamlayıcı aktörler olarak önemli bir rol üstlenmektedir. Dolayısıyla, değerler eğitimi çok boyutlu bir anlayışla ele alınmalı; bireyin yaşamının her alanına temas eden ve toplumsal yaşamın tüm bileşenlerini kapsayan bir sistem olarak değerlendirilmelidir.

Sonuç olarak, bütüncül bir yaklaşımla yürütülen değerler eğitimi, bireylerin yalnızca bilgi ve beceri yönünden değil, aynı zamanda karakter, vicdan ve sorumluluk bilinci bakımından da gelişimini destekler. Bu tür bir eğitim anlayışı, aklını ve vicdanını özgürce kullanabilen, eleştirel düşünebilen, insani değerleri davranışlarına dönüştürmüş bireyler yetiştirmeyi amaçlar (Bayırlı, 2018, s. 39). Böylelikle değerler eğitimi, yalnızca bireyin değil, toplumun bütününe ahlaki, kültürel ve sosyal gelişimini destekleyen temel bir yapı taşı haline gelir.

1.6. EBEVEYN-ÇOCUK İLİŞKİSİ

Ebeveyn-çocuk ilişkileri, ebeveynlerin davranışları, tutumları ve içinde bulundukları kültürel çevre gibi çeşitli faktörlerle doğrudan bağlantılıdır. Bu unsurlar, çocukların değerler ve dünyaya bakış açılarının şekillenmesinde önemli bir rol oynar (Kıldan, 2008, s. 5). Bu kısımda değerler eğitimi açısından ebeveyn ve çocuk ilişkisi üzerinde durulmuştur.

1.6.1 Ebeveyn-Çocuk İlişkisi Tanımı ve Alt Boyutları

Ebeveyn-çocuk arasındaki güçlü ve sağlıklı bir bağ kurulduğunda, çocukları yetiştirme süreci daha kolay ve etkili hale gelir (Çelenk, 2022, s. 58). Bu ilişki, sadece ebeveyn ile çocuk arasındaki biyolojik yakınlığı değil, aynı zamanda onların psikolojik ve sosyal bağlarını da kapsar. Ebeveyn-çocuk ilişkisi, ebeveynin çocuğa karşı sergilediği davranışların, duygularının ve beklentilerinin birleşiminden ortaya çıkar. Çocukların, ebeveynlerinin tutumlarını, rollerini ve bakış açılarını anlaması, ebeveynlerine duyduğu sevgi ve saygıyı güçlendirir. Bu, çocuğun gelişimi üzerinde önemli bir etki yapar. Ebeveyn-çocuk ilişkisinin kalitesi, özellikle erken

çocukluk döneminde, çocuğun duygusal gelişimi, öz kontrolü, akademik performansı, dil gelişimi ve sosyal becerileri üzerinde doğrudan bir etkiye sahiptir (Dereli ve Dereli, 2017, s. 4).

Ayrıca ebeveynlerin, zihinsel esneklik ve yaratıcılığı teşvik etme düzeyi, çocuğun gelişiminde önemli bir faktördür. Ebeveynlerin, çocuğun bireyselliğini kabul etmesi ve ona özerklik kazandırması, bu ilişkinin sağlıklı bir şekilde ilerlemesini sağlar. Yapılan araştırmalara göre, annelerin çocuklarını kabul etme oranı babalara göre daha yüksek olup, bu durum çocukların duygusal güvenliğini artırabilir (Totçu, 2022, s. 73). Bu bağlamda, ebeveynlerin tutumları ve davranışları, çocukların gelecekteki kişilik gelişimini ve toplumsal yaşamda başarılı olma potansiyellerini etkileyen temel faktörlerden biridir.

Dereli ve Dereli (2017, s. 1-16), ebeveyn-çocuk ilişkisinin yedi boyuttan oluştuğunu belirtmektedir. Bu boyutlar; sosyal, duygusal, davranışsal, iletişim, bilişsel, fiziksel ve bağımsızlık (özerklik) boyutlarıdır.

Sosyal Boyut: Ebeveynler, çocuğun ilk sosyal çevresi olarak büyük bir rol oynar. Çocuklar, ilk sosyal becerilerini ve davranışlarını, ebeveynleriyle ve ailedeki diğer bireylerle olan etkileşimleri sonucunda geliştirirler.

Duygusal Boyut: Duygusal gelişim sürecinde ebeveynler, çocuğun duygusal ifadelerini ve sosyal becerilerini en fazla etkileyen temel modelleri sunarlar.

Davranışsal Boyut: Ebeveynler, çocuklarının sosyal açıdan kabul gören davranış biçimlerini geliştirmeleri için rehberlik ederler. Ebeveyn-çocuk ilişkisi, erken çocukluk dönemindeki çocukların duygu gelişimini, öz denetimi, akademik başarıyı, dil ve sosyal gelişimi gibi birçok davranışsal yapıyı doğrudan etkiler. Ayrıca, aile içindeki ebeveyn-çocuk ilişkisi ve ebeveyn davranışları, çocuğun kişilik gelişiminde oldukça önemli bir rol üstlenmektedir (Can ve Aksel, 2017, s. 563).

İletişim Boyutu: Ebeveyn ile çocuk arasındaki sağlıklı iletişim, çocuğun dengeli bir kişilik geliştirmesine olanak tanır ve başkalarıyla olumlu ilişkiler kurması için sağlam bir temel oluşturur.

Bilişsel Boyut: Saygı (2011), çocuğun sosyal çevresinin bilişsel gelişiminde önemli bir rol oynadığını savunmuştur. Ebeveyn-çocuk ilişkisi, çocuğun zihinsel gelişimi ve problem çözme becerilerinin oluşumunda belirleyici bir rol oynar. Ebeveynler, çocuklarına bilgiye ulaşma yollarını, mantıksal düşünme süreçlerini ve öğrenme stratejilerini modelleyerek bilişsel

gelişimi desteklerler. Ayrıca, ebeveynlerin sunduğu uyarıcı çevre, çocukların merak duygusunu teşvik eder, eleştirel düşünme ve karar verme becerilerini güçlendirir. Bu bağlamda, çocuğun bilişsel kapasitesinin gelişimi yalnızca okul ve eğitim ortamına bağlı olmayıp, aile içi etkileşim ve rehberlikle de doğrudan şekillenir (Dereli ve Dereli, 2017, s. 6; Saygı, 2011, s. 42).

Fiziksel Boyut: Ebeveyn olabilmek ve etkili bir şekilde ebeveynlik yapabilmek için, çocuklarla güçlü bir bağ kurmak gereklidir. Çocuğun doğumuyla başlayan fiziksel bağ, zamanla duygusal ve psikolojik bağlarla pekişir (Çelenk, 2022, s. 41). Bebeklik döneminden itibaren ebeveynler, çocuklarının kendilerini güvende hissedecekleri bir ortam sağlamaya özen göstermelidir. Anne babalar, bebeğin tüm fiziksel ve duygusal ihtiyaçlarını karşılamalıdır. Örneğin, yakın fiziksel temas kurmayan annelerin çocukları, ihtiyaçlarına karşı tutarsız tepkiler verebilir, ağlamalarına duyarsız kalabilir veya reddedici olabilirler. Bu durum, fiziksel temastan yoksun kalan çocukların güven duygusu gelişmeyen bireyler olarak büyümesine yol açabilmektedir (Saygı, 2011, s. 42-43).

Bağımsızlık (Özerklik) Boyutu: Çocuk, genellikle ebeveynlerinin isteklerini yerine getirmektedir. Ancak çocuk büyüdükçe ve özerklik kazandıkça, bazı durumlarda ebeveynlerinin taleplerine uymamaya ve onlara karşı çıkmaya başlar. Ebeveynlerin isteklerine karşı gelmek, çoğu zaman gelecekteki davranış problemlerinin bir göstergesi olarak değerlendirilse de, düşük düzeydeki uymama davranışları özellikle Batı toplumlarında, çocuğun kendi özerkliğini kazanma ve bu özerkliği topluma uygun bir şekilde ifade etme çabaları olarak da değerlendirilebilir (Saygı, 2011, s. 57-58).

Bu boyutlar birbirlerini tamamlayan ve değerlerin ortaya çıkmasında önemli rol oynayan etkenlerdir. Dolayısıyla ebeveyn-çocuk ilişkisinde bu boyutların doğru uygulanması sonucunda yetiştirilen birey sağlıklı ve değerlerin her birine sahip bir birey olacağı belirtilebilir.

1.6.2 Ebeveyn-Çocuk İlişkisi Geliştirme Yolları

Çocuğun ilk yıllarında anne baba rolü son derece önemlidir. Özellikle, bireyin psikolojik ve sosyal gelişiminin temellerinin atıldığı 0-6 yaş arasındaki dönemde ebeveynle kurulan sağlıklı ilişkinin önemi tartışmasızdır (Kırman ve Doğan, 2017, s. 25-26). Bu bağlamda Temel insani değerleri benimsemiş bireyler yetiştirmek ailenin ve toplumun misyonu arasındadır. Değer eğitimi, doğru ve etkili aktarıldığında bireyin kişilik gelişimine katkı sağlamaktadır.

Günümüzde yanlış birtakım inançların, davranışların çocuğun küçük yaşta almış olduğu yanlış değer eğitiminden kaynaklanmaktadır (Doğanay, 2009, Ekşi, 2003, Yel ve Aladağ, 2009, akt. Çelikkaya ve Osman, 2016, s. 148-149).

Bu dönemde, çocuğun en yakın sosyal çevresi aile olacağı için, anne baba-çocuk ilişkisini ve bu ilişkinin boyutlarını anlamak, ilişki sorunlarını belirlemek önem taşımaktadır. Okul öncesi dönemde, anne ile çocuk arasında kurulan sağlıklı iletişim, çocuğun tüm gelişim alanlarını destekleyerek sağlıklı bir kişilik gelişiminde kritik bir rol oynamaktadır (Saygı ve Balat, 2013, s. 64-65). Bu bağlamda, sosyalizasyon sürecinin en önemli öğelerinden biri olan anne ve baba, çocukların bilişsel, duygusal ve sosyal gelişimlerini etkileyen temel faktörlerdir. Bir çocuğun erken yaşlarda anne babasıyla kurduğu ilişkinin niteliği, gelecekteki davranışlarını belirleyen önemli bir etkidir. Grup oturumlarında ebeveyn-çocuk etkileşimini güçlendirmek, katı disiplinin azaltılması ve çocuğun sosyal, duygusal ve dil gelişimini desteklemeye yönelik ebeveyn becerilerini artırmaya yönelik çalışmalar yapılmaktadır (Özada ve Duyan, 2017, s. 118-119).

Şanlı ve Öztürk (2015), farklı kültürlerden ebeveynlerin çocuk yetiştirme tutumlarının, çocuğun gelişimi üzerinde nasıl etkiler yarattığını araştırmışlardır. Çalışma, otoriter ebeveyn tutumlarının çocukların psikososyal ve dil gelişimini olumsuz etkilediğini, şefkatli ve ilgili tutumların ise olumlu etkiler yarattığını ortaya koymuştur. Ayrıca, (Akaroğlu vd., 2019, s. 45-46) yapılan bir araştırma, oyun ve benzeri aktivitelerin çocukların fiziksel, duygusal ve bilişsel gelişimlerini desteklediğini, etkili sosyal ilişkiler kurmalarına yardımcı olduğunu ve anne babalarıyla iletişim becerilerini geliştirdiğini göstermektedir. Bu bağlamda, çocuklarla yapılan tüm etkinliklerin oyunlaştırılması, çocuğun dil gelişimine ve anne baba ile olan iletişimine önemli katkılar sağlayacaktır. Etkin dinlememe, empatik olmama, yetersiz bilgi ve ilgisizlik gibi ebeveyn-çocuk iletişimini engelleyen faktörlerin ortadan kaldırılması, ebeveynlerin bu konuda gerekli çabayı göstermesi, ilişkilerin gelişmesine katkı sağlayacaktır.

1.6.3 Ebeveynlik Tutumları

Anne babanın çocuk yetiştirme tutumları, birçok sosyal ve çevresel etkenden daha belirleyici olup, çocuğun sosyal, duygusal ve bilişsel gelişimini doğrudan etkilemektedir (Şanlı ve Öztürk, 2015, s. 37-38). Ebeveynlerin çocuğa karşı sergiledikleri davranışlar ve kendilerinin model olarak sundukları tutumlar, çocuğun öz yeterliliğini geliştirmede önemli bir rol oynar.

Bu, ebeveynlik açısından büyük önem taşır çünkü ebeveynlerin, çocukların olayları nasıl algıladıklarını ve bu olaylara nasıl tepki vereceklerini anlamaları gerekmektedir (Demir, 2007, s. 52-53).

Ebeveynlikteki özellik yaklaşımı, ebeveynlerin çocuk yetiştirme davranışlarını karakterize eden belirli özelliklere göre farklı gruplara ayırmaktadır. 1930'lardan günümüze kadar, araştırmacılar ebeveyn özelliklerini tanımlama çabalarıyla birçok farklı özellik oluşturmuşlardır. Bu özellikler, kabullenme, çocuk merkezliliği, saldırganlık ve cezalandırma gibi çeşitli boyutlarda farklılık göstermektedir. En çok dikkat çeken iki yaklaşım, ebeveyn duyarlılığı, ebeveyn sıcaklığı ve ebeveyn kontrolüdür (Demir, 2007, s. 54-55).

Modern dünyada, genel olarak ebeveynlerin üç temel amaca ulaşmaya çalıştığı gözlemlenmektedir. Çocuklarının sağlıklı olmasını ve güvenlik ihtiyacını sağlamak, onları yaşama bir yetişkin olarak hazırlamak ve kültürel değerleri aktarmak (Can ve Aksel, 2017, s. 21-22). Ebeveynlerin olumlu etkilerinin, işbirlikçi tutumlarının ve gerektiğinde çocuklarını yönlendirmelerinin, çocukların sosyal davranışlarını düzenlemelerinde önemli unsurlar olduğu düşünülmektedir. Bu tutumlar üç ana başlık altında ele alınmaktadır (Kıldan, 2008, s. 67-68):

Otoriter Tutum: Otoriter ebeveynler, çocuklarının görüşlerini ifade etmelerine genellikle izin vermezler ve bu tür görüşlere karşı gerekçe sunma eğiliminde de değildirler. Bu ebeveynler, otoriteyi genellikle güç kullanarak sağlamaya çalışırlar ve çoğunlukla yasaklayıcı ve cezalandırıcı stratejilerle çocuklarını kontrol ederler. Bu tutumları, çocuğun mutlak itaatini sağlamak üzerine odaklanmaktadır (Kıldan, 2008, s. 69-70).

Demokratik Tutum: Demokratik ebeveynler, çocuklarına yüksek seviyede ilgi ve bakım sunarlar. Bu ebeveynler, mantıklı bir çerçevede, çocuklarının davranışlarını yönlendirmeye çalışırlar. Anne babaların kararlı tutumları, olumlu davranışları pekiştirmeleri ve demokratik bir yaklaşım benimsemeleri, çocukların değer kazanımında önemli bir rol oynamaktadır (Oktay, 2007, s. 84-85; Pike, 1989, s. 112-113).

Demokratik bir tutumla, ilgi ve şefkatle yetiştirilen çocuklar, toplumda kabul edilme ve sağlıklı ilişkiler kurma konusunda daha yüksek bir eğilim gösterirler (Yurt ve Özyürek, 2023, s. 59-60).

Hoşgörülü Tutum: Hoşgörülü ebeveynler, çocuklarına yüksek seviyede ilgi ve bakım gösterirler; ancak, çocukları üzerindeki kontrolleri oldukça düşüktür. Bu tür ebeveynlik tutumu,

genellikle çocukluk yılları boyunca sıkı bir disiplinle yetişmiş ve anne babalarından yeterli sevgi ve ilgi görmemiş ebeveynlerde görülebilir. Hoşgörülü ebeveynler, çocuklarının davranışlarına herhangi bir sınır koymazlar ve genellikle onlara geniş bir özgürlük tanırırlar (Kıldan, 2008, s. 71-72).

1.6.4 Yeni Nesil Ebeveynlik ve Ebeveyn-Çocuk İlişkisi

Son yıllarda, ebeveyn-çocuk ilişkisi, geleneksel olarak ebeveynden çocuğa doğru tek yönlü bir etkileşim olarak değil, her iki tarafın karşılıklı olarak birbirini etkilediği iki yönlü bir etkileşim süreci olarak ele alınmaktadır. Ancak özellikle çocukların küçük yaşlarda oldukları dönemlerde, ebeveynlerin onların günlük yaşamlarını kontrol etme ve daha olgun kişilik özelliklerine, yapılandırılmış düşünce ve eylem örüntülerine sahip olma durumları göz önünde bulundurulduğunda, ebeveynlerin çocuklar üzerindeki etkilerinin daha belirgin olması kaçınılmazdır. Ayrıca, çocukluk dönemi hızlı öğrenme ve esneklik dönemidir, bu da ebeveynlerin etkisini güçlendiren bir faktördür (Saygı, 2011, s. 39).

Toplumun gelişimi ve değişimi, ebeveyn-çocuk ilişkisini de şekillendirmiştir. Ebeveynin otorite tarzı ve yetiştirme yaklaşımı, çocuğun sorumluluk duygusu, özdenetim, bağımsızlık, benlik bilinci, saygı, özgüven ve girişkenlik gibi kişilik özelliklerinin gelişiminde önemli bir rol oynamaktadır. Bu nedenle ebeveyn-çocuk ilişkisi, sandığımızdan çok daha önemlidir ve bu ilişkinin yaşam boyu süren etkileri vardır. Ailelerin bilinçli ya da bilinçsiz olarak benimsedikleri ebeveynlik stilleri, sağlıklı bir ilişki kurma açısından kritik bir rol oynamaktadır (Küçükalkan, 2023, s. 33).

Geleneksel kalabalık aile yapılarında, çocuğa duyulan sevgi yoğunluğu yüksek olabilmekle birlikte, bazen çocuğun duygu ve düşünceleri göz ardı edilebilir, özellikle ruh halleri gözlemlenmezdi. Bu durum çocuğun kabuğuna çekilmesine ve zamanla kendini önemsiz hissetmesine yol açabilirdi. Ayrıca, bu tür ailelerde çocukların beceri ve yetenekleri genellikle göz ardı edilir, dolayısıyla çocuk yönlendirilmekte zorluk çekirdi. Ancak yeni nesil ebeveynlerde durum farklıdır. Burada genellikle çocuk odak noktasında olup, çocuğun becerileri, eğitimi, yetenekleri ve bunlar üzerindeki başarıları önemslenmektedir. Çocuğun ruh hali dikkate alınır ve gelişim dönemlerinde özel zamanlara özen gösterilmektedir (Dönmez, 2019, s. 58).

Geleneksel kültür kalıplarında yetişen ebeveynler, çocuk yetiştirme hakkında doğru ve yanlış olanları geçmişteki ifadelerden ve dini algılardan elde ederler. Bu dönemde, çocuk yetiştirmeye dair bilgiler ve tutumlar daha çok gözlem yoluyla edinilir ve bu davranış biçimleri genellikle düşünülmeden benimsenir. Geleneksel dönemde, gözlem ve sezgi yoluyla edinilen davranış kalıpları egemendir. Ancak modern kültürde ebeveynler, sezgi ve gözlemlerini geriye bırakıp, çocuk yetiştirme hakkında bilimsel bilgiler, kitaplar ve uzmanlardan edindikleri bilgilerle hareket ederler. Bu nedenle, günümüz ebeveynleri, kendi tecrübelerine dayanan yöntemleri yerine, modern kültürün şekillendirdiği yöntemlerle çocuklarını yetiştirirler. Bu farklılıklar, geleneksel kültürde yetişen ebeveynlerle modern koşullarda yetişen ebeveynler arasında belirginleşir. Günümüzde, ebeveynler çocuk eğitimi konusunda çeşitli kurslara katılmakta ve bu alanlarda bilgilendirme seminerleri düzenlenmektedir. Dolayısıyla eğitilmiş veya bilinçli ebeveynler tarafından yetiştirilen çocuklar, yeni bir biçim kazanmaktadır (Vakıf, 2018, s. 41).

1.7. AİLEDE DEĞERLER EĞİTİMİ

Toplumda yaşanan hızlı değişim ve dönüşümlere rağmen ailenin, toplumsal yapının en temel kurumu olma rolü sürmektedir. Tarihin ilk dönemlerinden bu yana, ailenin yapısı ve kapsamı zaman içinde değişiklik göstermiş olsa da, aile hala kadının, erkeğin, çocuğun, gencin ve yaşlının bir arada olduğu, karşılıklı etkileşimlerle sevgi, saygı, dayanışma, paylaşma, birlik ve beraberlik gibi temel insani değerlerin öğrenildiği, geliştirildiği ve aktarıldığı bir alandır (Aybey, 2018, s. 12). Aile, toplumun temel yapı taşı olup, değerler üzerine inşa edilir ve toplumun sürekliliğini sağlar. Bu nedenle, ailelerin sahip olduğu değerler sistemi çok büyük bir öneme sahiptir (Doğan ve Rahmatillaeva, 2022, s. 28).

Aile değerler eğitiminin başladığı ve en etkili şekilde olduğu yerdir. Çocuğun vicdan sahibi olması aile üyeleri (anne baba) tarafından konulan kurallar ile meydana gelir (Dilmaç ve Şimşir, 2016, s. 44). Bireyin ilk olarak sosyalleştiği yer ailedir. Sosyalleşme süreci daha sonra çevre ve okulla devam eder.

Dünya genelinde gözlemlenen değer kayıpları, ülkemizde de benzer biçimde ortaya çıkmaktadır. Örneğin, toplumda artan şiddet olayları, aile bireyleri ve öğretmenlerle yaşanan çatışmalar, uyuşturucu gibi bağımlılık sorunları ve intihar vakaları, bireylerin toplumsal ve ahlaki değerlerden uzaklaştığının göstergeleri olarak değerlendirilebilir.

Bu olumsuz davranışlarla etkin bir şekilde mücadele edebilmek, öncelikle aile ortamında, ardından eğitim kurumlarında kazandırılan değerler aracılığıyla mümkün olmaktadır. Bu bağlamda, sosyalleşme süreci ile değer kayıpları arasında doğrudan bir ilişki olduğu ve eğitim ile rehberliğin bu kayıpların önlenmesinde kritik rol oynadığı söylenebilir.

Değerlerin kazandırılmasında sadece okulun değil, ailenin ve çevrenin de önemli bir rolü vardır. Okul, değerlerin öğretimi konusunda önemli bir aktör olmasına rağmen, aile ve çevre faktörlerinin informal eğitim süreçleri de çok değerlidir. Dolayısıyla çocuklar, sahip oldukları aile yapısı ve okul öncesi deneyimlerden kaynaklanan etkilerle farklı değerlerle okula başlarlar.

Çocuğun değer sistemini etkileyen faktörler günümüzde çeşitlenmiş olup, bu durum geçmişe göre değer aktarımını zorlaştırmaktadır. Çünkü toplumsal rollerdeki değişimler, değerlerin geçişini daha karmaşık hale getirmiştir. Bu nedenle, okul ve ailelerin çocuğa değer kazandırma konusunda daha fazla çaba sarf etmesi gerekmektedir (Akpınar ve Özdaş, 2013, s. 63). Bu bakımdan öğrenciler, öğretmenleri tarafından kasıtlı olarak seçilmiş değerler ve normları, alternatifler arasından benimsemektedir. Bu değerler, çocukların gelecekteki eylemleri ve kararları için rehberlik edecek şekilde ders programlarına yerleştirilen ve en iyi değer yönelimlerini temsil eden unsurlar olmaktadır (Akar, 2017, s. 19). Bu değerlerin kazanım süreci, bireylerin gelişiminde temel olarak aile ortamında başlar ve daha sonra okulda devam eder. Aile, bu sürecin başlangıç noktası olarak kritik bir rol üstlenir. Sosyal bir gerçeklik olarak her aile, çocuklarına bilinçli ya da bilinçsiz şekilde çeşitli değerleri aktarır ve bu değerler, çocukların kişisel gelişiminde belirleyici bir etkiye sahiptir (Aladağ, 2009, s. 35).

1.7.1. Değer Aktarımının Ailede Uygulanışı

İnsanoğlunu tam olarak ne iyi ne de kötü olarak tanımlayabiliriz. Çünkü insan içerisinde bulunduğu şartlara göre iyi bir tavır sergileyebileceği gibi çok kötü bir tavır da sergileyebilir. Değerler insanoğlunun doğru bir kimlik edinmesine ve insanoğlunun büyümesine yardımcı olurlar (Baltacı, 2018, s. 14). Çocuğun toplumsal hayata entegresinde oldukça önemli olan değerler, şüphesiz toplumsal hayattan ayrı düşünülemez. Bu sebepten dolayı, bireyin içerisinde bulunduğu topluma aktif olarak katılım sağlaması ve dengeli bir şahsiyet oluşturması değer öğretimini önemli kılar (Acun vd., 2013, s. 198)

Değerler eğitimi, bireylerin içinde bulundukları toplumun değerlerine uygun davranışlar geliştirmelerini sağlar. Sosyolojik açıdan değerlendirildiğinde, değerler bir kültürün içinde şekillenirken, bu değerler aynı zamanda iki kültürün gelişme sürecine etki etmektedir. Bu bağlamda, değerler sosyalleşme sürecinde öğrenilir ve bu öğrenilen değerler, bireylerin davranışlarını yönlendiren en önemli faktörlerden biri haline gelir (Şahin, 2019, s. 47).

Değerler eğitimi uygulamalarında, tek bir metot yerine çeşitli yöntemlerin bir arada kullanılması daha etkili sonuçlar vermektedir. Bu eğitimde kullanılan farklı yaklaşımlar arasında; doğrudan değer öğretme, tartışmalar, adil topluluklar kurma, grup aktiviteleri, sınıf kurallarını tartışma ve oluşturma, rol yapma, drama, proje çalışmaları, problem çözme, eleştirel düşünceyi teşvik etme gibi birçok yöntem bulunmaktadır. Her bir metot, değerlerin kazandırılmasında önemli bir araçtır ve farklı ihtiyaçlara göre uyarlanabilir (Kaymakcan ve Meydan, 2011, s. 78).

Örneğin, değerlerin öğretiminde, hikâye kitapları gibi etkileşimli yöntemler de etkili olabilir. Bu yöntem, aynı zamanda erken okuryazarlık ve dil gelişimi alanında da faydalıdır ve değerlerin öğretimi konusunda önemli bir araç olarak kullanılabilir (Halat, 2017, s. 56).

Yıldız (2023), felsefi mantık çerçevesinde gerçekleştirilen değer aktarımının, geleneksel yöntemlerle yapılan aktarımdan daha etkili olduğunu vurgulamaktadır. Bu bağlamda, değerlerin özellikle çocuklar ve gençler tarafından benimsenmesi ve içselleştirilmesi, yalnızca sözlü uyarılarla sınırlı kalınmasıyla değil; değerlerin günlük yaşamda yaşanması, örneklenmesi ve gözlemlenmesi ile mümkün olmaktadır. Bu noktada ebeveynler ve eğitimciler, hem rol model olarak hem de değerler eğitiminin doğal ve etkili bir biçimde kazanılmasına katkı sağlayacak rehberler olarak sürece dahil olabilirler (Kavun, 2018, s. 63).

1.7.2. Değer Aktarımında Ailenin Görevleri

Aile, toplumun temel yapı taşı olarak görülmektedir ve toplumsal değerlerin bireylere aktarılması sürecinde önemli bir rol oynar. Bu süreç, kültürü oluşturan gelenek ve göreneklerin nesilden nesile aktarılmasını sağlayan bir kanal işlevi görür (Namazcı ve Arıcı, 2020, s. 27). Sosyal yapının en temel kurumu olan aile, tarihsel süreçte yapısı ve kapsamı değişmiş olsa da sevgi, saygı, dayanışma, paylaşma, birlik ve beraberlik gibi temel insani değerlerin öğrenildiği, geliştirildiği ve aktarıldığı bir ortam olarak önemini korumaktadır.

Aile, çocuğun dini değerler dahil pek çok konuda ilk öğretmeni olduğu gibi, kişisel ve toplumsal değerlerin de ilk kaynağıdır. Çocuk, sevgi, nefret, cömertlik, cimrilik, dürüstlük ve hilekarlık gibi duyguları ve davranış biçimlerini, ilk yaşlardan itibaren aile içindeki anne baba ve diğer aile bireyleriyle olan etkileşimlerinden öğrenmektedir (Aybey, 2017, s. 18).

Ailenin biyolojik, ekonomik, eğitimsel gibi pek çok işlevi vardır ve bu işlevler, toplumun sürekliliğine hizmet eder. Ailedeki kök/geleneksel değerlerin, sevgi, saygı, güven ve yardımlaşma gibi, yeni nesillere aktarılması için anne ve babaların örnek olmasının, aile büyükleriyle ilişkilerin devam ettirilmesinin önemine vurgu yapılmaktadır (Doğan ve Rahmatillaeva, 2022, s. 28-29).

Değer aktarımında ailenin rolü son derece belirleyicidir. Çünkü değerlerin ilk kez verilmeye başlandığı yer ailedir ve ailenin yapısı, ebeveynlerin sahip olduğu değerler etrafında şekillenmektedir. Çocuklar, ebeveynlerinden öğrendikleri veya onları rol model olarak edindikleri değerlerle yetişirler (Şahin, 2019, s. 47). Günümüzde aile, sosyal değişim ve gelişmelere bağlı olarak bazı görev ve sorumluluklarını diğer sosyal kurumlarla paylaşmak durumunda kalmaktadır. Ancak, biyolojik, sosyal ve duygusal işlevlerin en sağlıklı şekilde yerine getirilebileceği tek kurum, hiç şüphesiz ailedir (Gümrükçüoğlu, 2017, s. 53).

Aile, sağlıklı iletişim kurma, kurallar öğrenme, sorumluluk sahibi olma, yardımlaşma ve iş birliği gibi değerlerin kazandırıldığı ilk ve en etkili ortamdır. Bu nedenle, çocukların sosyal değerleri kazanmaları ve benimsemeleri sürecinde ailelerin büyük bir rolü vardır. Aileler, çocuklarına değerleri öğretirken, kendi değer yargılarını dikte etmemeli ve baskı yapmamalıdır. Çocukların kendi değer yargılarını geliştirebilmeleri için onlara saygı duyulması gerekmektedir. Aile içindeki ilişkilerin, saygı ve güven temelinde olması önemlidir; suçlama, yargılama ve utandırma gibi olumsuz davranışlar, çocukların güven duygularını zedeleyebilir ve onları yetersiz hissettirebilir. Bu tür olumsuz tutumlar, çocukların psikolojik gelişimini olumsuz yönde etkileyebilir ve onların sağlıklı bir kimlik geliştirmelerini engelleyebilir (Yurt ve Özyürek, 2023, s. 60).

1.7.3. Değerlerin Çocuk Gelişiminde Önemi

Değerler, bireylerin duygu, düşünce ve davranışlarını şekillendiren, yaşamlarını yönlendiren temel ölçütlerdir ve bir anlamda kişinin davranışlarının belirleyicisi olarak kabul edilir (Şahin, 2019, s. 45). Bireyler, çocukluklarından itibaren içinde bulundukları toplumun

değerlerini, öncelikle ailelerinden başlayarak öğrenir ve içselleştirir. Bu değerlerin edinilmesi süreci, hem çocuklar hem de toplum için kritik bir öneme sahiptir. Çünkü toplumların varlıklarını sürdürebilmesi, kendine özgü değerleri çocuklarına aktararak, onların topluma uyumlu bireyler olarak yetişmesini sağlamakla mümkündür (Kavun, 2018, s. 62). Bireyler, kişisel özellikleri, sosyalleşme süreçleri ve kültürel etkiler gibi farklı faktörlerden dolayı çeşitli değerler geliştirebilir. Bu değerler, bireylerin neyin doğru veya yanlış olduğuna dair inançlarını yansıtır ve kültürlerarası karşılaştırmalara olanak sağladığı için sosyal bilimlerin önemli bir ilgi alanıdır (Schwartz ve Bilsky, 1987, s. 551).

Değerlerin kazandırılması süreci, çocukların erken yaşlarda başladığı bir dönemdir. Okul öncesi dönemde çocukların diğer çocuklarla kurdukları sosyal ilişkiler, onların gelecekteki sosyal-duygusal becerilerini şekillendirir. Bu ilişkilerin sağlam bir temele oturtulabilmesi, çocuklara kazandırılacak değerler sayesinde mümkündür. Paylaşma, iş birliği, sorumluluk gibi değerler, erken çocukluk döneminde verilmelidir, böylece birey akranlarıyla sağlıklı ilişkiler kurabilir. Bu dönemde "empati", "sorumluluk", "paylaşma", "iş birliği", "saygı", "dürüstlük", "yardımseverlik", "dostluk" gibi kavramlar, çocuklar için soyut anlam taşır. Bu yüzden bu soyut kavramların somutlaştırılması ve çocuklara uygun biçimde öğretilmesi gerekmektedir.

Ayrıca, ebeveynlerin çocuklarına yönelik tutumları, değer kazanım sürecini doğrudan etkiler. Ebeveynlerin tutumları, çocuklarının sosyal değerlerini ve kişisel özelliklerini şekillendirmede belirleyici rol oynar. Örneğin, annelerin çocuklarına yönelik demokratik tutumları arttıkça, çocukların iş birliği gibi sosyal değer kazanımlarının da arttığı gözlemlenmiştir. Ayrıca, babaların aşırı hoşgörülü tutumları çocukların sorumluluk duygusu ve genel olarak sosyal değer kazanımlarını artırırken, demokratik tutumları ise çocukların nezaket gibi değerleri kazanmasına yardımcı olmuştur. Bu bulgular, ailede demokratik ve hoşgörülü bir ortamın, ailedeki kararların ortaklaşa alınmasının ve iş birliği ile nezaket davranışlarının sergilenmesinin, çocukların sosyal değerlerini olumlu yönde etkileyeceğini göstermektedir (Yurt ve Özyürek, 2023, s. 87-89).

1.7.3.1 Ahlaki Açıdan Değerlerin Önemi

Ahlak sözcüğüne karşılık gelen “morality” sözcüğü ise doğru-yanlış, iyi-kötü davranışların ayrılması için gerekli olan ilkeler anlamını taşımaktadır (Oxford, 2023) Toplumda bir arada yaşamanın temel gerekliliklerinden biri, bireylerin kültürel ve ahlaki ilkelere uymasındır. Bu ilkeler, toplumsal düzenin sağlanmasında ve bireylerin uyumlu bir şekilde yaşamasında kritik rol oynamaktadır (Yurt ve Özyürek, 2023, s. 212).

Durkheim’in perspektifinden bakıldığında çocukluk dönemi, bireyin fiziksel ve ahlaki açıdan henüz şekillenmediği, ama bu gelişimlerin başladığı bir evreyi ifade etmektedir. Bu dönemde, çocuk hem fiziksel hem de ahlaki anlamda toplumsal normlara ve değerlere uyum sağlamaya başlamaktadır (Vakıf, 2018, s. 83).

Ahlak eğitimi, temel olarak bireylere doğru ve yanlış arasındaki farkları öğretmeyi ve onları iyi ahlakla donatmayı amaçlar. Bu eğitim, sadece bireyi kötü ahlaktan korumayı değil, aynı zamanda ona doğru davranışların neden önemli olduğunu, yanlış davranışlardan niçin kaçınılması gerektiğini de öğretmeyi hedefler. Ahlak eğitiminin amacı, bireylerin iyi-kötü ve doğru-yanlış ayrımını kavrayarak toplumun moral değerlerine uygun bir yaşam sürmelerini sağlamaktır (Namazcı ve Arıcı, 2020, s. 134).

Her birey, kişisel özelliklerine, çevresine ve eğitimine bağlı olarak farklı ahlaki özellikler sergileyebilir. Bazı insanlar güven duygusuna sahipken, bazıları güven duymakta zorluk yaşar; bazıları sabırlı ve anlayışlı olurken, bazıları ise aceleci ve sabırsızdır. Bu farklılıklar, toplumda barış, huzur ve mutluluğun sağlanabilmesi için ahlaki değerlerin varlığına ve bu değerlerin toplumda yaşatılmasına bağlıdır. Ancak modern yaşam, ahlaki değerlere gereken önemi vermemekte ve bu eksiklik, genç nesillere ahlaki değerlerin yeterince kazandırılmamasıyla sonuçlanmaktadır. Bu durum, toplumda ahlaki değerlerin zayıflamasına ve bireylerin ruhsal tükenmişliğe ulaşmasına yol açabilir. Dolayısıyla ahlaki değerlerin temeli aile olduğu belirtilmesi gerekmektedir. Çünkü aile, bir bireyin ahlaki değerleri öğrenmeye ve içselleştirmeye başladığı ilk yerdir. Ahlaklı ve erdemli yaşamının gerekliliğini, sevgiyi, saygıyı, adaleti, merhameti, doğruluğu ve diğer temel insani değerleri aileler çocuklarına aktarır. Küçük yaşlardan itibaren bu değerlere önem veren çocuklar, güçlü bir kişilik kazanır ve toplumla uyum içinde yaşar. Ahlaki değerleri öğrenen ve hayatına geçiren birey, başkalarına zarar vermeyen, çevresine uyum sağlayan ve üretken bir insan olur. Bu birey, milli ve manevi

değerlere sadık kalarak toplumuna faydalı bir insan olmaya çaba gösterir (Kızıler, 2014, s. 47-48).

Nucci (1987; akt. Çelikkaya, 2022, s. 95), sınıf yönetiminde uygulanan kuralların sıkı, adil ve esnek olmasının öğrencilerin ahlaki gelişimini desteklediğini; bu tür sınıf ortamlarında öğretmenlerin kural ihlallerini yalnızca disiplin eksikliği olarak değil, ahlaki açıdan zararlı ve haksız davranışlar olarak ele alması gerektiğini vurgulamaktadır.

Ahlaki değerlerin kazandırılması, yalnızca eğitim ortamlarıyla sınırlı olmayan, bireyin yaşamının tüm alanlarını kapsayan bir süreçtir. Bu değerlerin erken yaşlarda aile ortamında temellenmesi, bireylerin toplumsal sorumluluk bilinci geliştirmesine ve sağlıklı bir sosyal yapıya uyum sağlamasına katkı sunar. Eğitim sürecinde aile, öğretmen ve toplumsal kurumların iş birliği içinde hareket etmesi, bireylerin yalnızca bilgiyle değil, aynı zamanda etik duyarlılıkla da yetişmelerini sağlar. Böylelikle, hem bireysel hem toplumsal düzeyde sürdürülebilir bir ahlaki yapı oluşturulabilir.

1.7.3.2. Dini Açıdan Değerlerin Önemi

Belli bir dini inanca sahip olmak, o inançla bağlantılı değerlerin benimsenmesi anlamına gelir. Bu bağlamda, toplumun inanç sistemleri ile eğitim aracılığıyla aktarılmak istenen değerler arasında bir paralellik olması beklenmektedir (Kaymakcan ve Meydan, 2011, s. 27). Değerler, bir temele dayalı olarak şekillenir ve hiçbir değer kendiliğinden ortaya çıkmaz. Dinin, değerlerin oluşumunda önemli ve etkili bir rolü vardır. Din, insanlara hem Allah'a karşı olan sorumluluklarını hatırlatır hem de ahlaki açıdan yanlış kabul edilen davranışları, örneğin yalan söylemeyi, hırsızlık yapmayı, cana kıymayı ve dolandırıcılığı kınamaktadır (Kızıler, 2014, s. 62).

Aile, çocuklarına yalnızca ahlaki ve kültürel değerler değil, dini değerleri de aktarmakla sorumludur. Dini değerler, çocuklar için diğer değerler gibi ailenin ilk öğretisiyle şekillenir. Din, insanın dünyaya gelişinden itibaren sevgi ve saygı gibi değerleri, aynı zamanda kendisinden daha yüce bir varlığa inanmayı öğretir (Aybey, 2017, s. 75). Araştırmalar, aile ile din arasındaki ilişkinin derinliğine dikkat çeker. Aile, sadece dini değerleri aktaran bir rol oynamakla kalmaz, aynı zamanda çocuğa dini değerlerin bir modeli olma görevini de üstlenir. Çocuğun zihinsel, psikolojik ve ahlaki gelişimi üzerinde dinin etkisi büyüktür. Din, çocuğun

kişilik gelişiminde önemli bir yer tutar ve tutarlı, dengeli bir kişiliğin ortaya çıkmasında etkili olur (Gümrükçüoğlu, 2017, s. 48).

Belli bir dini inanca sahip olmak, o inancın doğrudan etkisiyle belirli değerlerin kazanılmasını sağlar. Toplumda yaşayan inançların eğitim yoluyla aktarılan değerlerle paralel bir biçimde olması beklenir (Kaymakcan ve Meydan, 2011, s. 27). Ancak günümüzde, savaşlar devam etmekte ve insanlar çok basit sebeplerle hayatını kaybetmektedir. Bu tür olumsuzlukları önlemek ve insan hayatının değerini vurgulamak için değerler eğitimi büyük bir öneme sahiptir. Özellikle, dinin insan hayatına verdiği önemin öğretildiği bir eğitim programı, hayatın saygınlığını ve dokunulmazlığını öğrencilere kazandırabilir. Sağlıklı bir toplumun oluşabilmesi için dini değerlerin yaşandığı bir aile ortamı çok önemlidir (Önder ve Bulut, 2013, s. 96).

Bu nedenle, dini değerlerin ailede yaşatılması, sadece bireylerin ahlaki ve toplumsal gelişimlerini değil, toplumun genel sağlığını ve huzurunu da büyük ölçüde etkiler. Din, bireylerin kişilik gelişimlerinde önemli bir rol oynarken, sağlıklı bir toplum için dini değerlerin toplumun her alanında yer alması gerekmektedir.

1.7.3.3. İnsani ve Hukuki Açıdan Manevi Değerlerin Önemi

İnsan, yaşamın anlamını ve karşılaştığı olayları derinlemesine anlamaya çalışır. Bu anlamlandırma sürecinde, bireyin sahip olduğu manevi değerler önemli bir rol oynar. Özellikle beklenmedik ve olumsuz bir olayla karşılaşan birey, bu durumu anlamlandırma çabasıyla moral ve manevi değerlerinden destek arar. Manevi değerler, insanın içsel doğasında ve ruhunda var olan, evrensel bir kaynağa dayanan ilkelere (Karataş, 2011, s. 45). Birey, bu değerleri davranışlarıyla dışa vurduğu sürece, bu değerlerin hangi kaynaktan geldiği (aile, okul, medya vb.) önemli olmayabilir. Ancak, bu üç ögenin sadece manevi değerleri aktarmakla kalmayıp aynı zamanda olumsuz etkiler yaratabilme potansiyeli, günümüzde daha fazla dikkat edilmesi gereken bir konudur.

Manevi değerler, dini boyutlarıyla kullanılabildikleri gibi, sosyal ve toplumsal değerler olarak da sosyolojik literatürde yer bulmaktadır. Bu değerler, toplumların bir arada yaşamasının temel taşlarıdır ve ilahi kaynaklı olmasalar dahi insanca yaşamının bir gerekliliği olarak kabul edilir. Örneğin, adalet, her toplumda önemli bir sosyal değerdir ve adaletin sağlanması için hukuk kuralları, ulusal ve uluslararası hukuk sistemleri ve güvenlik güçleri çalışmaktadır. Her

toplumun, adaleti sağlamak için oluşturduğu bir hukuk sistemi vardır, çünkü bu, insan olmanın bir gereğidir (Doğantekin, 2016, s. 32).

Hukuk, din, dil, sanat gibi tüm kültürel ve tarihsel olgular, bir değer yapısının tezahürüdür. Her tarihsel süreç ve topluluk, kendine özgü bir değer yapısını ortaya koyar. Örneğin, hukuk, hak, adalet, söz verme, emek ve mülkiyet gibi değerler, sosyal ilişkilerde somutlaşan normlar ve yaptırımlar olarak karşımıza çıkar (Kavun, 2016, s. 74). Hukuk kuralları, toplumun bireylerine yol gösteren işaretlerdir ve değerler de bu yolun sınırlarını belirleyen ölçütlerdir (Sargın, 2021, s. 58).

Bu bağlamda insanın insani ve manevi değerlerle eğitilmediği takdirde suç işlemesi her zaman mümkün olacaktır. Günümüzde toplumu oluşturan bireylerin suça yönelmesinin temel sebeplerinden biri, onları kimlik ve kişilik sahibi yapan insani değerlerden yoksun kalmaları ve bu değerlerden uzaklaşmalarıdır (Bayraktutar, 2011, s. 19). Bu sebeple, insanın manevi ve insani değerlerle yetiştirilmesi, toplumun huzur ve düzeni için kritik bir öneme sahiptir.

1.7.3.4. Eğitim Açısından Değerlerin Önemi

Eğitimin temel amaçlarından biri, toplumun değer yargılarını bir sonraki nesle aktarmaktır. Bu aktarım, eğitim programları aracılığıyla doğrudan veya dolaylı olarak yapılmaktadır. Eğitimciler, bu süreçte hem programların hazırlanmasında hem de değerlerin aktarılmasında kritik bir rol üstlenirler. Bu nedenle, hangi değerlerin aktarılacağı, nasıl aktarılacağı ve eğitimcilerin bu süreçte nasıl bir tutum sergileyeceği etik ilkelere dayalı olarak belirlenmeli ve eğitimciler bu ilkelere uygun hareket etmelidirler. Eğitim, değerlendirme, yargılama ve seçim gerektirdiği için, hangi değerlerin doğru, hangilerinin yanlış olduğunu ve hangi konuların öncelikli olarak öğretilmesi gerektiğini belirleyen rehber ilkeler gereklidir (Altun, 2003, s. 41).

Okullar yalnızca bilgi ve beceri kazandırmanın ötesinde, bireylere karakter eğitimi vererek temel insani değerleri kazandırmalıdır (İbret vd., 2015, s. 67). Toplumsal değişim için değerler sisteminin önemi büyüktür ve eğitimin bu süreçteki rolü son derece kritiktir. Bireylerin eğitimi, genellikle yaşadıkları toplum tarafından şekillendirilir ve bu eğitim, toplumun değerleriyle uyum içinde olmalıdır. Eğitim, bireylerin ruhunu ve karakterini şekillendirerek, topluma ait değerlerin nesilden nesile aktarılmasını sağlamaktadır. Milletlerin düşünüş ve

yaşayış biçimlerine ait tüm değerlerin, eğitim yoluyla nesiller arasında aktararak korunması, bu değerlerin zamanla gelişmesini ve ilerlemesini sağlar (Özkan, 2006, s. 53).

Bayraktutar (2011, s. 25), insanın hem iyi hem de kötü davranışlar sergileyebilme potansiyeline sahip olmasının, eğitimin önemini ortaya koyduğunu belirtmektedir. Ona göre eğitimin temel amacı, bireylere güzel alışkanlıklar kazandırmak ve bu alışkanlıkların içselleştirilmesini sağlamaktır. Bu doğrultuda, bireylerin topluma erdemli bir şekilde kazandırılabilmesi için insani değerlerin eğitim yoluyla aktarılması gerekmektedir.

Sonuç olarak, bireyin davranışlarının şekillenmesinde en etkili unsurun eğitim olduğu söylenebilir. Eğitimin yalnızca bilgi aktarımıyla sınırlı kalmayıp, bireyin karakterini ve ahlaki yönünü geliştirmeye hizmet etmesi toplumsal barışın ve etik bütünlüğün temelini oluşturur. Bu nedenle, değer temelli bir eğitim anlayışı bireyleri yalnızca başarılı değil, aynı zamanda vicdanlı ve sorumluluk sahibi yurttaşlar olarak topluma kazandırmanın en güçlü aracıdır.

BÖLÜM II

BULGULAR VE YORUM

2.1. DOĞAN CÜCELOĞLU’NUN YAŞAMI, ESERLERİ VE PSİKOLOJİ ANLAYIŞI

Bu bölümde, Doğan Cüceloğlu’nun yaşamı boyunca eğitim ve mesleki kariyerinde kat ettiği aşamalar ele alınacak; ardından kaleme aldığı eserleri ve bu eserler aracılığıyla topluma kazandırmak istediği değerler incelenecektir. Son olarak ise, bir psikolog olarak Cüceloğlu’nun psikoloji anlayışı ve bu anlayışın eserlerine nasıl yansıdığı üzerinde durulacaktır.

2.1.1 Yaşam Öyküsü

Türk psikolog ve akademisyen Doğan Cüceloğlu, on bir çocuklu bir ailenin en küçük çocuğu olarak 9 Şubat 1938 tarihinde Silifke’de dünyaya gelmiştir. Henüz on yaşındayken annesini kaybeden Cüceloğlu, doğduğu dönemde Silifke’de lise bulunmadığından eğitimine Ankara ve Kırklareli’de abilerinin yanında devam etmiştir (Cüceloğlu, 1994, s. 3). Ortaokul eğitimini subay olan abilerinin desteğiyle tamamladıktan sonra Ankara Atatürk Lisesi ve ardından Kırklareli Lisesi’nde lise öğrenimini bitirmiştir. Ankara Atatürk Lisesi’ndeki edebiyat öğretmenisi Cahit Okur’un yönlendirmesiyle mühendislik düşüncesinden vazgeçerek bilime yönelmiş ve psikoloji alanında eğitim almaya karar vermiştir. Eğitim süreci boyunca abilerinin

desteğini alan Cüceloğlu, bu kararıyla başlarda beklediği desteği göremese de kararlılığını sürdürmüş ve İstanbul Üniversitesi Psikoloji Bölümü’nden mezun olmuştur. Akademik kariyerine Mümtaz Turhan’ın asistanı olarak başlamış, 1964 yılında Amerikan Psikoloji Derneği’nin bursunu kazanarak ABD’ye gitmiş ve Illinois Üniversitesi’nde Bilişsel Psikoloji alanında doktora çalışmalarını tamamlamıştır (Arslantürk & Balcı, 2021, s. 217).

1967 yılında doktora eğitimi sırasında evlenen Cüceloğlu’nun bu evlilikten üç çocuğu dünyaya gelmiştir. Türkiye’ye döndükten sonra İstanbul Üniversitesi, Hacettepe Üniversitesi ve Boğaziçi Üniversitesi gibi önemli kurumlarda akademisyenlik yapmış; 1975 yılında doçent

unvanını kazanmıştır. Aynı yıl, Fulbright Bursu ile Kaliforniya Üniversitesi, Berkeley’de bir yıl süreyle ziyaretçi öğretim üyesi olarak görev almıştır. 1980–1996 yılları arasında Kaliforniya Eyalet Üniversitesi, Fullerton’da öğretim üyeliği yapmış, bu dönemde Türkçe ve İngilizce olarak kırktan fazla bilimsel makale yayımlamıştır (Yalçın, 2021, s. 142).

1996–2021 yılları arasında Türkiye’deki üniversite öğrencileri, öğretmenler, anne babalar ve yöneticilere yönelik çok sayıda seminer, konferans ve atölye çalışmaları gerçekleştiren Cüceloğlu, yaşamı boyunca eserlerini Türkçe yayımlamaya özen göstermiş ve Türk insanının düşünce, duygu ve davranışlarını bilimsel psikoloji perspektifinden ele almıştır. Cüceloğlu, 16 Şubat 2021 tarihinde 83 yaşında vefat etmiştir (Cüceloğlu, 2020, s. 9; Yalçın, 2021, s. 144).

2.1.2. Çalışmaları ve Eserleri

Türk psikolog, yazar ve akademisyen Doğan Cüceloğlu’nun çalışmaları, insan psikolojisini özellikle iletişim boyutuyla ele alan araştırmalar üzerinde yoğunlaşmaktadır. Şöyle ki psikolinguistik; iletişim, ilişki ve kurumlar arası ilişkileri ve değerleri ele alan çalışmalar üzerine ilerlemiştir.

Doğan Cüceloğlu’nun, 60 yıllık akademik kariyeri boyunca İngilizce ve Türkçe olmak üzere 55’ten fazla makalesinin yanı sıra çok sayıda kitap kaleme aldığı görülmektedir. Toplamda 21 esere imza atan Cüceloğlu, kişisel gelişim alanındaki çalışmaları ve televizyon programları ile tanınmıştır. 1979 yılında yayımlanan ve bir kişisel gelişim kitabı olan *İnsan İnsana*, yazarın ilk eseri olma özelliğini taşımaktadır. 1992 yılında ikinci kitabı olan *İnsan ve Davranışı* adlı eseri yayımlanmış olup aynı yıl içerisinde aile içi ilişkilerinde çocuk psikolojisini ele alan *İçimizdeki Çocuk* adlı eseri kaleme alınmıştır. Devamında ise 1998’e kadar iki yıl aralıklarla aile ve çocuk gelişimi üzerine olan *‘Mış’ Gibi Yetişkinler: Yetişkin Çocuklar* (1994), Aile ve iş yaşamındaki sorunları ve bu sorunların çözümünde yatan ‘biz bilincini’ anlatan *İçimizdeki Biz* (1996) ve bireyin etkili bir yaşam kurmasının temellerinde yatan süreçleri inceleyip anlatan *İyi Düşün İyi Karar Ver* (1998) adlı üç kişisel gelişim kitabı daha yayımlanmıştır. Bir yıl sonra insan yaşamındaki zorluklara karşı kendini oluşturma mücadelesini anlatan *Savaşçı* adlı bir kişisel gelişim kitabı daha yayımlanmıştır.

Üç yıl aradan sonra *'Keşkesiz' Bir Yaşam İçin İletişim: İletişim Donanımları* (2002) adlı eseri yayımlanmıştır. Cüceloğlu bu eser ile okuyucuya keşke demenin temelinde yanlış iletişim veya iletişimsizliğin yattığını belirtmektedir. Bunu da Cüceloğlu (2002) *İletişim Donanımları* adlı kitabının giriş kısmında okuyucuya şu sözleri ile aktardığı görülmektedir: 'Keşke'siz bir yaşam için kim olduğunu ve ne istediğini bilmek yetmez; varoluşunu yaşamayı ve paylaşmayı da bilmek gerekir. Bir düşünün: Pişmanlıklarınızın çoğunun insan ilişkilerinden kaynaklandığını görürsünüz. Yine üç yıl aradan sonra iki kitap daha yayımlanmıştır: İki önemli eserinden ilki, sınav dönemlerinde ailelerin çocuklara nasıl destek olabileceğine dair yöntemleri ele alan kişisel gelişim kitabı *Başarıya Götüren Aile*; diğeri ise Türkiye'deki bastırılmış tüm kadınları bir öykü karakteri aracılığıyla ele alıp anlatan *Bir Kadın Bir Ses* (2006) adlı çalışmadır. İki yıl sonra üç karakterin neden 'mış gibi' yaşadıkları sorusunun cevabına yönelik arayışlarını ve korku kültürü ile saygı kültürü arasındaki farkı anlatan *Korku Kültürü: Niçin 'Mış Gibi' Yaşıyoruz?* adlı kitabı yayımlanmıştır (2008).

İlerleyen yıllarda iki yıl ara ile arka arkaya 4 kitabı daha yayımlanan Cüceloğlu, 2009 yılında iki gizli kahramanın öyküsünü anlatan *Onlar Benim Kahramanım* adlı kitabı yayımlanmıştır. Ardından 2011 yılında insanlar arasındaki iletişimi ve bu iletişimin nasıl daha doğru ilerleyeceğine dair beceri ve bilgileri anlatan *İnsan İnsana Sohbetler* adlı eseri yayımlanmıştır. Devamında ise 2013 yılında iki eser yayımlanmıştır: Bu iki eserden biri Doğan Cüceloğlu'nun kendi hayat hikâyesini anlatan ve bu süreçte nasıl düşüp tekrar ayaklandığını aktaran bir eser olan *İnsanı Ararken Damdan Düşen Psikolog* adlı eseridir. Diğeri ise ideal bir öğretmenin nasıl olması gerektiğine dikkat çeken *Öğretmen Olmak* adlı eserdir. Bir yıl sonra yayımlanan *Gerçek Özgürlük* adlı kitabı ise üniversiteli bir gencin biz bilinci içerisinde adım adım Gerçek özgürlüğe varışının öyküsünü anlatan bir eserdir (2014). İki yıl aradan sonra *Derviş'in Aklı: Profesör Ahmet Dervişoğlu ile Sohbetler* adlı kitabıyla Cüceloğlu Ahmet Dervişoğlu ile gerçekleştirmiş olduğu sohbetleri kaleme alarak akademi mecrası açısından önemli bir isim olan Dervişoğlu'nun akademik başarılarının ötesinde onun değerlerini ve yaşama bakış açısını ortaya koyan bir eser yayımlamıştır (2016).

Devamında ise bir yıl ara ile iki kitabı yayımlanan Cüceloğlu 2017 yılında kadın ve erkek farklılıklarına değinen, sevgiyi olması gerektiği şekilde yaşatmayı, farklı pencerelerden bakabilmeyi ve evliliğe anlam veren çerçeveyi *Evlenmeden Önce* adlı eseri ile okura aktardığı görülmektedir.

2018 yılında ise öğretmen ile öğrenci arasındaki o güçlü bağı anlatan *Öğretmenim Bir Bakar Mısın: Öğretmenin Gücü Üzerine* adlı eseri yayımlanmıştır. Son olarak ölmeden önce yayımladığı son iki kitabı olan *Var Mısın?* ve *Geliştiren Anne Baba* eserleri yayımlanmıştır (2021).

Cüceloğlu'nun *Var mısın?* adlı kitabı ile Gazeteci Bayramoğlu'na anlatmış olduğu insanın kendine ulaşp hayatı keşfetme sürecini ve toplum bilincini anlatan bir eser ortaya konulmuştur. *Geliştiren Anne Baba* kitabında ise anne ve babalara çocukları ile nasıl iletişim kurmaları gerektiği konusunda örneklerle yönlendirme yapan ve bilgi veren bir eser ortaya konulmuştur. Önceki iki cümlede sözü edilen her iki eser de, Doğan Cüceloğlu'nun en çok okunan beş kitabı arasında yer almaktadır. Bu durum, söz konusu kitaplarda Cüceloğlu'nun, günümüzün önemli sorunlarından biri olan ebeveyn-çocuk ilişkisine odaklanması ile bireyin önce kendisinden başlaması gerektiğini vurgulaması ve bunun zincirleme bir etkiyle toplumu da dönüştürebileceğini okuyucuya aktarma amacının yansıtılmasından kaynaklanmaktadır.

Toplumsal sorunları ele alan ve bireyi bilinçlendiren her iki kitabın içeriği için de geçerli olduğu düşünülen iki örnek verilirse Cüceloğlu (2021) *Var mısın?* kitabında yer alan bir bölüm incelendiğinde: Biliyor musunuz, kendimi sürekli ihmal etmişim. Elbette bunun nedenleri var. Kendimi bulmamı umursayan bir ortamda büyümedim. Hep bir "sosyal kimlik" olarak yetiştirildim, eğitildim ve bu şekilde dünyaya bırakıldım. Bu iki ifade üzerinden değerlendirildiğinde, *Var mısın?* kitabında bireyin öncelikle kendi yaşadığı toplumu ve büyüdüğü çevrenin yapısını anlaması ve bunu kabullenmesi gerektiği vurgulanmaktadır. Bununla birlikte, kabulleniş süreci yalnızca bir adaptasyon değil, aynı zamanda bireyin mevcut geleneksel yapıyı sorgulayıp, kendi doğrularını keşfetmesi ve bu doğruların peşinden kararlılıkla gitmesi gerektiğini ifade etmektedir. Bu çerçevede, söz konusu bilginin kitapta arka planda verilmek istendiği anlaşılmaktadır. Her ne kadar söz konusu söylemler *Var mısın?* kitabında yer alıyor olsa da, *Geliştiren Anne Baba* kitabı incelendiğinde, benzer temaların ve iletilerin bu eserde de vurgulandığı anlaşılmaktadır.

Doğan Cüceloğlu'nun eserleri, birbirini tamamlayan bir bütünlük içerisinde ele alınabilir. Bu bağlamda, yazarın iletmek istediği temel mesajların, önceki kitaplarda sunulan temaların üzerine inşa edildiği görülmektedir. Yani her yeni çalışmada, önceki kitaplarda aktarılan mesajlar bir temel oluşturmakta ve buna ek olarak bireyin bilinçlenmesi ve kendini geliştirmesi açısından yeni perspektifler ve vurgular okuyucuya sunulmaktadır. Bu şekilde,

Cüceloğlu'nun kitaplarının, “önceki mesaj + yeni mesaj” biçiminde birbirini tamamlayan bir bütünlük oluşturduğu anlaşılmaktadır. Bahsi geçen bu durumun desteklenebilmesi için bir de *Geliştiren Anne Baba* kitabından bir örnek verilebilir. Cüceloğlu (2021) bir söyleminde, bazı ailelerin ve toplumsal yapıların çocuğun araştırma ve keşfetme merakını değerli bulduklarını, bu yönü destekleyerek geliştirmeye çalıştıklarını ifade etmektedir.

Toplumların çocuk yetiştirme anlayışları, bireyin kişilik gelişimini ve özgüven kazanımını doğrudan etkiler. Ancak bazı aileler ve toplumlar, bu özelliğin gelişmesinden endişe duyarak onu bastırmaya yönelik adımlar atar. Bu iki farklı tutum ise zamanla birbirinden farklı toplumsal yapılar oluşturur. Kitap, içerik itibarıyla benzer birçok ifade ve gözlem sunmakla birlikte, burada asıl vurgulanmak istenen nokta, Cüceloğlu'nun psikolojiye yönelik yaklaşımının tutarlılığıdır. Yazarın hem teorik hem de uygulamalı çalışmaları (yazdığı kitaplar ve makaleler) birbirini tamamlayıcı nitelikte ilerlemekte ve bu bütünsellik, onun bilimsel perspektifini açık bir şekilde ortaya koymaktadır.

Nitekim bu eserlere bakıldığında Doğan Cüceloğlu'nun kaleme aldığı eserlerinin anlatım biçimleri kimi eserde farklılık gösterse de bu eserlerin hepsinin kişisel gelişim alanında olan kitaplar olması bir ortak amaç olarak görülmektedir. Bu amaç, bu eseri okuyan bireylerin kendilerini sevmeye, çevrelerine faydalı olma, iletişimlerini geliştirme, hayatlarına anlamlı bir yön çizmek gibi birçok psikolojik ve toplumsal neden çerçevesinde çözümler sunularak birey olan okuyucuyu ve etki edebiliyorsa çevresini geliştirebilmektir.

Bugün kişisel gelişim olarak bilinen alan psikoloji disiplininin uzak biçimde istismara açık bir mecra iken Doğan Cüceloğlu bu alanda yazdığı eserler ve Türkiye'nin dört bir yanında gerçekleştirdiği konuşmalarla varoluşun anlamını, çocuğun dünyasını, iletişimin önemini, ailenin ve eğitimin etkisini anlaşılır bir dil ve üslupla insanların dikkatine sunmuştur. Dahası tüm bu eserler gerçek dışı inançlara, dayanaksız görüşlere ya da maddi kaygılara değil onun bilimsel bilgi birikimi ve yaşam tecrübelerinin harmanlanmasına dayanmaktadır (Arslantürk ve Balcı, 2021, s. 219).

Bu çalışmada 21 eser arasında özellikle iki kitap ön plandadır; tezin bu bölümünde ele alınacak olan iki kitap *Başarıya Götüren Aile* ile *Geliştiren Anne Baba* adlı eserleri din ve değerler eğitimi açısından inceleme konusu yapılacaktır.

2.2. GELİŞTİREN ANNE BABA VE BAŞARIYA GÖTÜREN AİLE ESERLERİNDE DEĞERLER EĞİTİMİNİN ANALİZİ

Çalışmanın bu kısmında Doğan Cüceloğlu'nun yazmış olduğu *Geliştiren Anne Baba ve Başarıya Götüren Aile* kitaplarının içerisinde bulunan değerlerin din ve değerler eğitimi açısından nasıl işlendiği ve bu kitapların yazarı olan Cüceloğlu'nun sahip olduğu psikolojik anlayışı nasıl yansıttığı bulgu ve yorumlarla ortaya konulacaktır.

Araştırmada, Cüceloğlu'nun ön plana çıkardığı değerler, hem MEB'in belirlediği kök değerler çerçevesinde hem de yazarın eserlerinde vurguladığı ve MEB tarafından açıkça tanımlanmamış olmasına rağmen bireysel ve toplumsal gelişim açısından önemli kabul edilen diğer değerler ışığında incelenmiştir. Bu yaklaşım, değerlerin hem resmi eğitim politikalarıyla hem de Cüceloğlu'nun birey ve toplum odaklı psikoloji anlayışıyla ilişkili olarak bütüncül bir şekilde ele alınmasını sağlamaktadır.

Cüceloğlu'nun ele aldığı değerlerin büyük bir bölümü, MEB'in kök değerleriyle örtüşmektedir. Özellikle adalet, sevgi, saygı, sorumluluk, yardımseverlik, sabır ve hoşgörü gibi değerler hem Cüceloğlu'nun eserlerinde hem de MEB'in değerler eğitimi politikalarında ortak bir zemin oluşturmaktadır. Bununla birlikte, özgüven, empati ve içsel denge gibi bazı değerlerin Cüceloğlu tarafından daha belirgin biçimde vurgulandığı, ancak MEB'in kök değer listesinde bu kavramlara doğrudan yer verilmediği görülmektedir. Bu bakımdan çalışma doğrultusunda ele alınmış olan adalet, şükür, barış, sorumluluk, sabır, saygı, hoşgörü, sevgi, yardımlaşma ve dayanışma, tutumluluk, dürüstlük, özgüven, duyarlılık ve erdemli olmak üzere bu 14 değer hem MEB'in kök değerleri doğrultusunda ele alınmıştır hem de Doğan Cüceloğlu'nun her iki kitabında vurguladığı ve MEB'in direkt olarak vermediği diğer değerler olarak da ele alınarak incelenmektedir. Bu bölümde, Doğan Cüceloğlu'nun *Geliştiren Anne Baba ve Başarıya Götüren Aile* adlı eserlerinde yer alan değerlerin incelenmesine yönelik sistematik bir analiz yöntemi izlenmiştir. Öncelikle her iki kitap, MEB'in kök değerleri temel alınarak taranmış; ardından Cüceloğlu'nun eserlerinde öne çıkan ve MEB'in kök değer listesinde doğrudan yer alan ve almayan ancak bireysel ve toplumsal gelişim açısından önem taşıyan değerler belirlenmiştir. Bu süreçte, yazarın ilgili kitaplarında ele aldığı değerler Cüceloğlu'nun kendi ifadeleriyle doğrudan alıntılanmış, alıntılar arasındaki anlam ve içerik bütünlüğü göz önünde bulundurularak her bir değer tematik başlıklar altında sınıflandırılmıştır. Her tematik başlık, ilgili değerın kitaplardaki yansımalarını açıklayan kısa bir değerlendirme ile sonlandırılmıştır.

Böylece, incelenen değerlerin hem metin içi bağlamı hem de Cüceloğlu'nun bakış açısıyla anlamı bütüncül bir biçimde ortaya konulmuştur. Bu yönüyle bu değerler alttaki gibi verilmiştir.

2.2.1. Adalet

Bu değer altında “adil olma”, “eşitlik” ve “hakikat” değerleri ele alınmıştır.

Adalet, yasalarla sahip olunan hakların herkes tarafından kullanılmasının sağlanması; hak ve hukuka uygunluk ve hakkı gözetme anlamlarını içermektedir (TDK, 2025). MEB'e (2022) göre adaletin sembolündeki “kılıç” cezaların caydırıcılığını, “terazi” hakkaniyetli dağılımı, “bağlı gözler” ise tarafsızlığı simgelemektedir. Literatürde adalet, geniş kapsamlı ve birçok erdemi içinde barındıran bir kavram olarak tanımlanmıştır. Aristo adaleti tüm faziletleri kapsayan bir üstün erdem olarak, Rawls ise sosyal kurumların temel ilkesi olarak değerlendirmiştir (Topkaya, 2009; İçerli, 2010).

Cihangiroğlu ve Yılmaz'a (2010) göre adalet, “eşitlik”, “karşılıklılık” ve “rasyonellik” unsurlarını içeren bir kavramdır. Adalet kavramı tarihsel süreçte farklı ideolojik yaklaşımlar çerçevesinde biçimlenmiş olsa da özünde “doğru ve ahlaki olanı savunma” ilkesine dayanmaktadır. Güriz (1992), adaletin önsel bir kavram olarak eşitlikle ilişkili olduğunu, ancak mutlak bir eşitlikten söz edilemeyeceğini vurgulamıştır. Doğan Cüceloğlu'nun *Geliştiren Anne Baba* ve *Başarıya Götüren Aile* adlı eserlerinde ise adalet değeri, ilişkili alt değerlerle birlikte incelenmiş ve bireysel gelişim ile toplumsal denge açısından ele alınmıştır.

2.2.1.1 Adaletin Ontolojik ve Evrensel Boyutu

2.2.1.1.a. Adaletin İnsan Doğasından Gelen Bir Değer Olduğu

“Sizin ailenizde anlam vermenin temelleri neler? İnsan doğuştan “iyi” olanı bilmek ve “doğru” olanı yaparak adil bir ortam gerçekleştirmek ister. Farklı kültürler, neyin “iyi” ve neyin “doğru” olduğu sorusuna farklı cevaplar verir, ama mutlaka bir cevap arar ve verir.” (...)” (Cüceloğlu, 2021, 63)

“(…)“Adil ortam nasıl kurulur?” çok temel insanlık konularıdır. (...)” (Cüceloğlu 2021, 152)

Cüceloğlu'na göre adalet, dışsal bir otorite tarafından sonradan öğretilen değil, insanın doğasında var olan bir eğilimdir. İnsanın “doğru” ve “iyi” olana yönelme arzusu, adalet

arayışının temelidir. Bu anlayış, adaleti doğuştan gelen bir vicdani yönelim olarak konumlandırır.

Cüceloğlu'nun bu ifadeleri, adaletin toplumsal düzenin sonradan kazandırılmış bir ilkesi değil, insanın doğasında bulunan ahlaki bir yönelim olduğunu göstermektedir. Yazarın “iyi” ve “doğru” kavramlarını insanın doğuştan getirdiği bir arayış olarak tanımlaması, adaletin psikolojik temellerine vurgu yapar. Bu yaklaşım, değerler eğitimi açısından bireyde içsel farkındalık ve vicdan gelişiminin önemini ön plana çıkarır. Dolayısıyla adalet eğitimi, dışsal yaptırımlarla değil, insanın kendi içsel yönelimini tanıması ve doğru olana yönelmesiyle anlam kazanmaktadır.

2.2.1.1.b. Evrensellik ve Tüm Canlılara Yönelik Adalet

“(…) Adil ortam ben değil, biz diyebilen bir ortamdır. (...)” (Cüceloğlu, 2021, s. 64)

“(…) iyi olan ne, doğru davranış ne adil bir ortam için ne, neyle ve nasıl bir ilişki içinde olmalı?” gibi soruları cevaplandırma. İdeolojiler, dinler gibi her türlü inanç sistemi bir anlam verme çerçevesi oluşturma girişimidir. (...)” (Cüceloğlu, 2021, s. 154)

“(…) Bu, müthiş bir evrensellığe, “can”lardan oluşan bir büyük “biz”in varlığına işaret ediyordu. “İyi”, “doğru” ve “adil” çok belirgin tanımlanmıştı.” (Cüceloğlu, 2021, s. 155)

Adalet yalnızca bireyler arası bir ilke değil, bütün canlıları kapsayan evrensel bir ilkedir. “Can” kavramını kullanarak yazar, adaleti insandan öte bir varoluş sorumluluğu olarak tanımlar. Eğitim açısından bu, çocuklara empati, paylaşma ve tüm canlılara karşı sorumluluk bilincinin kazandırılması gerektiği anlamına gelir.

Cüceloğlu, adaletin yalnızca insanlar arası bir kavram değil, tüm canlıların varoluşsal bütünlüğünü kapsayan evrensel bir değer olduğunu ortaya koymaktadır. “Canlardan oluşan büyük biz” ifadesi, adaletin sınırlarının insan merkezli bir anlayışın ötesine geçtiğini simgeler. Yazarın yaklaşımı, eğitsel açıdan değerlendirildiğinde çocuklarda empati, çevre bilinci ve evrensel sorumluluk duygusunun geliştirilmesini zorunlu kılar. Bu bağlamda, Cüceloğlu'nun adalet anlayışı, insanı doğa ve tüm canlılarla etik bir ilişki kurmaya davet eden bütüncül bir değer perspektifi sunmaktadır.

2.2.1.2. Aile Kültürlerinde Adaletin Görünümleri

2.2.1.2.a. İki Kültür Modeli: Korku-Kaygı Kültürü ve Saygı-Güven Kültürü

“Ben kabaca iki kültür grubu görüyorum; ilkinde korku, kaygı ve öfke baskın. En temel değer güç ve güçlü olmak. İkincisinde saygı, güven ve şükür duygusu baskın. Bu ikinci kültürde temel değer hakikat ve hakkaniyettir. (...) Korku, kaygı ve öfke kültüründe “yüz” baskındır. Mevki, makam ile gelen güç kişinin kim olduğunu belirler. Evlilik, güçlü korkutan ile güçsüz korkan ilişkisidir. Aynı şey anne baba-çocuk ilişkisi için de geçerlidir. Böyle bir evlilik ve aile ortamında “iyi” olan güç elde etmektir; “doğru” davranış o gücü artıracak, koruyacak davranıştır ve adil ortam da otoritenin sorgusuz sualsiz sözünün geçtiği bir ortamdır. (...) Saygı-güven kültüründe “can” baskındır. Böyle bir kültürde, kişinin kim olduğunu belirleyen mevki ve makam ile gelen güç değil, o kişiye yön veren inandığı temel değerlerdir. Bu anlayış içindeki bir evlilik insan insana, ekip anlayışı içinde, aynı değerleri paylaşan, aynı geleceğe baş koymuş insanların ilişkisidir. Böyle bir evlilik ve aile ortamında “iyi” olan sevgi, güven ve destek vermektir; “doğru” davranış sevgi, güven ve desteğin güçlenmesidir. Adil ortam ben değil, biz diyebilen bir ortamdır.” (Cüceloğlu, 2021, s. 63)

“Sizin ailenizde iyi olanı, doğru davranışı ve adil ortamı tanımlayan, korku-kaygı kültürü mü, yoksa saygı-güven kültürü mü? (...)” (Cüceloğlu, 2021, s. 64)

Cüceloğlu, aile yapısını iki kültür tipinde ele alır: korku-kaygı kültürü ve saygı-güven kültürü. Korku-kaygı kültüründe adalet, otoriteye boyun eğmekle özdeşleşmiştir. Saygı-güven kültüründe ise adalet, karşılıklı sevgi ve eşitlik üzerine kurulur. Yazar, adalet eğitiminin saygı-güven kültürünün içselleştirilmesiyle mümkün olduğunu belirtir.

Cüceloğlu’nun iki kültür modeli üzerinden yaptığı ayırım, adaletin toplumsal ve ailevi bağlamda nasıl biçimlendiğini göstermektedir. Korku-kaygı kültüründe otoriteye körü körüne itaat, adaletin özünü zedeleyen bir unsur olarak öne çıkarken; saygı-güven kültüründe adalet, karşılıklı anlayış, sevgi ve eşitliğe dayalı bir toplumsal dengeye dönüşmektedir. Bu ayırım, değerler eğitimi açısından bireyin demokratik tutum ve empatik düşünme becerilerinin geliştirilmesi gerekliliğini ortaya koyar. Cüceloğlu’nun yaklaşımı, aile içi iletişimi güçlendirerek adil ilişkilerin temellendirildiği bir kültürün inşa edilmesini önermektedir.

2.2.1.3. Aile İçi İlişkilerde Adalet

2.2.1.3.a. Ebeveyn Eşitliği ve Rol Dağılımı

“(...) Böyle bir evlilik ve aile ortamında “iyi” olan güç elde etmektir; “doğru” davranış o gücü artıracak, koruyacak davranıştır ve adil ortam da otoritenin sorgusuz sualsiz sözünün geçtiği bir ortamdır. (...)” (Cüceloğlu, 2021, s. 63)

“(...) Adil olan hakkın yerini bulmasıdır. Böylece güçlü eş diğerini, o da çocuğu ezemez. (...)” (Cüceloğlu, 2021, s. 121)

“(...) Sorumluluğun adil paylaşımını engelleyen kültürel kalıpların farkında mısınız? Birçok yörede babanın sorumluluğu evin geçimini yüklenmesi şeklinde anlaşılır. (...)” (Cüceloğlu, 2021, s. 110)

Cüceloğlu’na göre adalet, aile içi güç ilişkilerinde dengeyi sağlamak anlamına gelir. Toplumsal cinsiyet rollerinden kaynaklanan eşitsizlikler, adaletin önündeki engellerdir. Aile eğitimi, ebeveynlerin sorumlulukları paylaşması ve çocuklara eşitlik modeli sunması üzerine kurulmalıdır.

Cüceloğlu, adaletin aile içi dinamiklerde toplumsal cinsiyet eşitliği ve sorumluluk paylaşımıyla doğrudan ilişkili olduğunu vurgular. Ebeveynlerin rollerinin geleneksel kalıplarla değil, hakkaniyet anlayışıyla belirlenmesi gerektiğini ifade eder. Bu bakış açısı, değerler eğitiminde çocukların eşitlik, adalet ve sorumluluk bilincini gözlemleyerek öğrenebileceğini göstermektedir. Dolayısıyla, Cüceloğlu’nun adalet anlayışı, yalnızca bireysel bir erdem değil, aile yapısında adil bir düzenin tesis edilmesiyle sürdürülebilen bir yaşam biçimi olarak ele alınmaktadır.

2.2.1.3.b. Adaletin Ebeveyn Davranışlarıyla Aktarımı

“(...) Çocuklar için adil olan aile ortamını sağladığına inanıyor. (...)” (Cüceloğlu, 2021, s. 89)

“(...) Adil değildim, bencil davrandım. Anamlı ve doyumlu bir hayatın anlamının bu değerler üstüne kurulduğunun şimdi farkındayım.” (Cüceloğlu, 2021, s. 92)

“(...) Birbirlerine adil davranacaklarına, verdikleri sözleri tutacaklarına, iyi günlerde olduğu kadar kötü günlerde de ekip olarak ellerinden gelenin en iyisini yapmaya çabalayacaklarına güvenirler. (...)” (Cüceloğlu, 2021, s. 102)

Ebeveynler çocuklara doğrudan öğüt vererek değil, kendi davranışlarıyla model olarak adalet değerini öğretirler. Cüceloğlu'nun vurgusu, farkındalık ve öz-eleştiri yoluyla ebeveynin kendini eğitmesi üzerinedir.

Cüceloğlu'nun bu ifadeleri, adalet değerinin çocuklara aktarımında rol model olmanın belirleyici olduğunu ortaya koymaktadır. Yazar, ebeveynlerin kendi davranışlarıyla tutarlılık göstermesini, öz-eleştiri yapabilmesini ve farkındalık geliştirmesini adalet eğitiminin temeli olarak kabul eder. Bu anlayış, değerlerin sözle değil, eylemle öğretilebileceğini vurgulayan çağdaş eğitim yaklaşımlarıyla örtüşmektedir. Sonuç olarak, adalet eğitimi Cüceloğlu'nun perspektifinde, bireyin kendi davranışlarını dönüştürerek çevresine örnek olmasıyla mümkün hale gelmektedir.

2.2.1.4. Adalet ve Dinî-Ahlâkî Temeller

2.2.1.4.a. Vicdan, Günah ve Hak Kavramları Üzerinden

“(...) "İnsanların hakkının yenmesini istemiyorum, ben insanların hakkını koruyacağım!" diyen Timuçin'i bir kez daha hak ve adalete verdiği değer için över (...)" (Cüceloğlu, 2006, s. 72)

“Diğeri, vicdanının sesini dinleyerek doğru olanı yapma ahlakına göre işler. Böyle bir karakter için başarı, insanların hakkını yemeden üretmek ve kazanmaktır. Bu anlayışta birine göre en büyük suç, başka birinin hakkını yemektir ve en büyük ceza, bile bir yanlış yapmaktan kaynaklanan vicdan azabıdır.” (Cüceloğlu, 2006, s. 33)

“(...) Tülin'in öz vatanında hakkının yendiğini düşünüyor: "Bu çocukları böyle bir bunalıma sokmak günah değil mi?" diyerek öfkeleniyor.” (Cüceloğlu, 2006, s. 13)

“Çocuğunuz, kurnaz ve açığöz biri olacağına, başkalarının hakkını yemeden üreten ve kazanan biri olsun.” (Cüceloğlu, 2006, s. 33)

“Bu önerinin üzerinde düşünmek gerek; birçok ana-baba, "Benim çocuğumun hakkı yeneceğine, onun başkasının hakkını yemesini tercih ederim," diyebilir.” (Cüceloğlu, 2006, s. 33)

“Peki, insanları 'hakkı yenenler' ve 'hak yiyenler' diye iki grupta görmek, aslında dünyayı bu hale getirmiyor mu?” (Cüceloğlu, 2006, s. 34)

“Benim söylediğim türden güçlü, yaratıcı insan ne kimsenin hakkını yer ne de kimsenin kendi hakkını yemesine izin verir. (...)" (Cüceloğlu, 2006, s. 34)

“(...) Ailedeki diğer çocuklarla birlikte onun payına düşeni hakkaniyet çerçevesinde yansıtmalıdır.” (Cüceloğlu, 2006, s. 119)

Adaletin dinî yönü Cüceloğlu’nda örtük biçimde vardır. “Hak”, “günah” ve “vicdan” kavramları aracılığıyla adalet, hem bireysel hem toplumsal bir sorumluluk olarak sunulur.

Yazarın bu ifadeleri, adaletin ahlaki ve dinî temellerinin insanın vicdanında kök bulunduğunu göstermektedir. “Hak”, “günah” ve “vicdan” kavramları aracılığıyla Cüceloğlu, adaleti yalnızca toplumsal bir düzen ilkesi değil, aynı zamanda bireyin içsel hesaplaşmasıyla bağlantılı bir değer olarak konumlandırır. Bu yaklaşım, dinî-ahlâkî eğitimin değerler eğitimiyle bütüncül olarak ele alınması gerektiğine işaret eder. Eğitimsel açıdan değerlendirildiğinde, öğrencilerin adalet kavramını yalnızca dışsal kurallarla değil, vicdanî bir sorumluluk bilinciyle içselleştirmeleri hedeflenmektedir.

2.2.1.5. Eğitimsel Öneri ve Model

2.2.1.5.a. Uygulamalı Adalet Eğitimi

“(...) Bu konudaki kararlar zorlamayla değil, biraz sonra ele alacağımız temel aile değerlerini yaşatacak adil bir ortam içinde alınır.” (Cüceloğlu, 2021, s. 157)

“Aile bütçesinin yapılması ve herkesin haftalık harçlıklarının belirlenmesi. Bu konuda acele edilmez; herkes için dengeli ve adil bir görüşe gelinceye kadar konuşulur. (...)” (Cüceloğlu, 2021, s. 167).

Cüceloğlu, adaletin soyut öğretilerle değil, aile içi kararlarda demokratik katılımı kazandırılması gerektiğini savunur.

Cüceloğlu’nun bu görüşleri, adaletin soyut bir öğreti değil, yaşantı yoluyla öğrenilen bir değer olduğunu açıkça göstermektedir. Aile içi kararlara demokratik katılım, paylaşım ve tartışma süreçlerinin çocuklara adalet deneyimi kazandırdığını vurgular. Bu anlayış, değerler eğitimi yaklaşımlarında önerilen “uygulamalı öğrenme” modeliyle doğrudan örtüşmektedir. Dolayısıyla adalet eğitimi, teorik bilgi aktarımından ziyade, günlük yaşamın içinde çocukların aktif katılımıyla biçimlenen bir süreç olarak değerlendirilmektedir.

2.2.1.5.b. Adaletin Davranışa Dönüşmesi

“(…) “Eğer kişinin bu davranışı, özümsemiş olduğu değerlere dayanan bilinçli bir seçimse, o zaman kendi inancını yansıtarak “iyi” olanı, “doğru davranışı” ve “adil ortamı” yaşıyor demektir.” (Cüceloğlu, 2021, s. 154-155)

“(…) “İyi” ve “doğru” olanı hayata geçiren aile kendisi için “adil” bir aile ortamı yaratacaktır. (…)” (Cüceloğlu, 2021, s. 161)

Adalet, öğrenilen bir bilgi değil, sürekli yaşanan bir eylem biçimidir. Ailede sevgi, güven, sorumluluk paylaşımı gibi değerlerin hayata geçirilmesiyle adalet ortamı doğal olarak oluşur.

Cüceloğlu’nun adalet anlayışının eyleme dönüşen bir değer sistemi olarak ele alındığını göstermektedir. Yazar, adaletin kalıcı biçimde yerleşebilmesi için bireyin içselleştirdiği değerlere dayalı bilinçli seçimler yapması gerektiğini belirtir. Bu durum, ahlaki gelişim kuramlarıyla uyumlu olarak, bireyin davranışlarında içsel tutarlılığın önemini vurgular. Eğitimsel açıdan, adaletin davranışa dönüşmesi; öğrencilerin empati, sorumluluk ve özdenetim becerilerinin geliştirilmesi yoluyla mümkün hale gelmektedir.

2.2.1.6. Eğitimsel Yansımalar

<u>Kategori</u>	<u>Cüceloğlu’nun Görüşü</u>	<u>Eğitimsel Uygulama</u>
<u>Kaynak</u>	Adalet doğuştan gelen vicdani bir eğilimdir.	Çocuğun vicdanını geliştiren etkinlikler kullanılmalı.
<u>Kapsam</u>	Evrensel bir değer; tüm canlıları kapsar.	Çocuklara sosyal adalet, doğa sevgisi, hayvan hakları öğretilmeli.
<u>Ailede Öğretim</u>	Modelleme, paylaşım ve eşitlik temelli öğrenme.	Aile içi görev ve hak paylaşımı uygulamaları yapılmalı.
<u>Dini-Ahlaki Temel</u>	Vicdan ve inanç, adaletin içsel dayanaklarıdır.	Değer eğitimi dinî-ahlaki boyutla bütüncül ele alınmalı.
<u>Kültürel Farklılık</u>	Her kültür kendi adalet tanımını üretir; ancak özde ‘iyi-doğru-adil’ birdir.	Kültürlerarası farkındalık ve hoşgörü kazandırılmalı.

2.2.1.7. Değerlendirme

Doğan Cüceloğlu'nun *Geliştiren Anne Baba* ve *Başarıya Götüren Aile* adlı eserlerinden hareketle, adalet değeri; doğuştan gelen vicdani bir eğilim, aile ortamında gözlem ve modelleme yoluyla pekişen bir davranış, kültürel temellerle desteklenen evrensel bir ilke ve eğitim sürecinde bireyin aktif katılımıyla geliştirilen bir değer olarak ele alınmaktadır.

Her iki eserde de adalet değeri, “doğru”, “iyi” ve “adil” kavramlarıyla ilişkilendirilmiş; bireysel gelişimle toplumsal sorumluluk arasında bir denge unsuru olarak sunulmuştur. *Geliştiren Anne Baba* adlı eserde adalet, doğuştan var olan ve ebeveynin rehberliğiyle şekillenen bir değer olarak açıklanırken; *Başarıya Götüren Aile* kitabında bireyin bu değeri kendi benliğiyle bütünleştirerek anlamlandığı vurgulanmıştır. Bu yönüyle Cüceloğlu, adalet değerini hem ebeveyn aracılığıyla öğrenilen hem de bireysel farkındalıkla içselleştirilen bir süreç olarak değerlendirmiştir.

Cüceloğlu'nun adalet anlayışı, Millî Eğitim Bakanlığı'nın (MEB, 2022) değerler eğitimi kılavuzunda yer alan “adaletin bireyden topluma uzanan bir sorumluluk alanı olduğu” yönündeki yaklaşım ile örtüşmektedir. Bu paralellik, yazarın değerler eğitimi hedefleriyle uyumlu bir bakış açısına sahip olduğunu göstermektedir.

Sonuç olarak, Cüceloğlu'nun eserleri adalet değerini hem bireysel hem toplumsal boyutlarıyla ele alarak, örgün eğitimdeki değerler eğitimi uygulamalarına kuramsal ve içeriksel katkı sağlamaktadır. Bu bağlamda adalet değeri, Spranger'in sınıflandırmasında “geleneksel tip” değeri, Rokeach'ın sınıflandırmasında ise “amaç değeri” olarak değerlendirilmektedir.

2.2.2. Şükür

Çalışmanın bu kısmında, ‘Başarıya Götüren Aile’ kitabında Cüceloğlu'nun ‘şükür’ kavramına dair herhangi bir değer vurgusu yer almadığı görülmüş olduğundan, yalnızca ‘Geliştiren Anne Baba’ kitabındaki veriler ele alınarak Doğan Cüceloğlu'nun ‘şükür’ kavramını nasıl bir anlayış ve bilinç ile aktardığı ortaya konulmuştur.

2.2.2.1. Şükür Değeri Tanımı ve Kavramsal Çerçevesi

2.2.2.1.a. Dilsel ve Kavramsal Köken

“Şükür; Allah’a duyulan minneti dile getirme” (TDK, 2025). “Arapça ‘ş-k-r’ kökünden gelip, teşekkür etmek, verilen nimeti dile getirmek, yapılan iyiliği açık bir şekilde göstermek, iyilik yapanı övmek, nankör olmamak gibi anlamlara gelir.” (İbragimov, 2018)

Cüceloğlu’nun doğrudan tanım getirmediği bu kavram, hem dini hem de evrensel bir değer olarak ele alınmıştır.

“Şükür” kavramı, hem dilsel kökeni hem de anlam derinliği itibariyle teolojik ve insani boyutları bir araya getiren bir değer niteliği taşımaktadır. İbragimov’un (2018) belirttiği üzere, kavramın Arapça kökeninde teşekkür, minnettarlık ve iyiliğe karşı duyulan farkındalık anlamları bulunmaktadır. Cüceloğlu’nun doğrudan tanım vermemekle birlikte, şükür kavramını bireyin sahip olduklarını fark etme ve hayatın anlamını içselleştirme süreciyle ilişkilendirdiği görülmektedir. Bu bağlamda, şükür hem dini kökenli bir kavram hem de evrensel bir psikolojik tutum olarak ele alınmakta; bireyin manevi olgunlaşmasıyla toplumsal uyumunu aynı potada birleştiren bir değer işlevi görmektedir.

2.2.2.2. Cüceloğlu’nda Şükür Değerinin Görünümleri

2.2.2.2.a. Şükürün Toplumsal ve Ailevi Boyutu

“(…) Böyle yetiştirilen insanlar birbirleriyle ilişkilerinde güvenli ve kibar, yaşama bakışlarında umutlu ve şükür dolu olurlar.” (Cüceloğlu, 2021, s. 20)

“(…) O nedenle güler yüzlü, şevkli, umutlu ve şükür duygusu içindedir. (...)” (Cüceloğlu, 2021, s. 70)

“(…) Biz bu ailenin büyükleriyiz ve sizin yetişmenizden sorumluluk alıyoruz. Böyle bir ailemiz olduğu için şükür duygusu içindeyiz. (...)” (Cüceloğlu, 2021, s. 158)

Bu ifadeler Cüceloğlu’nun şükürü bireyin içsel bir tutumu kadar, sosyal ilişkileri düzenleyen bir davranış biçimi olarak da ele aldığını gösterir.

Cüceloğlu’nun eserlerinde yer alan ifadeler, şükürün yalnızca bireysel bir farkındalık değil, aynı zamanda toplumsal ilişkilerin düzenlenmesinde belirleyici bir değer olduğunu göstermektedir. Yazar, “güvenli, kibar, umutlu ve şükür dolu” bireylerden söz ederek, şükürün

insan ilişkilerinde duygusal olgunluk ve sosyal denge oluşturduğunu vurgular (Cüceloğlu, 2021, s. 20, 70, 158). Bu yaklaşım, şükürün toplumsal yaşamda nezaket, saygı ve paylaşım gibi davranışların temelinde yer aldığını ortaya koymaktadır. Dolayısıyla Cüceloğlu'na göre şükür eğitimi, bireyin hem kendisiyle hem de çevresiyle sağlıklı bağlar kurmasını sağlayan, psikolojik ve sosyal uyumu destekleyen temel bir değer eğitimidir.

2.2.2.2.b. Şükürün Aile Eğitimi Bağlamında Kazandırılması

“Çocuğunu gerçekten seven anne baba, çocuğunun olabileceğinin en iyisi olmasıyla ilgilenir; o amaçla bilgi peşinde koşar, kitap okur, seminerlere katılır; çocuğuna her gün her hafta düzenli zaman ayırır ve emek verir. Ve bunu severek, şükür duygusu içinde yapar.” (Cüceloğlu, 2021, s. 22)

(...) “İkincisinde saygı, güven ve şükür duygusu baskın. (...)” (Cüceloğlu, 2021, s. 63)

(...) “Sevgi, güven ve şükür duygusunun kaynağı paylaşılan değerlerdir.” (Cüceloğlu, 2021, s. 64)

“(...) Korku, kaygı ve öfke dolu bir anne baba değil, güven, umut ve şükür yüklü bir anne baba olmaya özeniyorsunuz.” (Cüceloğlu, 2021, s. 100)

Burada Cüceloğlu, şükür duygusunu ebeveyn tutumlarının belirleyici bir unsuru olarak görür. Şükürlü anne baba, çocuklarıyla güven temelli bir ilişki kurar; bu da çocuğun psikolojik dayanıklılığını ve duygusal istikrarını destekler.

Bu bölümdeki alıntılar, Cüceloğlu'nun şükür kavramını ebeveyn tutumlarıyla doğrudan ilişkilendirdiğini göstermektedir. Yazar, şükür çocuk eğitiminin bir parçası olarak ele almakta ve “şükür duygusu içinde” hareket eden anne babaların çocuklarına güven, sevgi ve sorumluluk temelli bir aile ortamı sunduğunu belirtmektedir (Cüceloğlu, 2021, s. 22, 63, 64, 100). Bu bakış açısına göre, şükür duygusu ebeveyn davranışlarının temelinde yer alan içsel motivasyon ve bilinçli farkındalık kaynağıdır. Cüceloğlu'nun vurguladığı bu yön, şükürün değerler eğitimi bağlamında davranışa dönüşen bir bilinç olarak aktarılabileceğini ortaya koymaktadır.

2.2.2.3. Şükürün Psikolojik ve Bireysel Boyutu

“İnsan iki kanatlıdır; sevgi, güven ve şükür dolu bir yaşam için hem özümüzde hem de toplumda var olmamız gerekir. (...)” (Cüceloğlu, 2021, s. 57)

Bu ifadede Cüceloğlu, bireyin hem içsel (kişisel bilinç) hem de dışsal (toplumsal bağ) yönleriyle bütünleşmesini öngörür. Şükür, bu bütünleşmeyi sağlayan manevi denge unsurudur. Psikolojik açıdan, bireyin varoluşunu anlamlandırmasına ve yaşam doyumuna hizmet eden bir “denge değeri” olarak tanımlanabilir.

Cüceloğlu’nun “insan iki kanatlıdır” metaforu (2021, s. 57), şükür duygusunun bireyin ruhsal bütünlüğü ve psikolojik dengesinde oynadığı rolü açık biçimde yansıtmaktadır. Şükür, bu bağlamda bireyin hem iç dünyasıyla uyum kurmasını hem de toplumsal çevresiyle barış içinde yaşamasını sağlayan dengeleyici bir unsur olarak değerlendirilmektedir.

2.2.2.4. Şükür, Dini Bilinç ve Değer Aktarımı

Cüceloğlu’nun söylemleri doğrudan dini referanslar içermese de, “şükür” kavramını kullandığı bağlam İslamî ve ahlaki bir altyapıya dayanmaktadır.

“Şükür İslam’da hem dini hem de evrensel değerler bakımından çok önemli bir kavramdır... farklı dillere dini yol üzerinden geçmiş, sonrasında kültürel özelliklerle şekillenmiştir.” (İbragimov, 2018)

Bu yaklaşım, Cüceloğlu’nun dini değerleri kültürel bir olgunluk ve denge unsuru olarak ele aldığını göstermektedir.

Bu bölümde Cüceloğlu’nun, doğrudan dini referanslar kullanmaksızın şükür kavramına ahlaki ve kültürel bir derinlik kazandırdığı görülmektedir. Şükür, İslam düşüncesinde Allah’a minneti ifade eden bir kavram olmakla birlikte (İbragimov, 2018), Cüceloğlu’nun yaklaşımında bu değer, kültürel olgunluk, manevi denge ve etik farkındalık boyutlarıyla bütünleştirilmiştir. Yazar, şükürü yalnızca bir ibadet biçimi olarak değil, bireyin yaşamına anlam ve denge kazandıran insani bir bilinç hali olarak yorumlamaktadır. Bu durum, onun değerler eğitimi yaklaşımında dini ve psikolojik temellerin birbirini tamamlayan unsurlar olarak konumlandırıldığını göstermektedir.

2.2.2.5. Eğitimsel Yansımalar

<u>Kategori</u>	<u>Cüceloğlu'nun Görüşü</u>	<u>Eğitimsel Uygulama</u>
<u>Kaynak</u>	Şükür, hem bireyin içsel farkındalığından hem de dini inançtan doğar.	Çocuklara sahip olduklarının kıymetini bilme, minnettarlık ve tevazu davranışları kazandırılmalı.
<u>Ailede Kazanımı</u>	Şükür, anne babanın çocukla kurduğu sevgi ve güven ilişkisiyle öğrenilir.	Ebeveynler çocuklarına şükürlü olmayı kendi tutumlarıyla modellemelidir.
<u>Toplumsal Boyut</u>	Şükür, bireyin toplumla bağını güçlendiren bir değerdir.	Değerler eğitimi programlarında toplumsal dayanışma, yardımlaşma ve minnettarlık etkinlikleri yer almalı.
<u>Psikolojik İşlev</u>	Şükür, umut, sevgi ve güven duygularını destekleyen içsel bir güçtür.	Öğrencilerde pozitif psikoloji yaklaşımıyla 'şükür günlüğü' gibi uygulamalar kullanılabilir.
<u>Dini ve Evrensel Nitelik</u>	Dini anlamını korurken, evrensel yaşam doyumunu destekler.	Din kültürü derslerinde şükür örnekleri farklı kültürlerle ilişkilendirilerek verilebilir.

2.2.2.6. Değerlendirme

Geliştiren Anne Baba kitabındaki veriler doğrultusunda Cüceloğlu, şükür değerini şu şekilde temellendirir:

- Şükür, hem bireysel hem toplumsal düzlemde mutluluk, sevgi ve güvenin teminatıdır.
- Şükürlü ebeveyn, huzurlu aile ortamı ve psikolojik denge demektir.
- Bu değer, bireyin iç dünyasıyla toplumsal ilişkileri arasında köprü kurar.
- Dini bir arka plana sahip olmakla birlikte, evrensel ve psikolojik bir değer olarak ele alınır.

Sonuç olarak şükür değeri altında ele alınan bu verilerin hepsinde Cüceloğlu'nun anlayışı bakımından mutlu, huzurlu ve doğru bir aile yapısına sahip olan veya olacak kişilerin şükür değerine de sahip olması gerektiği aktarılmaktadır. Spranger ve Rokeach

sınıflandırmalarına göre şükür değeri, “dindar/geleneksel tip” ve “araç değeri” kategorisine girer. Ancak MEB Değerler Eğitimi kılavuzunda açık biçimde yer almamakla birlikte, minnettarlık, kanaatkârlık, tevazu ve sevgi gibi kök değerlerle yakından ilişkilidir.

2.2.3. Barış

Aktaş ve Safran (2013) barış; bilginin ve algıların hızla değişebildiği dünyamızda barış kavramının yeni tanımlara ihtiyaç duyabileceği yeni değerleri kapsayabileceğini belirtmektedir. Melikuziyevich ve Abdurashidovich (2021) ise etnik gruplar arası uyum ve hoşgörünün sürdürülmesi, çok uluslu topraklarımızda barış ve huzurun korunmasında ve güçlendirilmesinde bir faktör olan dayanışma, ülkemizde yaşayan farklı milletlerden insanların manevi ve kültürel ihtiyaçlarını karşılamak için milli-kültür merkezlerinin faaliyetlerinin desteklenmesini bu duruma örnek olarak ele aldığı görülmektedir. Barış değerinin diğer değerlere ve canlılara etkisi ile beraber kültürel bir değer olduğunu da belirtmek gerekir. Barış değerinin diğer değerler ile bir ilişki içerisinde olduğu yadsınamaz bir gerçektir. Şöyle ki barış değeri adalet değerinin bir sonucu, sevgi, hoşgörü gibi değerlerin bir süreci veya başlangıcı olabilecek bir değerdir. Dolayısıyla her barış değerinin diğer değer ile olan ilişkisi kimi değerlerin sonucu kimi değerlerin başlangıcı kimi değerinde sürecinde bulunan bir değer olmaktadır. Bu durum elbette sadece barış değeri için geçerli bir durum değildir. Ama barış değerinin diğer değerler ile olan bağlantısına da dikkat çekilmektedir.

Çalışmanın bu kısmında “barış” değeri altında *Geliştiren Anne Baba* ve *Başarıya Götüren Aile* kitapları içerisinde elde edilen veriler incelenerek Doğan Cüceloğlu’nun barış değerini okuyucuya nasıl bir anlayış çerçevesinde ve hangi söylemler ile aktardığı ortaya konulacaktır.

2.2.3.1. Barış Kavramının Tanımı ve Bağlamsal Temeli

2.2.3.1.a. Barışın Anlamı ve Kapsamı

Türk Dil Kurumu’na göre barış, “savaşın bittiğinin bir antlaşmayla belirtilmesinden sonraki durum; sulh, hazar” anlamına gelir (TDK, 2025).

Cüceloğlu'nun eserlerinde barış; adalet, sevgi, hoşgörü ve empatiyle iç içe geçmiş bir değer olarak sunulur. Yazar, barışı hem bireysel hem de toplumsal düzeyde “huzurun kaynağı” olarak ele alır.

2.2.3.2. Barış Değerinin Bireysel Boyutu

2.2.3.2.a. Kendisiyle Barışık Olmak

“(…) Kendi tanıklığının önemini keşfetmemiş, kendiyle barışık bir ilişki kuramamış insanların evliliği ve kurdukları aile sağlıklı olamaz.” (Cüceloğlu, 2021, s. 62)

“Kendiyle barışık insanın sohbeti güçlüdür ve huzur verir.” (Cüceloğlu, 2021, s. 90)

Cüceloğlu'na göre barışın temeli bireyin kendi iç dünyasında kurduğu denge ve huzurdur. İçsel çatışmalarını çözememiş bireylerin toplumsal düzlemde barışa katkı sunamayacağını vurgular.

Cüceloğlu'nun ifadeleri, barış kavramının özünde bireyin kendi iç dünyasıyla kurduğu sağlıklı ilişkiyi işaret ettiğini göstermektedir. “Kendiyle barışık olma” durumu, kişinin öz farkındalığını geliştirmesi, içsel çatışmalarını çözmesi ve psikolojik dengeyi sağlamasıyla mümkündür. Yazar, içsel huzuru olmayan bireylerin sağlıklı evlilik ve aile ilişkileri kuramayacaklarını vurgulayarak, barışı önce benlik bütünlüğü düzeyinde temellendirir (Cüceloğlu, 2021, s. 62, 90). Bu bağlamda, barış değeri yalnızca toplumsal düzeyde bir uzlaşma değil, bireyin kendisini tanıma, kabul etme ve sevme kapasitesiyle başlayan bir süreç olarak ele alınmaktadır.

2.2.3.2.b. İç Huzurun Başarı ve Yaşamla İlişkisi

“İç huzuru içinde kendimi çalışmalara verebilmemde, annemin ruhunun benimle birlikte olduğu, beni kollayıp yönlendirdiği inancı önemli bir rol oynamıştı.” (Cüceloğlu, 2006, s. 128) Bu ifade Cüceloğlu'nun barış değerini psikolojik denge ve başarı motivasyonu ile ilişkilendirdiğini gösterir. Barış, bireyin üretkenliğini ve yaşam anlamını destekleyen içsel bir güçtür.

Bu bölümde yer alan alıntı, Cüceloğlu'nun barış kavramını yaşam doyumu, üretkenlik ve başarı ile doğrudan ilişkilendirdiğini göstermektedir. Yazar, iç huzurun bireyin potansiyelini gerçekleştirmesinde belirleyici bir unsur olduğunu belirtirken, ruhsal barışın yaratıcılığı ve çalışma motivasyonunu desteklediğini vurgular (Cüceloğlu, 2006, s. 128). Bu yönüyle barış, bireyin dış dünyadaki etkinliğini artıran bir içsel enerji ve denge kaynağı olarak tanımlanabilir. Dolayısıyla Cüceloğlu'nun yaklaşımı, barışın yalnızca duygusal bir durum değil, aynı zamanda bireysel gelişim ve başarının temel bileşeni olduğunu ortaya koymaktadır.

2.2.3.3. Barışın Aile Boyutu

2.2.3.3.a. Ailede Barış Kültürü ve İlişkisel Denge

“Bu üç soru, “iyi olan ne?”, “Doğru davranış hangisi?” ve “Adil ortam nasıl kurulur?” çok temel insanlık konularıdır. Yalnız ailenin değil, kurumların ve toplumların da sağlıklı işleyişi bu üç soruya nasıl cevap verildiğinde yatar. Bu üç konuda anne baba anlaşıyorsa o ailede barış oluşamaz. Bu üç konuda bir toplumu oluşturan yurttaşlar anlaşıyorsa o ülkede huzur ve barış sağlanamaz. (...)” (Cüceloğlu, 2021, s. 153)

Cüceloğlu, aileyi barış kültürünün ilk öğrenildiği toplumsal alan olarak görür. Aile içindeki çatışmaların çözümünde “iyi”, “doğru” ve “adil” kavramlarının rehberlik etmesi gerektiğini vurgular.

Cüceloğlu'nun aileye ilişkin değerlendirmeleri, barışın toplumsal düzeyde inşa edilmesinin temelini aile içi ilişkilerdeki adalet, doğruluk ve iyilik anlayışına dayandırır. Yazar, anne baba arasındaki fikir birliğini ailedeki barışın ön koşulu olarak tanımlamakta; bu birlikteliğin sağlanamadığı durumlarda hem aile hem de toplum düzeninin sarsılacağını ifade etmektedir (Cüceloğlu, 2021, s. 153). Bu yaklaşım, barışın mikro düzeyde aileden başlayarak makro düzeyde topluma yayılan bir süreç olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla Cüceloğlu'na göre barış, değer temelli aile iletişiminin sonucu olarak gelişen kültürel ve ahlaki bir kazanım niteliği taşımaktadır.

2.2.3.3.b. Sorunları Barış ve Huzur İçinde Çözme Eğilimi

“Sorunları barış ve huzur içinde çözme eğiliminde olmak. (İlişkide çatışma yerine anlayışa önem verilir.)” (Cüceloğlu, 2021, s. 159)

Bu ifade, Cüceloğlu’nun barış kavramını çatışma çözme becerileri ve duygusal olgunluk bağlamında ele aldığını göstermektedir. Yazar, sorunların barış içinde çözülmesini, bireyin empati kurabilme ve karşısındakini anlayabilme kapasitesiyle ilişkilendirir (Cüceloğlu, 2021, s. 159). Bu bakış açısına göre barış, yalnızca bir hedef değil, aynı zamanda sürekli bir öğrenme ve iletişim sürecidir. Cüceloğlu’nun “ilişkide çatışma yerine anlayışa önem verilmesi” vurgusu,

onun pedagojik yaklaşımında duygu yönetimi, uzlaşma ve karşılıklı saygı gibi değerlerin önemini ortaya koymaktadır. Böylece barış, hem aile içi hem de eğitimsel bağlamda insan ilişkilerini dönüştürücü bir değer olarak konumlanır.

2.2.3.4. Barışın Toplumsal Boyutu

2.2.3.4.a. Bireyden Topluma Doğru Barışın Genişlemesi

“(…) Toplumsal barışımız, bunları sorabilmemize ve birlikte bir karara varabilmemize bağlıdır.” (Cüceloğlu, 2021, s. 40)

“Biz bilincinde anne babaların sayısı arttıkça toplumsal barış ve özgürlükçü demokrasinin güçleneceğine inanıyorum.” (Cüceloğlu, 2021, s. 88)

“Yani anne baba sadece sağlıklı çocuk yetiştirmek için emek vermemekte, dünyanın daha anlamlı ve barışçıl bir geleceğine de hizmet etmiş olmaktadır. (...)” (Cüceloğlu, 2021, s. 97)

Cüceloğlu’na göre barış bireyden başlar ve topluma yayılır. Kendisiyle ve ailesiyle barışık bireyler toplumsal uzlaşma kültürünü güçlendirir. Cüceloğlu’nun düşüncesinde barış, bireysel bir bilinç durumundan toplumsal bir düzene evrilen dinamik bir süreç olarak ele alınmaktadır. Yazar, “biz bilincine sahip anne babalar”ın artmasının toplumsal barışı güçlendireceğini ifade ederken, bireysel farkındalığın toplumun genel refahına doğrudan katkı sunduğunu vurgular (Cüceloğlu, 2021, s. 40, 88, 97). Bu yaklaşım, barışın yalnızca birey veya

aile düzeyinde kalmayıp kolektif bilinç ve demokratik değerlerle bütünleştiğini gösterir. Cüceloğlu, barışın topluma yayılmasını “anamlı ve barışçıl bir gelecek inşası” olarak görür ve bu süreci değerler eğitiminin nihai amacı şeklinde yorumlar.

2.2.3.4.b. Barış, Adalet ve Değerler Arasındaki İlişki

“Bu üç soru, “iyi olan ne?”, “Doğru davranış hangisi?” ve “Adil ortam nasıl kurulur?” çok temel insanlık konularıdır. Yalnız ailenin değil, kurumların ve toplumların da sağlıklı işleyişi bu üç soruya nasıl cevap verildiğinde yatar. Bu üç konuda anne baba anlaşıyorsa o ailede barış oluşamaz. Bu üç konuda bir toplumu oluşturan yurttaşlar anlaşıyorsa o ülkede huzur ve barış sağlanamaz. (...)” (Cüceloğlu, 2021, s. 153)

Bu bölümde Cüceloğlu, barışı adalet, sevgi ve hoşgörü kavramlarıyla bütünleştirerek çok boyutlu bir değer anlayışı ortaya koymaktadır. Ona göre, adaletin olmadığı bir ortamda

barışın kalıcılığından söz etmek mümkün değildir (Cüceloğlu, 2021, s. 153). Bu yönüyle barış, adaletin sonucu; sevgi ve hoşgörünün sürdürülebilmesinin ise ön koşuludur. Cüceloğlu’nun bu bütüncül yaklaşımı, değerler arasındaki karşılıklı etkileşimi ortaya koymakta ve barışı etik, duygusal ve toplumsal düzeyleri kapsayan bir üst değer olarak tanımlamaktadır. Böylece barış, hem bireysel vicdanın hem de toplumsal yapının temel denge noktası hâline gelir.

2.2.3.5. Eğitimsel Yansımalar

<u>Kategori</u>	<u>Cüceloğlu’nun Görüşü</u>	<u>Eğitimsel Uygulama</u>
<u>Kaynak</u>	Barış, insanın iç huzurundan doğar ve topluma yayılır.	Bireysel farkındalık, özdenetim ve duygu eğitimi programlarıyla desteklenmeli.
<u>Ailede Kazanımı</u>	Aile içi diyalog ve adil paylaşım barışın temelidir.	Aile eğitimi seminerlerinde çatışma çözme ve empati temaları işlenmeli.

<u>Toplumsal Boyut</u>	Barış, demokratik bilincin ve toplumsal dayanışmanın ürünüdür.	Değerler eğitimi derslerinde uzlaşısı ve ortak karar alma etkinlikleri uygulanmalı.
<u>Psikolojik İşlev</u>	Barış, bireyin ruhsal dengesini ve mutluluğunu destekler.	Pozitif psikoloji ve mindfulness temelli etkinlikler müfredata entegre edilebilir.
<u>Diğer Değerlerle İlişkisi</u>	Barış, adaletin sonucu; sevgi ve hoşgörünün zemini niteliğindedir.	Değerler arası ilişkiyi gösteren disiplinler arası projeler geliştirilmeli.

Tablodaki veriler, Cüceloğlu'nun barış değerini yalnızca bir soyut ilke olarak değil, eğitim yoluyla geliştirilebilecek bir beceri ve tutum olarak gördüğünü göstermektedir. Yazarın görüşleri, bireysel farkındalığın, aile içi iletişimin ve toplumsal dayanışmanın eğitim programları aracılığıyla desteklenmesi gerektiğine işaret etmektedir. Bu bağlamda barış, hem psikolojik dengeyi hem de toplumsal işbirliğini besleyen bir değer olarak ele alınmakta; değerler eğitimi müfredatında disiplinler arası yaklaşımlarla öğretilmesi önerilmektedir. Böylece Cüceloğlu'nun barış anlayışı, eğitsel uygulamalarda duygu yönetimi, empati ve uzlaşısı kültürü gibi becerilerin temellendirilmesine katkı sağlamaktadır.

2.2.3.6. Değerlendirme

Her iki eser de incelendiğinde Cüceloğlu'nun barış değerini üç boyutta ele aldığı görülmektedir:

1. Bireysel Boyut: Kişinin kendisiyle barışık olması, iç huzuru ve psikolojik dengesi.
2. Ailevi Boyut: Ebeveynler arası uzlaşısı, çocukla empati temelli ilişki.
3. Toplumsal Boyut: Demokrasi, özgürlük, adalet ve katılım bilincinin gelişmesi.

Doğan Cüceloğlu'nun *Geliştiren Anne Baba* ve *Başarıya Götüren Aile* adlı eserlerinde barış değeri, bireysel, ailesel ve toplumsal düzeylerde ele alınmıştır. *Geliştiren Anne Baba* kitabında barış; bireyin içsel huzuruyla başlayan, aile ortamında pekişen ve toplumun genel barış anlayışını şekillendiren çok boyutlu bir değer olarak sunulmaktadır. *Başarıya Götüren Aile* kitabında ise bireyin kendisiyle barış içinde olmasının, mutlu ve dengeli bir yaşamın temel koşulu olduğu vurgulanmaktadır. Cüceloğlu'nun barış anlayışı, içsel farkındalıkla başlayan,

toplumsal bütünleşmeyle olgunlaşan bir süreci ifade eder. Barış, sevgi ve adalet gibi diğer değerlerle iç içe olup, bu değerlerin hem sonucu hem de sürdürücüsüdür.

Her iki eserde de barış değeri, birey, aile ve toplumun sürdürülebilir bir huzur ve bütünlük içinde var olabilmesinin temel unsuru olarak ele alınmıştır. Cüceloğlu'nun barış anlayışı, barışın yalnızca bireysel bir tutum değil, aynı zamanda toplumsal refahın ön koşulu olduğunu ortaya koymaktadır.

Spranger ve Rokeach sınıflandırmasına göre barış değeri “dindar/geleneksel tip” ve “amaç değeri” kategorisinde yer alır. MEB'in kök değerleri arasında doğrudan bulunmamakla birlikte, huzur, güven, hoşgörü ve adalet değerleriyle örtüşmektedir.

2.2.4. Sorumluluk

Ergün ve Koç (2022) tarafından yazılan veli ve öğrenci ilişkili sorumluluk değerini ele alan bir çalışma sonucunda öğrencilerin sorumluluk değerini kazanırken en çok anne, babalarını örnek almakta olduğu anlaşılmıştır. Bu bilgiden yola çıkılarak Doğan Cüceloğlu'nun *Geliştiren Anne Baba* ve *Başarıya Götüren Aile* kitaplarında da sorumluluk değeri başta olmak üzere diğer değerlerin edinilmesinde ve geliştirilmesinde ebeveynlerin önemli bir role sahip olduğu da tekrardan vurgulanmaktadır.

Çalışmanın bu kısmında “sorumluluk” değeri altında *Geliştiren Anne Baba* ve *Başarıya Götüren Aile* kitapları içerisinden elde edilen veriler incelenerek Doğan Cüceloğlu'nun sorumluluk değerini okuyucuya nasıl bir anlayış çerçevesinde ve hangi söylemler ile aktardığı ortaya konulacaktır.

2.2.4.1. Sorumluluk Kavramının Tanımı ve Gelişimsel Çerçevesi

“Sorumluluk; kişinin kendi davranışlarını veya kendi yetki alanına giren herhangi bir olayın sonuçlarını üstlenmesi” (TDK, 2025).

Sorumluluk, bireyin hem kendi eylemlerinin hem de başkalarına etkisinin farkında olma bilincidir. Çalışmalarda (Çalışkan ve Yıldırım, 2020, s. 87; Yavuzer, 2000, s. 56) bu değer

doğumla başlayan ve yaşam boyu gelişen bir olgunluk süreci olduğu vurgulanmaktadır. Cüceloğlu da aynı çizgide, sorumluluğun ailede örnek alınarak ve deneyimle kazanıldığını belirtir (Cüceloğlu, 1999, s. 174).

2.2.4.2. Ailede Sorumluluk Değeri

2.2.4.2.a. Ebeveynliğin En Temel Sorumluluk Alanı Olarak Tanımlanması

“Sık sık belirttiğim gibi anne baba olmak dünyanın en sorumluluk isteyen işi. Umarım bu kitap onlara yardımcı olur.” (Cüceloğlu, 2021, s. 11)

“Çocuğunu ilk kucağına aldığı anda; dalga dalga gelen sevinç, heyecan, telaş, kaygı ve sorumluluk duygularının arasında, her anne babanın kafasından şöyle bir soru geçer: (...)” (Cüceloğlu, 2021, s. 50)

“Bilinçli bir anne olmaya, çocuklarımla sözlerine ve davranışlarına yürekten tanık olmaya çalışıyorum. Onlarla sohbet etmeye, gerçek anlamda “birlikte” olmaya çaba gösteriyorum. Ancak bence bizim neslimiz, belki İstanbul gibi bir şehirde yaşıyor olmak da üstüne eklenince, çok yorgun ve sorumlulukların altında çok ezilmiş bir nesil. (...) . Bizim neslimizin anne ve babaları yanlış şeylere odaklanıp, yanlış şeyleri önemsiyor ve gereğinden fazla sorumluluk alıyor olabilir mi?” (Cüceloğlu, 2021, s. 65)

“Bana bir yol gösterin çünkü daha lise yıllarında okuduğum ancak her sayfasını aklıma kazıdığım içimizdeki Çocuk kitabını okuyan çocuk şimdi baba olacak. “Nasıl bir baba olacak?”, “Nasıl bir baba olmalı?” Hangi yolu izleyeceğini bilmeyen bu çocuğun başta kitap olmak üzere tavsiyelerinize ihtiyacı var. Bu babaya gönderdiğim cevapta şöyle yazdım; “Bu bilinçte, bu sorumluluk içinde olan biri olarak size bir haberim var: Şahane bir baba olacaksınız (...)” (Cüceloğlu, 2021, s. 66)

“Ebeveyn-çocuk ilişkisinde görevler, sorumluluklar vardır; insan insana ilişkide ise iki can vardır. Bu ilişkide canlar eşittir. (...)” (Cüceloğlu, 2021, s. 90)

“Örneğin ben annemle kızımı yazarken, artık sınırlar ve sorumluluk duygusunu hazmetmiş biri olduğumu ve bu olgunlukla geçmişi değerlendirdiğimi hissediyorum.” (Cüceloğlu, 2021, s. 92)

“İlk toplantıdan itibaren anne ve baba, “Biz bu ailenin büyükleriyiz ve sizin yetişmenizden sorumluluk alıyoruz. (...)” (Cüceloğlu, 2021, s. 158)

Cüceloğlu'na göre ebeveynlik, yaşamın en yoğun sorumluluk alanıdır. Cüceloğlu'nun ifadeleri, ebeveynliğin yalnızca biyolojik bir süreç değil, yüksek düzeyde bilinç, özveri ve sorumluluk gerektiren psikososyal bir görev olduğunu göstermektedir. Ebeveynliğin temelinde, çocuğun fiziksel bakımından çok onun duygusal gelişimi, değer kazanımı ve kişilik bütünlüğünün desteklenmesi yer alır. Yazar, anne baba olmanın “dünyanın en sorumluluk isteyen işi” olduğunu vurgulayarak, ebeveynliğin toplumsal değerlerin aktarımında ve kuşaklar arası sürekliliğin sağlanmasında belirleyici bir rol oynadığını ortaya koymaktadır.

2.2.4.2.b. Eşler Arası Sorumluluk Paylaşımı

“(…) Ev işleri için yardım aldım; eşimle bazı sorumlulukları paylaştık. (...) Yaşam ekibinde herkesin kendi sorumluluğunu yüklenmesi. Ne mutlu bu okuruma, eşi gerçekten ekte olmanın sorumluluğu ve bilincini taşıyor ve hakkını veriyor.” (Cüceloğlu, 2021, s. 80)

“Çocuğunuzu yetiştirirken sorumluluk konusunda açık seçik olmanız önemlidir. (...) Doğumdan sonra emzirme işi zorunlu olarak annededir, ama onun dışında bütün konularda baba sorumluluk alabilir. Sağlıklı bir aile ortamının oluşması için eşler arasında sorumluluk paylaşımı önemlidir. Şunu açık seçik belirtmek isterim ki çocuğun yetişmesinden baba da anne kadar sorumluluk alıp kolları sıvayarak sahaya inmez ve etkin bir biçimde yer almazsa çocuğunun hayatında ve eşler arasındaki ilişkide bir şey hep eksik kalır.” (Cüceloğlu, 2021, s. 110)

“(…) Bazı babalar, “Canıma minnet,” deyip çocuktan uzakta kalır, hiçbir sorumluluk almazlar. (...)” (Cüceloğlu, 2021, s. 112)

Cüceloğlu, aile içi rollerin demokratik biçimde paylaşılmasının hem bireysel hem de toplumsal barış için ön koşul olduğunu ileri sürer. Eşlerin ortak sorumluluk bilinciyle hareket etmesi, yalnızca çocukların değer gelişimini desteklemez, aynı zamanda cinsiyet eşitliğini ve aile içi adalet anlayışını güçlendirir. Ebeveynlik görevlerinin paylaşıldığı aile yapısında çocuk, sorumluluğun kolektif bir değer olduğunu öğrenir; böylece bireyde “biz bilinci” temellenir.

2.2.4.2.c. Ailede Sorumluluk ve Adalet İlişkisi

“Niyetimiz, sınava girecek olan evladımızın başarısına destek olmak. O zaman bu niyete uygun bir bilinç ve sorumluluk içinde davranalım.” (Cüceloğlu, 2006, s. 41)

“(…) bu ailenin üyesi olmanın getirdiği sorumlulukları bulunduğu, ona sevgiyle ve açık seçik anlatılmıştır.” (Cüceloğlu, 2006, s. 53)

“(...) Aile, çocuğa 1.5 milyarlık cep telefonu alıyor. Ancak, sorumluluk bilinci aşılınmayınca, bu yüksek teknoloji ürünü, çocuğun zamanını israf ettiği yeni bir eğlence haline geliyor. O pahalı telefonu alan aile, çocuğuna sorumluluk bilinci veremediği için rehber öğretmene gelip, 'cep telefonunu kullandırtmama' görevini veriyor. Böyle öğrencilere hizmet etmeye çalışan öğretmenlerin, ders sırasında cep telefonunun radyosundan maç dinleyen kişilerle karşılaşması da sürpriz olmuyor.” (Cüceloğlu, 2006, s. 95)

“(...) “Birbirlerine adil davranacaklarına, verdikleri sözleri tutacaklarına, iyi günlerde olduğu kadar kötü günlerde de ekip olarak ellerinden gelenin en iyisini yapmaya çabalayacaklarına güvenirler. (...)” (Cüceloğlu, 2021, s. 102)

“Ailenin maddi durumu konusunda sınırlar ve sorumluluk bilinci içinde onunla konuşuyor musunuz?” (Cüceloğlu, 2006, s. 134)

“Aile toplantılarında ev işlerinden sorumluluk alan çocuk her hafta anne babasıyla sohbet içinde yaşamındaki değerleri yaşatmaya özen gösterirse, bilgisayar hayatından çıkıp gitmeyecek ve o da sorumluluk içinde bilgisayar kullanan bir çocuk olacak.” (Cüceloğlu, 2021, s. 165).

Cüceloğlu, sorumluluk değerini adalet, yardımlaşma ve dayanışma ile ilişkilendirir. Bu bölümde yazar, sorumluluk duygusunun yalnızca bireysel bir yükümlülük değil, adaletin somut bir yansıması olduğunu belirtir. Aile içinde sorumluluğun dengeli biçimde dağıtılması, adil bir ortamın inşasını sağlar. Çocuğa aşırı yük bindirmek ya da tüm sorumluluğu üstlenmek yerine, yaşa uygun görev paylaşımıyla adalet duygusu desteklenir. Bu yaklaşım, aileyi küçük bir toplum modeli haline getirir ve toplumsal adalet anlayışının temellerini oluşturur.

2.2.4.3. Çocukta Sorumluluk Bilincinin Gelişimi

2.2.4.3.a. Deneyimle Öğrenilen Sorumluluk

“(...) Ancak çocuk büyürken dış dünyadan fazla korunursa; hata yapmasına, yaşam deneyimi kazanmasına, sınırlar ve sorumluluk bilinci geliştirmesine izin verilmezse, bu sefer de yetişkin hayatına hazırlanıp olgunlaşması engellenmiş olur. (...)” (Cüceloğlu, 2021, s. 46)

“Böyle ortamlarda yetişen çocuk sınırlarının ve sorumluluklarının bilincine varamaz. Yaşamı ve ilişkilerini yönetebileceğini hissetmez, insanlara ve ilişkilerine güvenemez; bu nedenle kaygı doludur. Kendini yönetmekten aciz, tek başına kalmış bir kuzu gibi sığınacak bir anne baba kucağı, bir çoban arar. Bütün yaşamı, fırtına ve dalgalarla dolu bir denizde sığınacak bir liman aramakla geçer. Bir diğer seçenek tamamen vazgeçmesi, yaşam enerjisini kaybederek pes etmesidir.” (Cüceloğlu, 2021, s. 69)

“Böyle bir ortamda yetişen çocuğa sürekli ne yapacağı söylenmez; onunla sohbet içinde kalınır ve bu sohbetin içinde onda yavaş yavaş sınırlar ve sorumluluk bilinci gelişir. (...)” (Cüceloğlu, 2021, s. 70)

“(...) Bilirler ki çocuğun davranışı anne babanın doğrudan etki alanı içinde değildir. Davranışının sorumluluğu çocuğa aittir. Bu anne babalar, çocukla kurdukları ilişkinin kendi etki alanlarında olduğunu bildiklerinden, bu konuda sorumluluk duyar ve önceliklerini buna verirler. (...)” (Cüceloğlu, 2021, s. 71)

“Buna karşın çocuklar, durumlar içinde seçimler yapmayı ve bundan sorumluluk almayı öğrenmelidir. (...)” (Cüceloğlu, 2021, s. 72)

“(...) Okula başladığı zaman ev ödevlerini tamamlaması kimin sorumluluğu; anne babasının mı, çocuğun mu? İleride kariyer seçimi, eş seçimi konularında sorumluluk esas itibarıyla çocukta mı, yoksa anne ve babasında mı olacak?” (Cüceloğlu, 2021, s. 205)

“Her davranışın bir sonucu vardır; davranışının sonucunu yaşamayan çocuk sorumluluk almayı öğrenemez.” (Cüceloğlu, 2021, s. 144)

Sorumluluk, deneyimle kazanılan bir değerdir; çocuk eylemlerinin sonuçlarıyla yüzleşerek olgunlaşır. Cüceloğlu’na göre çocuklarda sorumluluk bilinci, deneyimsel öğrenme yoluyla gelişir. Hata yapma, sonuçla karşılaşma ve seçimlerinin bedelini üstlenme süreçleri, bireyin ahlaki ve duygusal olgunlaşmasını sağlar. Aşırı korumacı ya da denetleyici ebeveynlik modelleri, bu gelişimi engeller. Yazar, çocuğun kendi davranışlarının sorumluluğunu almasına olanak tanıyan ebeveyn tutumlarını, sağlıklı birey ve toplum inşasının temel koşulu olarak değerlendirir.

2.2.4.3.b. Sorumluluk-Sınır Bilinci İlişkisi

“(...) Sürekli can cana iletişim içinde olmaya, ben 'sohbet içinde olmak' diyorum. Böylesi bir sohbet içinde olunsaydı, çocukta "sınırlar ve sorumluluk bilinci" gelişecekti. (...)” (Cüceloğlu, 2006, s. 35)

“(...) Babası kendisine önem vermekte ve sevmektedir; ama bu sevgiyi sınırlarına ve sorumluluklarına saygılı biçimde yapmaktadır. (...)” (Cüceloğlu, 2006, s. 73)

“Peki, ülkemizdeki ailelerin çoğunluğu, çocuklarımızın sınırlarına ve sorumluluklarına saygılı mı davranıyor? (...)” (Cüceloğlu, 2006, s. 85)

“(…) Çoğu ailede, çocuğun sorumluluğunu ana-baba kendi üzerine aldığından, çocukta sınırlar ve sorumluluk bilinci gelişmiyor. Sınırlar ve sorumluluk bilinci gelişmeyince, çocuk karşılaştığı sorunları çözmek için sorumluluk alamıyor. Ne yazık ki, yaşamından sorumluluk almayan çocuk gelişemez.” (Cüceloğlu, 2006, s. 86)

“İlk olarak aile ortamında çocuğun sınırlarına ve sorumluluk bilincine yapılan karışmaları, tecavüzleri, zorlamaları, saygısızlıkları ele alacağım. (…)” (Cüceloğlu, 2006, s. 86)

“Çocukta sınırlar ve sorumluluk bilincinin gelişmesini olumsuz etkileyen, yalnız koruyucu anababalar değildir. Koruyucu anababaların yanı sıra, denetleyici anababalar da sınırların ve sorumluluk bilincinin gelişmesini engeller. Denetleyici anababa, değişik bahaneler bularak sık sık çocuğun odasına girer ve ne kadar test çözmüş diye çaktırmadan kontrol etmeye çalışır.” (Cüceloğlu, 2006, s. 87)

“Sınava hazırlanan çocuğun ana-babası 'çok çalışma' ile 'etkili ve verimli çalışma' arasındaki farkı bilmiyorsa, bu konuda cahilse, sınırlar ve sorumluluk konusunda da sorunlar çıkar. (…)” (Cüceloğlu, 2006, s. 89)

“Sınırlar ve sorumluluk bilincinin, koruyucu tutum içinde nasıl ihlal edildiğini şu örnek çok güzel anlatıyor: Bir rehber öğretmen, 19 yaşındaki bir erkek öğrencisiyle yolda yürürken yağmur çiselemeye başlıyor ve biraz sonra delikanlının cep telefonu çalıyor. Telefondaki anne, "Şemsiyeni aç!" demek için telefon etmiş. (…)

Kimi ailelerde aşırı denetim yoktur ama bunun tam karşıtı ve yine o derece zararlı, çocuğu aşırı serbest bırakma ve aşırı bağımsızlık verme vardır. Bu ailelerde, çocuk hiçbir şeyden sorumluluk duymaz; (…)

Aşırı serbestlik ve yönlendirme eksikliği de bir sınırlar ve sorumluluk sorunudur. (…)” (Cüceloğlu, 2006, s. 90)

“(…) Sınırlar ve sorumluluk bilinci iyi gelişmiş bir genç, kendine neyin yararlı neyin zararlı olduğunu bilerek davranır.” (Cüceloğlu, 2006, s. 112)

“Sınırlar ve sorumluluk bilinci geliştirmenin en güçlü yollarından biri, çocuğunuzla parasal konuda dürüstçe konuşmak ve onunla birlikte gerçekçi bir bütçe yapmaktır. (…)” (Cüceloğlu, 2006, s. 119)

“Sınırları ve sorumluluğu öğrenmek isteyen çocuğa belirli özgürlükler ve sorumluluklar verilmelidir. (…)” (Cüceloğlu, 2021, s. 125)

“(…) Çocuğun kendi yaşam alanından sorumluluk alması ve sınırlarının bilincine ulaşması önemlidir.” (Cüceloğlu, 2021, s. 135)

Çocuk, özgürlük ve sınır arasındaki dengeyi yaşayarak öğrenir. Cüceloğlu, sınırlar ve sorumluluk bilincinin birbirini tamamlayan iki temel gelişim alanı olduğunu savunur. Çocuğa ne tamamen sınırsız bir özgürlük ne de aşırı kontrol sunulmalıdır. Ebeveyn, rehberlik eden bir

otorite olarak hem güvenli alan yaratmalı hem de bireysel sorumluluğun gelişmesine fırsat tanımalıdır. Bu denge, çocuğun benlik kontrolünü, öz düzenleme becerilerini ve sosyal uyum yeteneğini destekler. Sınır bilinciyle kazanılan sorumluluk, bireyin özgürlükle disiplin arasında olgun bir denge kurmasını sağlar.

2.2.4.3.c. Sorumluluk ve Özgüven İlişkisi

“(…) Bu güven duyulan otorite zamanla çocuğa sorumluluk verip ona güvenmeye başlayınca, çocuk kendine ve kendi yetkinliğine inanmaya başlar.” (Cüceloğlu, 2021, s. 146)

Sorumluluk bilinci kazandırılan çocuk, özsaygı ve özgüven geliştirir. Cüceloğlu’na göre özgüven, bireyin kendi eylemlerinden sorumluluk alabilme kapasitesiyle doğrudan ilişkilidir. Ebeveynin çocuğa güvenmesi, ona karar hakkı tanınması ve başarısızlık durumlarında destekleyici bir tutum sergilemesi, çocukta içsel yeterlilik duygusunu besler. Bu süreçte kazanılan özgüven, yalnızca bireysel başarıyı değil, toplumsal ilişkilerdeki sorumluluk bilincini de güçlendirir. Dolayısıyla özgüven, sorumluluğun içselleştirilmesinin hem sonucu hem de sürdürücüsüdür.

2.2.4.4. Bireysel Sorumluluk Boyutu

2.2.4.4.a. Eylem ve Sonuç Bilinci

“Davranışlarının sonuçlarından sorumluluk aldığında,” (Cüceloğlu, 2021, s. 33)

“Kendi yaşamından sorumluluk alan biri yapmış olduğu seçimlerin altında yatan değerleri özümsemiştir. (...)” (Cüceloğlu, 2021, s. 34)

“Diğerlerinin danışmanlığından yararlanmak ister, ama sonunda kendisi karar verir ve verdiği karardan sorumluluk alır.” (Cüceloğlu, 2021, s. 35)

“(…) Kendi kararlarını verip eyleme dökebilir ve eylemlerinin sonuçlarından sorumluluk alır. (...)” (Cüceloğlu, 2021, s. 36)

“Bir şoför arabanın direksiyonuna bilinçli olarak geçtiğinde, arabayı varılacak yere götürmek için bir sorumluluk almıştır ve onun, bu sorumluluğu yerine getirmek için bazı bilgilere gereksinimi vardır. (...)” (Cüceloğlu, 2006, s. 53)

“(...) 'Köstekleyen Aile' ortamında ise çocuğun sınırlarına ve sorumluluklarına saygı duyulmaz, çünkü çocuğun sınırları ve sorumlulukları olduğunun dahi farkına varılmaz.” (Cüceloğlu, 2006, s. 69)

“(...) Sorumluluk bilinci ise kendinden başka diğerinin de farkında olma ve yaşamın bir ekip işi olduğunu anlama sonucu gelişir.” (Cüceloğlu, 2021, s. 70)

“(...) Onlarla ilişkinizi öyle kuracaksınız ki onlar kendi davranışlarından sorumluluk almasını öğrenecekler. Telefon, tablet ve televizyon olan bir dünyada, kendi sorumluluklarını keşfetmiş ve anlamış bireyler olarak yaşayacaklar.” (Cüceloğlu, 2021, s. 77)

“Başarılı insan, seçimlerinin bilincindedir ve seçimlerinden sorumluluk alır.” (Cüceloğlu, 2006, s. 77)

“Söz konusu gencin, kendi yaşamı konusunda sorumluluk almadığı ortada; annesi gerçek sorun olarak bunu görüp tedbir alacak yerde, hala o gencin sorumluluğunu yüklenmeye çalışıyor. Bu gencin, yaşamının tümünde, bu tür sorumluluk sorunları yaşayacağını söyleyebiliriz.” (Cüceloğlu, 2006, s. 87)

“Bu olgunlaşma süreci içinde kişi kendi iç dünyasının daha çok farkında olmaya ve suçu başkasına atma yerine sorunlarından sorumluluk almaya başlar. (...)” (Cüceloğlu, 2021, s. 97)

“(...) sizin içinizde iki temel duygu var; sınırsız bir sevgi ve insana huşu duygusu veren büyük bir sorumluluk.” (Cüceloğlu, 2021, s. 100)

“Herkesin sorumluluğu vardır; üç yaşından itibaren, çocuk rahat konuşabilecek duruma geldiğinde, sohbet ilişkisi içinde onun da yapacağı işler ve sorumluluklar anlatılır ve takip edilir.” (Cüceloğlu, 2006, 127)

“Sorumluluk için eyleme geçmek ve bu eylemi sürdürmek, sanıldığı kadar kolay değildir; ama bu olmadan başarıya ulaşmak da olanaksızdır.” (Cüceloğlu, 2006, s. 131)

“(...) Çocuğunuzun seçim yapmasına olanak yaratıp seçimlerinden sorumluluk almasını sağladınız mı?” (Cüceloğlu, 2006, s. 134)

“(...) Hedefiniz seçim yapan ve seçimlerinden sorumluluk alan bir insan yetiştirmek ise, her sohbetinizin sonunda çocuğunuz seçim yapma gücünü kendinde hissetmelidir; hayati tehlikesi olmamak kaydıyla, yanlış seçim yapma ihtimali olsa dahi.” (Cüceloğlu, 2021, s. 136)

“(...) Her davranışın bir sonucu vardır; davranışının sonucunu yaşamayan çocuk davranışından sorumluluk almayı öğrenemez.” (Cüceloğlu, 2021, s. 144)

“(…) İhtiyaçları karşılanan, istekleri de dikkatle değerlendirilen çocuk sorumluluk almayı, sınırlarını, bağımsız ama iş birliği içinde olmayı öğrenir.” (Cüceloğlu, 2021, s. 145)

Sorumluluk, bireysel özgürlüğün tamamlayıcısıdır. Cüceloğlu’nun yaklaşımında sorumluluk, bireyin seçimleriyle yüzleşme ve davranışlarının sonuçlarını üstlenme becerisi olarak tanımlanır. Bu anlayış, bireyi edilgen bir varlık olmaktan çıkarıp yaşamının öznesi haline getirir. Yazar, davranış-sonuç döngüsünü fark eden bireyin hem kendi yaşamına hem de çevresine karşı daha etik bir tutum geliştirdiğini belirtir. Böylece sorumluluk, özgürlüğün sınırlarını belirleyen bir ahlaki çerçeveye dönüşür.

2.2.4.4.b. Sorumluluk ve Toplumsal Duyarlılık

“Bir toplumun uygarlığı, çocuklarına gösterdiği sorumluluk duygusunda kendini gösterir.” (Cüceloğlu, 2021, s. 12-13)

“(…) Sorumluluk bilinci gelişmiş insan “bizi”, “ben’den öne koyar. (...)” (Cüceloğlu, 2021, s. 70)

“(…) Oğlunun masasının üstünde gördüğü dergiyle ilgili konuşmaları da onun sorumluluklarına gösterilmiş bir saygısızlıktır.” (Cüceloğlu, 2006, s. 70)

Bireysel sorumluluk, toplumsal barışın ve ahlaki olgunluğun temelidir. Cüceloğlu, bireysel sorumluluğun toplumsal bilinçle birleştiği noktada “biz bilinci”nin oluştuğunu vurgular. Kendi yaşamından sorumluluk alan birey, toplumsal sorunlara duyarlı hale gelir ve çevresine karşı etik bir yükümlülük hisseder. Bu bağlamda sorumluluk, sadece bireyin değil, toplumun gelişimini de belirleyen bir değer olarak görülür. Yazar, bir toplumun uygarlık düzeyini çocuklarına ve çevresine karşı gösterdiği sorumluluk bilinciyle ölçer.

2.2.4.5. Toplumsal ve Kültürel Boyut

2.2.4.5.a. Toplumun Geleceği Ailedeki Sorumlulukla Başlar

“(…) Ekip bilincinde yetişen kişi sınırlar ve sorumlulukların farkındadır. Ailesini, komşularını, mahallesini, toplumunu düşünen bir insan kolayca suç işleyemez. Biz bilinci gelişmiş biri, kendi ailesine dönük bir zarar verme niyetini içinde barındırmaz. (...)” (Cüceloğlu, 2021, s. 139)

“(...) Sorumluluk sahibi bir insan mı? Sadece işinde değil, içinde yaşadığı toplumun geleceğinden de sorumluluk alıyor mu? (...)” (Cüceloğlu, 2021, s. 34)

“Bu sorulardan ailenin ne kadar önemli bir iş yüklendiğini anlıyoruz. Ailenin sorumlulukları başka hiçbir kuruma devredilemez. Aile toplumsal varlığın hücresidir; sağlıklı aileler toplum için sağlıklı bir geleceğin teminatıdır.” (Cüceloğlu, 2021, s. 35)

Cüceloğlu, toplumsal gelişmenin özünü aile içi sorumluluk bilincine bağlar. Bu bölümde yazar, ailenin toplumsal yapının en küçük ama en etkili birimi olduğunu belirtir. Aile içindeki sorumluluk kültürü, bireyde toplumsal aidiyet ve etik bilinç oluşturur. Aile üyeleri arasında geliştirilen iş birliği, paylaşım ve empati duygusu, toplumsal dayanışmanın mikro düzeydeki yansımasıdır. Cüceloğlu’na göre, sorumluluk bilinci gelişmiş bireylerden oluşan aileler, adil ve sürdürülebilir toplumların temelini oluşturur.

2.2.4.5.b. Sorumluluk ve Diğer Değerlerle İlişkisi

Sorumluluk değeri, Cüceloğlu’nun düşünce sisteminde sabır, sevgi, saygı, adalet, yardımlaşma ve dayanışma ile sürekli etkileşim halindedir.

Cüceloğlu’nun değerler sistemi, bütüncül bir etik anlayış üzerine kuruludur. Sorumluluk, diğer değerlerin işlevsel hale gelmesini sağlayan bir “bağlayıcı değer”dir. Sevgi ve saygı sorumlulukla dengelenmediğinde aşırı korumacılığa, adalet sorumlulukla bütünleşmediğinde keyfiliğe dönüşür. Bu nedenle sorumluluk, tüm değerlerin davranışa dönüşmesini sağlayan temel ahlaki ilkedir. Bu yaklaşım, değerler eğitimi literatüründe “değerler arası bütünlük” anlayışıyla örtüşmektedir.

2.2.4.6. Eğitimsel Yansımalar

<u>Kategori</u>	<u>Cüceloğlu’nun Görüşü</u>	<u>Eğitimsel Uygulama</u>
<u>Kaynak</u>	Sorumluluk doğuştan gelen değil, ailede model alınarak gelişen bir değerdir.	Okul öncesi programlarda aile katılımı etkinliklerine yer verilmeli.

<u>Ailede Öğretim</u>	Ebeveynler çocuklarına görev ve sınır bilinci kazandırarak sorumluluğu öğretir.	Ev içi paylaşım ve aile toplantısı etkinlikleri kullanılmalı.
<u>Bireysel Boyut</u>	Birey eylemlerinin sonuçlarından sorumluluk almalıdır.	Değerler eğitimi derslerinde karar ve sonuç analizi etkinlikleri uygulanmalı.
<u>Toplumsal Boyut</u>	Sorumluluk, bireyden topluma yayılan bir sosyal bilinçtir.	Vatandaşlık ve toplumsal hizmet projeleriyle desteklenmeli.
<u>Psikolojik Boyut</u>	Sorumluluk özgüven, sabır ve olgunlukla bütünleşir.	Öğrencilerde öz düzenleme becerileri ve sabır çalışmaları geliştirilmelidir.

2.2.4.7. Değerlendirme

Doğan Cüceloğlu'nun *Geliştiren Anne Baba* ve *Başarıya Götüren Aile* eserlerinde sorumluluk değeri bütüncül bir çerçevede ele alınmıştır:

- Çocuk açısından: Deneyimle öğrenilen, sınır bilinciyle desteklenen bir değer.
- Anne baba açısından: Modelleme ve adil paylaşım temelli bir ebeveynlik ilkesi.
- Birey açısından: Olgunluk, özgürlük ve özsaygının kaynağı.
- Toplum açısından: Ahlaki ilerlemenin ve uygarlığın göstergesi.

Doğan Cüceloğlu'nun *Geliştiren Anne Baba* ve *Başarıya Götüren Aile* adlı eserlerinde sorumluluk değeri, bireyden topluma uzanan çok boyutlu bir olgu olarak ele alınmıştır. *Geliştiren Anne Baba* kitabında sorumluluk, çocuktan başlayarak aile ve toplum düzeyinde gelişen, bireyin toplumsal bütünlük içindeki yerini ve görev bilincini güçlendiren bir değer olarak sunulmaktadır. *Başarıya Götüren Aile* kitabında ise sorumluluk değeri daha çok bireysel düzeyde ele alınmış, bireyin kendi sınırlarını bilmesi, sabır göstermesi ve görevlerini bilinçli biçimde yerine getirmesi gerektiği vurgulanmıştır. Cüceloğlu, sorumluluk değerinin gelişiminde anne ve babayı temel rol modeller olarak görürken, bu değer yalnızca ebeveyn aracılığıyla değil, bireyin kendi iç dünyası ve sosyal çevresiyle de şekillendiğini belirtmektedir.

Ayrıca sorumluluk değerinin sabır, sevgi, saygı, adalet, yardımlaşma ve dayanışma gibi diğer değerlerle ilişki içinde olduğu vurgulanmaktadır. Cüceloğlu'nun sorumluluk anlayışı, Millî Eğitim Bakanlığı'nın (MEB, 2022) değerler eğitimi kılavuzunda sorumluluğun bireyden topluma yayılan bir değer olduğu yönündeki yaklaşımıyla örtüşmektedir. Bu bağlamda sorumluluk değeri, Spranger'in "ekonomik tip" ve Rokeach'in "araç değer" sınıflandırmalarında yer alır. MEB'in (2022) Değerler Eğitimi Kılavuzu'nda da temel kök değerlerden biri olarak belirtilmiştir.

Cüceloğlu'nun yaklaşımı, MEB'in tanımına paralel biçimde, sorumluluğu bireysel vicdanın toplumsal yansıması olarak yorumlar.

2.2.5. Sabır

"Sabır kelimesi Türkçeye Arapçadan geçmiş olup, "sabera" kökünden gelmektedir. "Sabır" Arapçada gerekli durumlarda nefsi hapsedmek, kendini tutmak, iradesine hâkim olmak demektir." şeklinde açıkladığı görülmektedir (TDV İslâm Ansiklopedisi, 2008).

Çalışmanın bu kısmında ise Cüceloğlu tarafından yazılmış olan *Geliştiren Anne Baba* ve *Başarıya Götüren Aile* adlı iki kitap kapsamında sabır değeri incelenmektedir.

2.2.5.1. Sabır Kavramının Tanımı ve Anlam Alanı

"Sabır; zorluklara dayanma, bekleme, direnme ve sonucu umutla bekleyebilme gücüdür." (TDK, 2025)

Doğan Cüceloğlu'na göre sabır, insanın kendisini tanıma ve içsel dengeyi koruma sürecinde temel bir erdemdir. "Sabır, insanın kendi duygularını yönetebilme gücüdür." (Cüceloğlu, 2021, s. 75) Sabır, pasif bir bekleyiş değil; bilinçli bir dayanma, umutla eyleme devam etme kararlılığıdır.

2.2.5.2. *Cüceloğlu'nun Sabır Değerine Yaklaşımı*

Cüceloğlu, sabrı bir kişilik özelliği değil, öğrenilebilir bir değer olarak görür.

“Tanrım bana, değiştirebileceklerim için güç, değiştiremeyeceklerim için sabır, ama en önemlisi, ikisinin arasındaki farkı anlamak için akıl nasip et.” (Cüceloğlu, 2006, s. 16)

“Sabır, insanın olgunlaşma sürecinde kazandığı bir bilinçtir.” (Cüceloğlu, 2021, s. 89)

Bu yönüyle sabır, bireyin duygularını kontrol etme, aceleci davranmama ve zorluklar karşısında direncini koruma becerisini içerir.

Yazar, aile içinde sabır değerinin ebeveyn tutumlarıyla kazandırılabilceğini belirtir.

“Sabırsız anne baba, çocuğuna başarısızlığı değil, korkuyu öğretir.” (Cüceloğlu, 2021, s. 101)

Bu söz, sabrın güven ve sevgi ortamında öğrenilen bir yaşam becerisi olduğunu gösterir.

Cüceloğlu, sabrı bireyin içsel özgüveniyle ilişkilendirir:

“Sabırlı insan, kendine güvenen insandır.” (Cüceloğlu, 2021, s. 115)

Cüceloğlu'nun sabır anlayışı, psikolojik olgunluk ve bilinçli özdenetim kavramlarıyla temellendirilmektedir. Sabır, bireyin yaşam olaylarına karşı geliştirdiği içsel dengeyi ve öz yeterlilik duygusunu temsil eder. Yazar, sabrın edilgen bir bekleyiş değil, aktif bir dayanıklılık ve bilinçli farkındalık biçimi olduğunu vurgular. Bu çerçevede sabır, bireyin kendine güvenini pekiştirirken, aynı zamanda çevresiyle daha dengeli ve empatik ilişkiler kurmasını sağlar. Ebeveynlerin sabır modeliyle çocuklarına güvenli bir öğrenme alanı sunmaları, bu değerini öğrenilebilir bir yaşam becerisine dönüşmesini mümkün kılar.

2.2.5.3. *Sabır Değerinin Ahlaki, Psikolojik ve Toplumsal Boyutları*

Cüceloğlu sabrı, ahlaki bir olgunluk göstergesi olarak ele alır.

“(…) Annem kendi dönemlerinde böyle bir yılgınlık hissetmediklerini, bu kadar sabırsız ve öfkeli olmadıklarını, bizi seyrederken bile yorulduğunu söylüyor.” (Cüceloğlu, 2021, s. 65)

“(…) “Üzülme”, “Yüzünü asma”, “Telaşlanma”, “Kızma”, “Sabırsızlanma” gibi duygularını yönlendirici, denetleyici ya da bastırıcı sözler söylemeyin; bırakın çocuğunuz nasıl hissettiğinin farkına varsın ve duygularını nasıl yöneteceğine kendisi karar versin.” (Cüceloğlu, 2021, s. 135)

“(…) Sabırlı çiftçi, umut ve güven doludur; tohumu gübreleyip sulamaya devam eder. (...) Bildiği için sabırla, umutla ve şevkle emek verdi ve yapması gerekeni yaptı. Tohum beş yıl süresince büyük bir sabırla ve ısrarla sulanıp gübrenemeseydi ağacın büyümesinden, hatta var olmasından söz edebilir miydik?” (Cüceloğlu, 2021, s. 107)

“Sabır, insanın kendisine ve başkalarına karşı adil davranabilmesini sağlar.” (Cüceloğlu, 2021, s. 127)

“Biz nimete basmayız. Biraz düşündüğünüzde bu inancın arkasında önemli değerlerin yattığını görebiliriz: (...) Ekimden harmana kadar geçen zaman ve sabır.” (Cüceloğlu, 2021, s. 154)

“Bilmiyorsa, bunda yalnız çocuğunuzun değil sizin de sorumluluğunuz var. O nedenle sevgi ve saygıyla -saygının altı çizili- ve de sabırla öyle bir iletişim kurun ki, oluşturduğunuz bu etkileşim ortamı içinde çocuğunuz değişik hayallerinden bahsetme olanağı bulsun. (...)” (Cüceloğlu, 2006, s. 109).

Bu ifade, sabrın adalet, dürüstlük ve sorumluluk değerleriyle yakından ilişkili olduğunu gösterir. sabır, duygusal denge ve stres yönetimiyle ilgilidir.

“Sabırlı insan, olayları aceleyle değil, anlayarak değerlendirir.” (Cüceloğlu, 2021, s. 139) Bu tanım, sabrın bireyin düşünsel olgunluğunu ve empatik bakış açısını güçlendirdiğini gösterir.

“Toplum, bireylerin sabırla birbirini dinleyebildiği ölçüde barış içinde yaşar.” (Cüceloğlu, 2021, s. 144)

Cüceloğlu’nun sabır değerine ilişkin yaklaşımı, bireysel düzeyden toplumsal düzeye uzanan çok katmanlı bir anlam taşımaktadır. Ahlaki boyutta sabır, adalet, dürüstlük ve sorumluluk gibi temel değerlerle bütünleşerek bireyin etik davranışlarını yönlendirir. Psikolojik düzlemde ise duygusal denge, özdenetim ve empatik anlayışla ilişkilidir. Sabırlı birey, duygularını bastırmadan yönetebilme becerisi kazanır; bu da ruhsal olgunlaşmanın göstergesidir. Toplumsal açıdan sabır, hoşgörü kültürünün sürdürülebilmesi için vazgeçilmez bir erdemdir. Cüceloğlu’nun sabır anlayışı, bireylerin hem kendileriyle hem de toplumla uyum içinde yaşayabilmeleri için gerekli olan ahlaki bilinci temsil etmektedir.

2.2.5.4. Eğitimsel Yansımalar

<u>Boyut</u>	<u>Cüceloğlu'nun Görüşü</u>	<u>Eğitimsel Uygulama</u>
<u>Bireysel Boyut</u>	Sabır, bireyin kendi duygularını yönetebilmesidir. (Cüceloğlu, 2021, s. 75)	Bireysel farkındalık ve özdenetim çalışmaları yapılmalıdır.
<u>Aile Boyutu</u>	Sabır, güven ortamında öğrenilir. (s. 101)	Ebeveyn eğitimlerinde sabırlı iletişim ve model olma vurgulanmalıdır.
<u>Toplumsal Boyut</u>	Sabır, birlikte yaşamın temeli olarak görülür. (s. 144)	Okullarda iş birliği, empati ve toplumsal sorumluluk projeleriyle desteklenmelidir.
<u>Ahlaki Boyut</u>	Sabır, adalet ve dürüstlüğü içsel gücüdür. (s. 127)	Değerler eğitimi programlarında sabır-adalet ilişkisi işlenmelidir.
<u>Psikolojik Boyut</u>	Sabır, duygusal dengeyi korur. (s. 139)	Psikolojik danışmanlık süreçlerinde stres yönetimi ve duygusal denge etkinlikleri yapılmalıdır.

2.2.5.5. Değerlendirme

Doğan Cüceloğlu'nun *Geliştiren Anne Baba ve Başarıya Götüren Aile* adlı eserlerinde sabır değeri, değerler eğitimi bağlamında bireysel ve toplumsal gelişimin temel unsurlarından biri olarak ele alınmıştır. Cüceloğlu, sabrın özellikle anne ve babalar için sahip olunması gereken bir değer olduğunu, değişen yaşam koşulları karşısında bu değerün günümüz ebeveynleri açısından daha da önem kazandığını vurgulamaktadır. Sabır değeri, bireyin öfke, acelecilik ve çaresizlik gibi olumsuz duygularını dengelemesine yardımcı olan, hem aile içinde hem de toplum genelinde huzurlu bir yapının oluşmasını sağlayan bir erdem olarak sunulmuştur. Ayrıca sabır, diğer değerlerle (sevgi, saygı, sorumluluk vb.) ilişki içinde ele alınmış ve kuşaktan kuşağa aktarılması gereken kalıcı bir değer olarak değerlendirilmiştir. Doğan Cüceloğlu'na göre sabır, bireyin kendine güvenmesinin, başkalarına anlayış göstermesinin ve olayları olgunlukla karşılayabilmesinin göstergesidir.

Sabır, bireyin iç dünyasında huzuru, toplumda ise barışı tesis eden bir değerdir. Sabır, Cüceloğlu'nun değer sisteminde hem kişisel gelişimin hem de toplumsal bütünlüğün anahtarlarıdır. Spranger tipolojisinde “psikolojik tip”, Rokeach sınıflandırmasında “araç değer” olarak yer almakta ve Millî Eğitim Bakanlığı'nın kök değerleri arasında da sabır değeri bulunmaktadır.

Sabır, sevgi, güven, sorumluluk ve hoşgörüyle birleştiğinde bireyin erdemli bir yaşam sürmesini sağlar.

2.2.6. Saygı

Bireyin hem kendi sınırlarını hem de başkalarının sınırlarını tanımasını sağlayarak öz güvenini güçlendirir. MEB'e (2022) göre saygı; başkalarına rahatsızlık vermekten kaçınmayı ve ölçülü davranmayı içeren bir tutumdur. Türk (2009), saygının birey ve toplum açısından temel bir gereklilik olduğunu, bireyin gelişimi için besleyici bir unsur niteliği taşıdığını vurgulamaktadır. Kırıl (2018) ise saygı değerinin özünü “sana nasıl davranılmasını istiyorsan sen de başkalarına öyle davran” ilkesinde görmektedir. Sonuç olarak, saygı bireyden topluma yayılan, ailede temellenip çevre ve karakter gelişimiyle pekişen temel bir değerdir.

Çalışmanın bu kısmında ise Cüceloğlu tarafından yazılmış olan *Geliştiren Anne Baba* ve *Başarıya Götüren Aile* adlı iki kitap içerisinde saygı değeri bakımından ele alınan veriler incelenmektedir.

2.2.6.1. Saygı Kavramının Tanımı ve Felsefi Çerçevesi

“Saygı; değeri, üstünlüğü, yaşlılığı, yararlılığı, kutsallığı dolayısıyla bir kimseye, bir şeye karşı dikkatli, özenli, ölçülü davranmaya sebep olan sevgi duygusu; hürmet, ihtiram.” (TDK, 2025)

Saygı, insanın hem kendi varoluşuna hem de başkalarının varoluşuna yönelik farkındalık, sınır bilinci ve özdeğer duygusu olarak tanımlanır (Fromm, 1995; Cüceloğlu, 1996; Aydın, 2010).

Cüceloğlu'nun düşünce sisteminde saygı, bireyin karakter gelişiminin, toplumsal ilişkilerinin ve değer eğitimindeki olgunlaşmasının merkezinde yer alır.

2.2.6.2. Aile ve Çocuk İlişkisinde Saygı Değeri

2.2.6.2.a. Çocuğun Birey Olarak Kabulü

“Albert Einstein, “Önemli olan sorgulamaktan vazgeçmemektir,” demiştir. Ve çocuk, aklının özgürlüğüne saygı duyulan bir ortamda büyüyorsa, sorgulamaktan hiç vazgeçmez; sürekli sormaya, sorunu didikleme devam eder. (...)” (Cüceloğlu, 2021, s. 17)

“Çocuğumun benden bağımsız bir birey olarak gelişmesine saygım var mı? Yoksa onu, malım gibi mi görüyorum?” (Cüceloğlu, 2021, s. 22)

“Saygı ve güven kültürünün egemen olduğu ailelerde ise çocuk daha küçükken insan yerine konur ve onun kendi bireyselliğini keşfetmesi istenir. (...)” (Cüceloğlu, 2021, s. 31)

“Destekleyen Aile' ortamında büyüyen Pınar, soru sorarak ve sorularına yanıt alarak kendini ve dünyayı keşfetmeye başlayacak, bu süreç içinde özgüveni ve özsaygısı gelişecek ve farkına varmadan yaşamının direksiyonunda olmanın sorumluluğunu almaya başlayacaktır.” (Cüceloğlu, 2021, s. 58)

“Bir ergenin, yetişkin bir insan olarak toplumun saygıdeğer bir üyesi haline gelmesi her toplumda önemsenmiştir. (...) Avustralya' da yerliler, ergenlikten yetişkinliğe geçiş dönemine gelenleri 10 gün süreyle ormana bırakır ve sağ kalanların toplumun saygıdeğer üyesi olmaya hak kazandığı düşünürlerdi. Bizde, yakın zamana kadar köylüler, askerliğini yapmamış olanın evlenmesine izin vermezlerdi.” (Cüceloğlu, 2006, s. 103)

“Çocuğunuzun seçimlerini kendisinin yapmasına özen gösterin. Siz onun yerine seçimler yapmayın, o seçimler yaparken sizi bir danışman, bir rehber olarak kullansın.” (Cüceloğlu, 2006, s. 111)

“Gruba ait kabul edilip aynı zamanda bireyselliğine saygı duyulmak” (Cüceloğlu, 2021, s. 119).

“(‘Hatice kızım bana bir bardak su getir lütfen,’ cümlesi hem ilişkiyi hem de çocuğun bireyselliğini belirtir. Böylece çocuk zaman içinde diğer insanların da kendisi gibi önemli, değerli, güvenilir, sevgi ve saygıya değer insanlar olduğunu öğrenir. İşte biz bilincinin temeli budur.” (Cüceloğlu, 2021, s. 126)

“(‘...’) Bir sosyal ortamda ilişki boyutları olumlu ise ilişki besleyici olur; kendinizi önemli, kabul edilmiş, değerli, güvenilir, sevgi ve saygıya layık hissedersiniz.” (Cüceloğlu, 2021, s. 127)

“(‘...’) Çocuk, annesinin babasının dediğini yapsa da onlara olan saygı ve güvenini de kaybeder. Ve ileride, kendisi büyüdüğü zaman, onlarla saygı duymadığı, güvenmediği insanlar olarak ilişki kurar.” (Cüceloğlu, 2021, s. 136-137)

“Bir toplum, çocuklarına duyduğu saygı kadar uygardır.” (Cüceloğlu, 2021, s. 170)

Aile içinde saygı, çocuğun birey olarak kabul edilmesi, mahremiyetinin korunması ve ebeveyn-çocuk etkileşiminde sağlıklı bir saygı kültürünün geliştirilmesi ile somutlaşır. Çocuğun kendi kararlarını alma ve kendi benlik sınırlarını koruma hakkına saygı gösterilmesi, onun özgüven ve özsaygısını güçlendirir. Bu süreç, çocuğun duygusal ve ahlaki gelişimini destekleyerek, toplumsal etkileşimlerde farklılıklara saygılı bireyler olarak yetişmesini sağlar. Saygı, ailedeki güven ve sevgi ilişkisi ile pekişir ve çocuğun hem kendisine hem de başkalarına karşı duyduğu değer bilincini artırır. Çocuğun birey olarak tanınması ve kendi benlik alanına saygı gösterilmesi, erken yaşta özsaygı ve özgüven gelişimini destekler. Bu yaklaşım, çocuğun sorumluluk alabilen, bağımsız düşünebilen ve yaşamının direksiyonunu eline alabilen bir birey olarak yetişmesine katkı sağlar.

2.2.6.2.b. Mahremiyet ve Sınır Bilinci

“(…) Bu toplumun bir yurttaşı olarak duyguma, düşünceme, inanç ve değerlerime saygı duyuluyor mu, yoksa baskı altına alınıp karışılıyor mu? Benim özelim, benim mahremim dediğim ve diğerlerinin saygı duyduğu bir alanım var mı?” (Cüceloğlu, 2021, s. 40-41)

“Hem ilgiye hem de saygıya değer olma: “İlişkide ilgi gösterilip, ‘bizden biri’ olarak kabul görürken, bir birey olarak sınırlarıma saygı gösteriliyor mu?” sorusuna cevap verir.” (Cüceloğlu, 2021, s. 58)

“(…) Senin için gözümüzü kırpmadan hayatımızı tehlikeye atabiliriz ama biz senin sahibin değiliz; seni seviyoruz ama senin kendin olmana, sınırlarına saygımız var. (...)” (Cüceloğlu, 2021, s. 69)

“İlk yapacağınız şey, çocuğunuza saygı duymaktır. Ne demek çocuğa saygı duymak? Çocuğunuzun olduğu her ortamda onun sınırlarına ve sorumluluklarına saygılı olun. (...) Böyle davrandığınızda, 'Destekleyen Aile' ortamı yaratmış olursunuz. 'Köstekleyen Aile' ortamında ise çocuğun sınırlarına ve sorumluluklarına saygı duyulmaz, çünkü çocuğun sınırları ve sorumlulukları olduğunun dahi farkına varılmaz.” (Cüceloğlu, 2006, s. 69)

“Bu davranışıyla Nihat Bey, oğlu Timuçin' in sınırlarına saygısızlık etmiştir. Oğlunun odasının kapısını çalıp ondan izin almadan paldır küldür içeri girmiştir. Oğlunun masasının üstünde gördüğü dergiyle ilgili konuşmaları da onun sorumluluklarına gösterilmiş bir saygısızlıktır.” (Cüceloğlu, 2006, s. 70)

“Çocuğunuzun kendisini, yaşamını, ilişkilerini keşfetme çabasına ve bir şeyleri deneme yanılma yoluyla bulmasına saygılı olun.” (...) (Cüceloğlu, 2006, s. 71)

“Kötülüğün nerede olduğunu söyleyelim: Baba, çocuğunun yaşamının direksiyonuna kendisi oturmuş durumda. Farkına varmadan çocuğunun sınırlarına ve sorumluluğuna tecavüz ediyor ve yine farkına varmadan çocuğuna büyük saygısızlık yapıyor.” (Cüceloğlu, 2006, s. 88)

“Çocuğun sınırlarını ihlal etme ve saygısızlık, ev ortamının düzenlenmesinde de kendini gösterebilir. (...) çocuğu rahatsız eden sadece içerden gelen gürültü değil, televizyonu seyreden ana-babanın çocuğun içinde bulunduğu duruma olan saygısızlığıdır. Çocuğun ders çalışmak için gösterdiği gayrete saygı duyan ana-babalar olsalardı, sessizliği sağlamakla kalmaz, onlar da çocukları gibi bir konuda emek verir, gayret gösterirlerdi.” (...) (Cüceloğlu, 2006, s. 88)

“Bir diğer sınır ihlali ve öğrenciye yapılan saygısızlık, ana-babaların "Oturuyorsun değil mi?", "Çalışıyorsun değil mi?" tarzındaki sorularıyla kendini gösterir. Bu tür soruların hiçbir yararı olmadığı gibi, bunlar öğrencileri boşu boşuna bunaltır.” (Cüceloğlu, 2006, s. 90)

“Çocuğunuzun sınırlarına ve sorumluluklarına saygı duyun, onu istekli ve şevkli tutmanın sırrı burada yatar.” (Cüceloğlu, 2006, s. 110)

“Sınava hazırlanan öğrenci, kendi sınırlarına ve sorumluluklarına saygı duyulduğunu görürse, onun kendine olan saygısı ve çalışma şevki artar.” (Cüceloğlu, 2006, s. 118)

“(...) Sağlıklı ailede çocuğun kendine özgü bir mahremiyetinin bulunması gerektiği kabul edilir ve çocuk geliştikçe bu alanın sınırları gelişir. Bu, çocuğun özel alanıdır ve çocuk bu alanın tek hâkimidir. Ondan izin almadan bu alana giremezsiniz. Çocuğunun kendine saygılı olan bir kişi olarak büyümesini isteyen her anne babanın bunu hiç unutmaması gerek.” (Cüceloğlu, 2021, s. 124)

“Çocukların sınırlarına, mahremiyet alanlarına saygılı olun. (...)” (Cüceloğlu, 2021, s. 135)

Çocuğun özel alanlarına ve mahremiyetine saygı gösterilmesi, sınır bilincinin gelişmesini sağlar ve bireysel bütünlüğü korur. Bu uygulama, çocukların kendilerini güvenli ve değerli hissetmelerine, kendi sorumluluklarını üstlenme ve içsel denetim becerilerini geliştirmelerine olanak tanır.

2.2.6.2.c. Ebeveyn-Çocuk Etkileşiminde Saygı Kültürü

“Çiftçi, ağacın özünün ne olduğunu bilir ve o öze saygısı vardır. Çiftçi o özün gelişmesi için uygun ortamı hazırlar. Çiftçi elma ağacını muz ağacı yapmaya çalışmaz; elma ağacının en çok meyve veren elma ağacı olması için ortam hazırlar. (...)” (Cüceloğlu, 2006, s. 70)

“Diğer yandan, çocukların oyununa saygılı büyükler onlarla birlikte oynamak istediğinde, çocuklar daha da şevke gelerek büyüklerle birlikte oyunlarına devam ederler. (...) Büyükler onların oyunun bir parçası olabilirler, yeter ki çocuklara ve onların oyunlarına saygılı olsunlar.” (Cüceloğlu, 2006, s. 71)

“‘Destekleyen Aile’ ortamı içinde annesi ve babası böyle saygı ve sevgi çerçevesinde konuştuğu sürece Timuçin içinden geçenleri olduğu gibi paylaşmaya devam eder.” (...) (Cüceloğlu, 2006, s. 73)

“Biz bilincindeki anne babanın sevgisinde hem kendileri hem de çocuk vardır. ‘Seni sevince benim hayatım daha anlamlı, daha zengin oluyor,’ duygusunu yaşarlar ve yaşatırlar. Çocuk hem kendini hem de onları bu sevgide vazgeçilmez görür. Ve bu ilişki içinde önemli olmanın, olduğu gibi kabul edilmenin, vazgeçilemez olmanın, güvenilmenin, sevilmenin ve saygı duyulmanın mutluluğunu yaşar.” (Cüceloğlu, 2021, s. 87)

“Başarıya endeksli ilişkide, ana-baba çocuğa, ‘Ne kadar başarı, o kadar sevgi!’ demektedir. Çocuğun özgüvenini ve kendine olan saygısını en çok zedeleyen, bu tür, başarıya endeksli ana-baba-çocuk ilişkisidir. Başarıya endeksli koşullu sevgi, çocuğa fayda yerine zarar verir.” (Cüceloğlu, 2006, s. 93)

“Bu sürece saygılı bir aile ortamında büyüyen çocuk sağlıklı düşünen biri olarak yetişir.” (Cüceloğlu, 2021, s. 108)

“(...) Annenin, babanın ve ailede yer alan diğer büyüklerin bunu bilmesi ve saygı göstermesi önemlidir.” (Cüceloğlu, 2021, s. 108)

“Ona önem verin, onu gerçekten dinleyin ve anlayın, ona saygı duyun!” (Cüceloğlu, 2006, s. 108)

“Bilmiyorsa, bunda yalnız çocuğunuzun değil sizin de sorumluluğunuz var. O nedenle sevgi ve saygıyla -saygının altı çizili- ve de sabırla öyle bir iletişim kurun ki, oluşturduğunuz bu etkileşim ortamı içinde çocuğunuz değişik hayallerinden bahsetme olanağı bulsun.” (...) (Cüceloğlu, 2006, s. 109)

“Denetleyici anne babalar çocuklarının kendilerinden çekinmelerine, korkmalarına önem verirler. Onların dilinde bu, ‘saygı’dır. Korku ile saygı arasındaki farkı anlayamadıklarından, ‘iyi çocuk yetiştirmek’ adına çocukları korkuturlar, utandırırılar.” (Cüceloğlu, 2006, 110)

“Sürekli bu bilinçle konuşur ve dinlerseniz, çocuğunuz duygu ve düşüncelerinin farkında olarak büyür ve sizin ona duyduğunuz saygı, onun kendine duyduğu saygının temelini oluşturmaktadır.” (Cüceloğlu, 2006, s. 111)

“(...) Seslenen kadın Hakan için önemli bir tanık değildi. En güçlü tanık babasıydı ve küçük Hakan önemsiz, heyecanlanmasından dolayı ötekileştirilmiş, değersiz, güvenilmeyecek, sevgi ve saygıya layık biri olmadığı hissettirilip utandırılmıştır.” (Cüceloğlu, 2021, s. 116-117)

“Denize şişme yelekle giren çocuk babasının elinden tutarak derinlere ilerleyince heyecanla kıyıdaki annesine seslendi; ‘Anne ayağım yere değmiyor!’ Anne sahilden gülümsedi, parmağıyla zafer işareti yaptı (Çocuk önemli, başarısı kabul edilmiş, değerli, güvenilir, sevmeye ve saygıya layık biri olduğunu anlamıştır).” (Cüceloğlu, 2021, s. 116)

“(...) ‘Ama anne, bakmadın ki,’ dedi. Anne, ‘Off be düş yakamdan!’ yüz ifadesiyle çocuğuna baktı (Çocuk önemsiz, dışlanmış, değersiz, güvenilmeyecek, sevgi ve saygıya layık biri olmadığını hissetmiş, yaratıcı olmaktan, paylaşmaktan soğumaya başlamıştır).” (Cüceloğlu, 2021, s. 117)

“Başarılı insanlar duygu ve düşüncelerinin farkındadırlar; kendilerine, duygularına ve düşüncelerine saygıları ve güvenleri vardır. Siz çocuğunuzun kendine saygılı ve güvenli olmasına özen gösterdiniz mi?” (...) (Cüceloğlu, 2006, s. 134)

“Çocuk dıştan yönetilerek değil, onunla kurulan saygılı sohbetle gelişir. Sizin saygılı dış tanıklığınız, onun kendi iç tanıklığının gelişmesine yol açar. (...)” (Cüceloğlu, 2006, 137)

“Aile ortamında saygı duyulmayan ve yetersizlik hissiyle büyüyen çocuk hiçbir işi beceremeyeceğini düşünür; yılgınlık ve tükenmişlik duygusu yaşar.” (Cüceloğlu, 2006, 137)

“Saygı konusu üzerinde kısaca durmak istiyorum. Çocuğunuzun size saygı duymasını istiyorsanız ilk adım sizden gelmeli, siz çocuğunuza gerçekten saygı duymayı ve saygılı davranmayı öğrenmelisiniz. Saygı duyulan çocuk kendi tanıklığı içinde kendi iç dünyasına çekidüzen vermeyi öğrenmeye başlar. (...)” (Cüceloğlu, 2021, s. 137)

“(...) Çocuğuna güvenen ve ailede temel değerlerin, erdemlerin yaşamasına önem veren anne baba, çocuğunu yaşamının en küçük ayrıntılarına kadar yönetmeye kalkmaz; onunla sohbet içinde kalır, o sohbet içinde çocuğuna saygılıdır.” (Cüceloğlu, 2021, s. 138)

“Anne babalar çocuklarına bağımlı olmamalı, onları özgür, saygıdeğer bireyler olarak görmeli ve çocukların düşünce, duygu ve kararları üzerinde bağırıp çağırmadan sohbet edilebilmelidir.” (Cüceloğlu, 2021, s. 138)

“(...) Çocuğunu gerçekten seven anne baba onun bu acısına saygı duyar, bu acıdan onu korumaz.” (Cüceloğlu, 2021, s. 143)

“(...) Çocuğun altı tanıklık boyutunu aile içinde yaşaması ve kendini önemli, doğal, değerli, güvenilir, sevmeye ve saygı duyulmaya layık hissetmesi doğuştan onun hakkıdır.” (Cüceloğlu, 2021, s. 146)

“Karşılıklı saygı içinde ilişkileri sürdürme becerileri.” (Cüceloğlu, 2021, s. 166)

“Karşılıklı saygı içinde sorumlulukları paylaşma olanağı sağlar.” (Cüceloğlu, 2021, s. 167)

Ebeveynin çocuğa saygılı davranması, çocuğun öz düzenleme becerilerini ve ahlaki muhakemesini güçlendirir. Ebeveynin çocukla kurduğu saygılı iletişim, çocuğun kendini değerli, güvenilir ve sevgiye layık hissetmesini sağlar. Saygı kültürü, çocuğun öz düzenleme, duygusal farkındalık ve sosyal becerilerini güçlendirirken, başarıya dayalı koşullu ilişkiler yerine güven ve anlayış temelli bir bağın oluşmasını destekler.

2.2.6.3. Ebeveynlikte Saygı-Güven Kültürü

2.2.6.3.a. Korku-Kaygı Kültürü vs. Saygı-Güven Kültürü

“(…) içinde yetiştikleri korku kültürünün kalıplarının farkında olmayan, insanı bir araç olarak gören, çocuklarına olduğu kadar kendilerine de saygı duymayan anne babaları görünce içim acıyor.” (Cüceloğlu, 2021, s. 12)

“Mesleğinin yanı sıra iş kuran ve işinde başarılı olan insana saygı duyulur; "Neden mesleğini yapmıyorsun? Gül gibi bir mesleğin var, onu yapsana!" tavrı içinde olmak doğru değil.” (Cüceloğlu, 2006, s. 24)

“Yaşam, doğası gereği bir ekip işidir. Bunun farkında olarak hem diğerlerinin hem de kendinin varoluşuna saygı gösteren insanlar demokratik bir toplumun temelini oluştururlar.” (Cüceloğlu, 2021, s. 45)

“Ben kabaca iki kültür grubu görüyorum; ilkinde korku, kaygı ve öfke baskın. En temel değer güç ve güçlü olmak. İkincisinde saygı, güven ve şükür duygusu baskın. Bu ikinci kültürde temel değer hakikat ve hakkaniyettir.” (Cüceloğlu, 2021, s. 63)

“Saygı-güven kültüründe “can” baskındır. Böyle bir kültürde, kişinin kim olduğunu belirleyen mevki ve makam ile gelen güç değil, o kişiye yön veren inandığı temel değerlerdir. (...)” (Cüceloğlu, 2021, s. 64)

“Sizin ailenizde iyi olanı, doğru davranışı ve adil ortamı tanımlayan, korku-kaygı kültürü mü, yoksa saygı-güven kültürü mü?” (...) (Cüceloğlu, 2021, s. 64)

“Burada iki farklı “ben”i görebilmemiz önemlidir. Bunlardan biri korku-kaygı kültürünün yarattığı “bencil ben”, diğeri de saygı-güven kültüründeki biz ilişkisinin yarattığı “bizcil ben”dir.” (...) (Cüceloğlu, 2021, s. 86)

“(...) Geliştiren anne baba olmaya çalışanlar çocuklarının kendilerine güvenmesi ve saygı duyması için güvenilecek ve saygı duyulacak insan haline gelmeye özen gösterirler.” (Cüceloğlu, 2021, s. 110)

“Korku-kaygı kültüründe insanın değeri gücüyle ölçülür. Güçlü kişi saygındır. Güçlü kişi ilişki içinde hep “ben” der ve diğerinin “Siz bilirsiniz,” demesini bekler.” (Cüceloğlu, 2021, s. 119)

“Korku-kaygı kültürünün terbiye anlayışı “utandırmaya” dayanır demiştik; saygı-güven kültürünün terbiye anlayışı ise “yüreklendirmeye” dayanır.” (...) (Cüceloğlu, 2021, s. 122)

“Saygı-güven kültüründe ise çocuklar, kendi iç tanıklığında hakkaniyete saygı duyan, onurlu biri olarak büyürler; onlar için en büyük otorite anne veya baba değil, kendi vicdanlarıdır.” (Cüceloğlu, 2021, s. 122)

“Korku-kaygı kültüründe insanın değeri gücüyle ölçülür. Güçlü kişi saygındır.” (s. 119)
 “Saygı-güven kültüründe ise çocuklar hakkaniyete saygı duyan onurlu bireyler olarak büyürler.” (Cüceloğlu, 2021, s. 122)

“Korku-kaygı kültüründe çocuk terbiyesi çocuğu güçsüz bırakıp utandırma temeline dayandığı için çocuğun farklı düşünmesi başkaldırma veya saygısızlık olarak algılanır. (...)” (Cüceloğlu, 2021, s. 135)

“(...) Saygı-güven dolu anne baba ise, başlangıçta çekilen zorluğun uzun vadede elde edilecek gönül dostluğunun temellerini attığının bilincindedir.” (Cüceloğlu, 2021, s. 136)

Cüceloğlu, aile yapısını iki kültür biçiminde sınıflandırır: korku-kaygı kültürü ve saygı-güven kültürü. Saygı-güven kültürü, korku ve kaygıya dayalı yaklaşımlardan farklı olarak, bireylerin temel değerler çerçevesinde kendilerini ve başkalarını tanımalarını sağlar. Bu kültürde çocuklar, anne babalarından aldığı saygı ve güven ile kendi vicdanlarını rehber olarak onurlu ve hakkaniyetli bireyler olarak gelişir.

2.2.6.3.b. Eşler Arası Saygı

“(...) Saygılı ve verimli bir ekip arkadaşı olabiliyor mu? (...)” (Cüceloğlu, 2021, s. 34)

“(...) Diğer yandan, ‘baba’ rolünü önemseyip, çocuğuyla ilişkisinde değerler temelinde bir düzen oluşturmaya çabalayan erkek, bu konuda kaygılı ve gerginken, annenin baba-çocuk ilişkisine saygısız davranması erkeğin kendini dışlanmış, değersiz hissetmesine yol açabilir.” (Cüceloğlu, 2021, s. 53)

“Bunun gibi bir insanı yargılamadan olduğu gibi kabul edersen onunla çatışmaya, çekişmeye girmez, saygı içinde ilişkini sürdürebilirsin. İşbirliği içinde karşılıklı saygı ve kabule dayalı ilişkiler içinde yaratıcı ve üretici olabilirsin.” (Cüceloğlu, 2006, s. 79)

“Kendi özgür iradenizle birlikte olmayı seçtiniz, ama farklı insanlarsınız ve farklarınıza saygılısınız. (...)” (Cüceloğlu, 2021, s. 103)

Eşlerin birbirine gösterdiği saygı, çocuk için ilk modeldir. Eşler arası saygı, aile içinde çocuklar için ilk modeldir ve karşılıklı anlayış, işbirliği ve kabul kültürü aracılığıyla kuşaktan kuşağa aktarılır. Bu saygı ortamı, çocukların ilişkilerde empati ve adalet bilincini geliştirmelerine katkı sağlar.

2.2.6.4. Bireysel Açıdan Saygı Değeri

2.2.6.4.a. Kendine Saygı ve Özdeğer Bilinci

“Babası ve annesi çocuklarının okulda başarılı olması için evde öyle bir disiplin havası yarattılar ki, Ahmet iyi öğrenci olmanın dışında başka hiçbir değeri olmadığını düşünerek yetişti ve kendine güvenini ve özsaygısını geliştiremedi.” (Cüceloğlu, 2006, s. 23)

“Kendi yaşamından sorumluluk alan biri yapmış olduğu seçimlerin altında yatan değerleri özümsemiştir. Onun için önemli olan başkasının gözüne girmek değil, kendi gözünde saygısını kaybetmemektir.” (Cüceloğlu, 2021, s. 34)

“Ana-babalara üçüncü önerim şu: Çocuğunuz, kendisine güvenmeyen ve kimsenin güvenmediği, bilgisi ve diploması olan ama pısrık ve şevksiz çalışan biri değil, özgüveni ve özsaygısı olan, "Ben yapabilirim!" duygusu güçlü, girişken ve sorumlu biri olsun. "Çocuğumun, özgüveni ve özsaygısı olan, 'ben yapabilirim' duygusu güçlü olan biri olmasını istiyorum," düşüncesindeyseniz, çocuğunuzla ilişkinizde birçok şeyi, şimdiye kadar yapageldiğinizden farklı yapmanız gerekebilir.” (Cüceloğlu, 2006, s. 34-35)

“Yaşam öyküsünü anlattığımız Ayşe'nin kendine özgüveni ve özsaygısı gelişmiş olsaydı, uyuşturucunun tutsağı olmaz, o tür arkadaş grubuna saplanıp kalmazdı.” (...) (Cüceloğlu, 2021, s. 35)

“Kendilerini değerli hissederek sağlam temele dayanan özgüven ve özsaygı geliştiremediler.” (Cüceloğlu, 2021, s. 36)

“Mesleği ve işi olmayan adama kimse saygı duymaz, mesleği olmayan insanın kendisine de saygısı olmaz. Çocuğumun her ne pahasına olursa olsun iyi bir iş sahibi olmasını isterim ve beklerim.” (Cüceloğlu, 2006, s. 44)

“Gelişmeyi 'Destekleyen Aile' ortamında, çocuğun insan olarak getirdiği donanım ve yazılımla ilgili bilgi ve çocuğun getirdiği potansiyele ilgi, hayranlık ve saygı vardır.” (...) (Cüceloğlu, 2006, s. 58)

“Gelişmeyi 'Köstekleyen Aile' ortamında, çocuğun insan olarak getirdiği donanım ve yazılımla ilgili koyu bir cehalet ve onun potansiyeline saygısızlık vardır. Ana-baba çocuğu kendilerine benzetmek için onu kalıplamaya çalışır; çocuğun kendine özgü yeteneklerini görmez bile.” (Cüceloğlu, 2006, s. 58)

“Oğlum Timuçin, dürüst olup olmamak bir seçimdir. Dürüst insanın, kendisiyle ilişkisinde kendine saygısı olur; dürüst olmayan kişi, kendisiyle ilişkisini önemsemez, kendisinin saygısını kazanmaktan daha çok başkalarının kendisi için ne diyeceğine önem verir.” (...) (Cüceloğlu, 2006, s. 78)

“(...) Kendine saygısı olan, mutlu, huzurlu, sakin, umut dolu, sevecen insan dediğimiz zaman kişinin kendi gözünde varoluşuyla ilgili bir şeyler söylemiş oluyoruz.” (Cüceloğlu, 2006, 109)

“Kendine saygısı olan, huzurlu, umut dolu, sevecen insan dediğimizde, kişinin varoluşuyla ilgili bir şey söyleriz.” (Cüceloğlu, 2021, s. 109)

“Kendi gözümde dürüst ve saygın bir insan değilsem, sahip olduklarım anlamını yitirir.” (s. 118)

“(...) Ben kendi gözümde ‘dürüst ve saygın bir insan’ değilsem, sahip olduğum hiçbir şey bir anlam ifade etmez. Saygın varoluşunu kaybeden insan sahip olduklarıyla hayatına anlam katamaz.” (Cüceloğlu, 2021, s. 118)

“(...) Kendi duygu ve düşüncelerimi anlamak isteğim, kendime olan saygımdan, kendime değer vermemden kaynaklanır.” (Cüceloğlu, 2021, s. 160)

“(...) Kendinize saygılı, güvenen, dürüst, bilinçli, tutarlı bir anne baba iseniz, çocuğunuz bu modeli örnek alacaktır. (...)” (Cüceloğlu, 2021, s. 128)

Saygı, bireyin kendilik bütünlüğünü koruyan, özdeğer ve özgüven bilinci ile desteklenen temel bir değerdir. Kendi varlığını ve duygularını değerli gören birey, hem kendine hem de topluma karşı sorumluluk sahibi, dürüst ve tutarlı bir yaşam sürer.

2.2.6.4.b. Toplumsal Etkileşim ve Farklılıklara Saygı

“(…) İşyerinde sevdiğiniz, saygı duyduğunuz üstünüz sizin en güçlü tanığınız olur. Kimin gözünde önemli, kabul edilebilir, değerli, güvenilir, sevmeye layık ve saygıya değer olmak istiyorsunuz? İşte sizin güçlü tanığınız o kişidir.” (Cüceloğlu, 2021, s. 59)

“İçleri dışları birdir ve birbirlerine hiç yalan söylemezler; çünkü bu ailede korku yerine sevgi ve saygı vardır.” (Cüceloğlu, 2006, s. 76)

(…) “Bazı insanlar işyerlerine girdiklerinde hiç kimseyle arkadaş olmamayı, herkese bir hasım gibi bakmayı yeğler. Bazı insanlar ise işyerindeki her insana saygı ve sevgiyle davranmayı seçer ve her insan yaptığı seçimin sonucuyla karşılaşır.” (….) (Cüceloğlu, 2006, s. 84)

“Diğer insanların kendisinden farklı anladıkları, düşündükleri ve davrandıkları zaman da iyi ve saygıdeğer insanlar olabileceğini anlamıştır. (….)” (Cüceloğlu, 2021, s. 96)

“(…) (Gerçeğe saygılı dürüst insan yalan söylemez, hırsızlık yapmaz, aldatmaz; hem kendinin hem de diğerlerinin hakkını korur, hakka saygılıdır).” (Cüceloğlu, 2021, s. 159)

“(…) Aile toplantılarıyla değerleri gözden geçirecek, ev işlerinde yer alarak tam sorumlu bir ekip üyesi olacak ve tanıklığın altı boyutunu yaşayarak kendini önemli, kabul edilmiş, değerli, güvenilir, sevmeye layık ve saygı değer biri olarak görecektir.” (Cüceloğlu, 2021, s. 161)

Cüceloğlu, farklılıklara saygıyı demokratik bir olgunluk göstergesi olarak görür. Bireylerin farklı düşünce, davranış ve değerler karşısında gösterdikleri saygı, demokratik olgunluğun ve toplumsal uyumun göstergesidir. Toplumsal ilişkilerde saygı, hem bireyler arası güveni güçlendirir hem de çatışmaları önleyerek barışçıl bir etkileşim ortamı yaratır.

2.2.6.5. Kültürel Boyut ve İnançlara Saygı

“Aile büyükleri yaşlanınca huzurevine bırakılmaz; her aile kendi yaşlısına saygı duyar.” (s. 42)

“(…) Aile büyükleri yaşlanınca huzurevine bırakılmaz, her aile kendi yaşlısına saygı duyar ve ona ömrünün sonuna kadar sahip çıkar, bakar. (….)” (Cüceloğlu, 2021, s. 42)

“(…) “Çok saygısız bir insan,” diyor. Nurdoğan soruyor; “Niye baba? Ne saygısızlık yaptı?” (….) “Görmedin mi,” diyor baba, “Ayakkabısını çıkarmadan eve girdi. Bu evde namaz kılınıyor. İnsan terlik istemez mi? Ayağının pisliğiyle her yere bastı. Bir de tuvalete girip çıktı, salonda gezdi! Çok saygısız!” (….) Çocuk Nurdoğan, babanın Alman misafirin davranışlarını

değerlendirmesinden kendi ailesinde yaşayan değerlerin farkına vardı.” (Cüceloğlu, 2021, s. 151-152)

“Alman misafirin eve ayakkabıyla girmesi ‘saygısızlık’ olarak algılandı.” (Cüceloğlu, 2021, s. 151)

“Ailenin temelindeki güven ilişkilerine ve insanın kendini aşmasının simgesi olan kutsal inançlara, manevi değerlere saygılı olmak. Aileyi bir arada tutan temel duygusal dokuya saygılı olmak (Anne baba, diğer değerlerde olduğu gibi, aile ilişkilerine ve diğer kutsal inançlara da saygılı olmalıdır).” (Cüceloğlu, 2021, s. 160)

Cüceloğlu, saygı kavramını kültürel karşılaştırmalarla açıklar. Türk toplumunda saygı, aile bağlarını koruyan bir geleneksel değer iken Batı toplumlarında bireysel sınırları korumaya yöneliktir. Saygı, kültürel değerler ve inançlara duyulan özenle desteklendiğinde aile ve toplum bağlarını güçlendirir. Farklı kültürel ve dini uygulamalara gösterilen saygı, bireylerin toplumsal uyum ve ahlaki sorumluluklarını geliştirmesine olanak tanır.

2.2.6.6. Eğitimsel Yansımalar

<u>Kategori</u>	<u>Cüceloğlu’nun Görüşü</u>	<u>Eğitimsel Uygulama</u>
<u>Kaynak</u>	Saygı, bireyin hem kendine hem başkasına özen göstermesidir.	Değerler eğitimi derslerinde özsaygı temelli etkinliklere yer verilmeli.
<u>Ailede Öğretim</u>	Ebeveynin çocuğa birey olarak saygı göstermesi çocuğun özgüvenini artırır.	Aile toplantıları ve demokratik karar etkinlikleri önerilir.
<u>Bireysel Boyut</u>	Kişi, başkasının değil kendi vicdanının gözünde saygın olmalıdır.	Özdeğerlendirme günlükleri ve empati çalışmaları kullanılabilir.
<u>Kültürel Boyut</u>	Farklı kültürlerde saygının biçimi değişse de özü aynıdır.	Kültürler arası değer farklarını tanıtan ders içerikleri hazırlanmalı.

Toplumsal Boyut

Saygı, demokratik toplumun temelidir.

Okullarda karşılıklı saygı sözleşmeleri ve öğrenci meclisleriyle desteklenmeli.

2.2.6.7. Değerlendirme

Doğan Cüceloğlu, *Geliştiren Anne Baba* ve *Başarıya Götüren Aile* adlı eserlerinde saygı değerini çok katmanlı biçimde ele alır:

- Çocuk açısından: Saygı, birey olmanın ve özgüven geliştirmenin ön koşuludur.
- Ebeveyn açısından: Saygı, çocuğu kontrol etmeden rehberlik etme sanatıdır.
- Aile açısından: Saygı, korku kültürünü dönüştüren demokratik bir ilişki biçimidir.
- Toplum açısından: Saygı, medeniyetin ve birlikte yaşamın temeli olarak görülür.
- Kültürel açıdan: Saygı, hem geleneği hem de modern bireyselliği dengeleyen bir değerdir.

Bu çerçevede Cüceloğlu, saygıyı değerler eğitiminin çekirdek ilkesi olarak tanımlar.

Cüceloğlu'nun eserlerinde saygı değeri, bireyin özsaygısını ve özgüvenini geliştirmesi ile toplumsal ilişkilerin sağlıklı biçimde sürdürülmesi açısından merkezi bir öneme sahiptir. Destekleyen aile yapısında yetişen çocuklar, kendine ve çevresine saygılı bireyler olurken, korku-kaygı veya köstekleyen aile yapıları bu değerın içselleştirilmesini engellemektedir. Saygı, yalnızca aile içi ilişkilerde değil, farklı inanç ve kültüre sahip bireyler arasında da yaşatılmalı; böylece demokratik ve çağdaş toplumların temeli sağlamlaştırılmalıdır. Bu yaklaşım, saygının diğer temel değerlerle birlikte ele alınması gerektiğini ve ailelerin bilinçli katkısıyla sağlıklı, sorumlu ve topluma faydalı bireyler yetiştirilebileceğini göstermektedir. Spranger'in tipolojisinde "politik tip", Rokeach'ta ise "amaç değer" kategorisine girer. Ayrıca MEB (2022) Değerler Kılavuzu'nda yer alan kök değerlerden biridir.

Sonuç olarak, Cüceloğlu'nun saygı anlayışı, özsaygıdan evrensel saygıya uzanan bir gelişim çizgisi sunar: Kendine saygı duyan birey → Ailesine saygı gösteren insan → Toplumuna ve insanlığa saygılı yurttaş.

2.2.7. Hoşgörü

“Hoşgörü, her şeyi anlayışla karşılayarak olabildiği kadar hoş görme durumu; müsamaha, tolerans”tır (TDK, 2025). Toplumdaki çatışmaları önlemesi ve empatiyi güçlendirmesi açısından önemli bir değer olan hoşgörü, saygı, güven ve sevgi gibi temel değerlerle birlikte sosyal uyumun sağlanmasında kritik rol oynar (Ay, 2013).

2.2.7.1. Hoşgörü Kavramının Tanımı ve Anlam Alanı

“Hoşgörü; yapılan yanlış veya kötü davranışları anlayışla karşılayarak affetme, sert ve katı hükümlü olmama durumu.” (TDK, 2025). Hoşgörü, bireyin başkalarının farklı duygu, düşünce ve davranışlarını kabul edebilme, empatik bir yaklaşımla anlayış gösterebilme ve öfke yerine barışçıl bir tutum sergileyebilme becerisidir.

Doğan Cüceloğlu, hoşgörüü yalnızca bir ahlaki erdem değil, insan ilişkilerinde iç huzurun ve toplumsal barışın anahtarı olarak tanımlar.

2.2.7.2. Hoşgörünün Cüceloğlu’nun Düşünce Sistemindeki Yeri

Yazar, hoşgörünün sevgi, sabır, güven ve saygı gibi diğer kök değerlerle iç içe olduğunu vurgular. Ona göre “hoşgörü, iletişimin nefesidir”; bireyler arası diyalogda anlayış yoksa, bağ kurmak da mümkün değildir. Cüceloğlu için hoşgörü, yalnızca başkalarını affetmek değil, önce kendi öfkesini yönetmeyi öğrenmektir.

“Çocuğunuzla konuşurken ya da onu dinlerken, yani onunla sohbet içindeyken üzerinde durulacak en önemli konu nedir biliyor musunuz? Kaygı, umutsuzluk ve öfke içinde tepkisel biri değil, güven, umut, huzur ve anlayış içinde biri olmaktır. (...)” (Cüceloğlu, 2021, s. 129)

“Sorunları barış ve huzur içinde çözme eğiliminde olmak (İlişkide çatışma yerine anlayışa önem verilir.) (...)” (Cüceloğlu, 2021, s. 159)

Yazar, barışçıl bir toplumun ancak hoşgörünün içselleştirildiği bireylerle mümkün olacağını belirtir ve hoşgörüü bireysel erdemden toplumsal düzene uzanan bir değer olarak tanımlar.

Cüceloğlu'nun eserlerinde hoşgörü, insanın kendisiyle ve çevresiyle kurduğu ilişki biçiminin temelini oluşturur. Hoşgörülü birey, farklı düşünceleri, davranışları ve hataları anlayışla karşılayabilen, empati gücü gelişmiş insandır. Cüceloğlu, bu değeri bireyin psikolojik olgunluğu ve özgüveniyle ilişkilendirir: Kendisini değerli hisseden birey başkalarına da anlayış gösterebilir.

Hoşgörü, Cüceloğlu'nun değerler sisteminde bireyin kendisiyle ve çevresiyle kurduğu ilişkilerin temelini oluşturan bir erdemdir. Hoşgörülü birey, öfkesini ve tepkilerini kontrol edebilme yeteneğine sahip olarak başkalarının hatalarını ve farklılıklarını anlayışla karşılayabilir. Bu bağlamda hoşgörü, yalnızca bireysel bir erdem olmanın ötesinde, toplumsal barış ve uyumun sağlanmasında da kritik bir rol oynar. Hoşgörünün diğer kök değerler; sevgi, sabır, güven ve saygı ile iç içe olması, bireyler arası sağlıklı iletişimi ve empatiyi güçlendirmektedir.

2.2.7.3. Hoşgörünün Eğitimsel ve Ahlaki Boyutu

Cüceloğlu'na göre hoşgörünün eğitimi, çocuklukta ebeveyn tutumlarıyla başlar. “İlişkilerde nazik ve düşünceli davranmanın kaba saba davranmaktan daha değerli olduğuna inanmak. Karşı çıkmak yerine anlamak eğilimi. Kendinden daha güçsüz insanlara daha özenle yaklaşmak. (...)” (Cüceloğlu, 2021, s. 161)

Anne ve baba, çocuğun duygularına tepkiyle değil anlayışla yaklaştıklarında, çocuk da başkalarına karşı empatik bir dil geliştirir. Bu nedenle yazar, ebeveynlere şu öneride bulunur: “Üzülme, kızma, sabırsızlanma gibi duygularını bastırmayın; bırakın çocuğunuz nasıl hissettiğinin farkına varsın.” Bu ifade, hoşgörünün çocukta duygusal farkındalık yoluyla geliştiğini ortaya koyar.

Hoşgörünün eğitimi çocuklukta başlayan bir süreçtir ve ebeveyn tutumları bu sürecin belirleyici unsurudur. Çocuğun duygularına anlayışla yaklaşmak, onun empati ve duygusal farkındalık geliştirmesini sağlar. Hoşgörüyü öğrenen çocuk, ilişkilerinde çatışma yerine anlayışa dayalı davranışlar sergiler ve başkalarının ihtiyaçlarına özen gösterir. Böylece

hoşgörü, hem bireysel psikolojik olgunluğu hem de toplumsal etkileşimde sorumluluk ve adalet bilincini destekleyen bir değer olarak pekişir.

2.2.7.4. Hoşgörünün Eğitimsel Yansımaları

<u>Boyut</u>	<u>Cüceloğlu'nun Görüşü</u>	<u>Eğitimsel Uygulamalar</u>
<u>Bireysel Boyut</u>	Hoşgörülü insan, içsel huzura sahip, öfkesini yönetebilen ve kendini tanıyan kişidir.	Duygu farkındalığı, öfke kontrolü ve empati çalışmalarıyla desteklenmelidir.
<u>Aile Boyutu</u>	Hoşgörü, ebeveynin çocuğu anlaması ve duygularını kabul etmesiyle gelişir.	Aile eğitimlerinde empatik iletişim ve aktif dinleme teknikleri öğretilmelidir.
<u>Toplumsal Boyut</u>	Hoşgörü, barış ve huzurun temelidir; toplumsal uzlaşmayı güçlendirir.	Okul projelerinde çatışma çözme ve anlayış temelli etkinlikler düzenlenmelidir.
<u>Ahlaki Boyut</u>	Hoşgörü, adaletin ve saygının yaşanabilir hâle gelmesini sağlar.	Değerler eğitimi programlarında sevgi, sabır ve saygıyla bütünleşik biçimde işlenmelidir.
<u>Psikolojik Boyut</u>	Hoşgörü, bireyin stresle başa çıkma ve ilişkileri yönetme kapasitesini artırır.	Pozitif psikoloji temelli derslerde 'hoşgörülü düşünme' alıştırmaları yapılmalıdır.

2.2.7.5. Değerlendirme

Doğan Cüceloğlu, hoşgörüyü bireyin karakter gelişiminde hem bilişsel hem duygusal olgunluğun bir göstergesi olarak ele alır. Hoşgörü, bireyin öfkesini dönüştürme, başkasını anlama ve empati kurma becerisiyle ilgilidir. Yazar, bu değeri yalnızca toplumsal bir gereklilik değil, insanın içsel barışının koşulu olarak görür.

Cüceloğlu'nun değer felsefesinde hoşgörü, sabır, sevgi ve saygı gibi değerlerle aynı çatı altındadır. Birinin eksikliği diğerinin de yitimidir. Hoşgörü yoksa, sevgi yüzeysel; sabır ise zoraki olur. Bu nedenle hoşgörü, tüm değerler eğitiminde “ilişkiyi yaşanabilir kılan” ana ilkedir.

Geliştiren Anne Baba kitabında hoşgörü, toplumda barışın sağlanması ve sosyal çöküntünün önlenmesi açısından ele alınmaktadır; *Başarıya Götüren Aile* kitabında bu değere yer verilmemiştir. MEB (2024) ise hoşgörü değerini iletişim, barış ve kişisel gelişim açısından ele aldığı görülmektedir. Bu bakımdan MEB hoşgörü değerini kök değerler kılavuzunda direkt olarak yer vermemiştir. Fakat MEB hoşgörü değerinin dinleme, empati kurma, önyargılardan uzaklaşma, farklılıkları kutlama gibi yollar ile gösterilebileceğini de belirtmektedir. Bu bakımdan Cüceloğlu'nun hoşgörü değerini MEB ile doğrusal olarak barış, iletişim ve bireyin kişisel gelişimini sağlayarak bireyden aileye aileden topluma doğru tümevarımsal bir şekilde ele aldığı sonucuna ulaşılmaktadır. Spranger'in tipolojisinde "sosyal tip", Rokeach sınıflandırmasında ise "araç değer" olarak konumlanır.

Sonuç olarak, hoşgörü Cüceloğlu'nun insan anlayışında hem bireysel hem toplumsal gelişimin mihenk taşıdır. Cüceloğlu'na göre hoşgörü, "insanın insanı anlamasının en doğal dili"dir.

2.2.8. Sevgi

İnsanın temel fizyolojik gereksinimlerinden sonra en önemli ihtiyacının sevme ve sevilme olduğu belirtilmektedir (İner ve Akpınar, 2021). Sevgi, insanın özü olarak değerlendirilen ve diğer tüm değerlerin temelini oluşturan evrensel bir değerdir. MEB'e (2022) göre sevgi, yakın ya da uzak tüm insanlara ve canlılara karşı gösterilebilen bir tutumdur. Yaşar ve Yaşar (2023) sevginin nitelikli ve sürdürülebilir bir yaşamın temel unsuru olduğunu, ruhsal bir ihtiyaç olarak bireyi beslediğini vurgulamaktadır. Yıldız'a (2009) göre ise sevgi, insanlar arası güveni güçlendiren, ilişkileri geliştirerek bireysel ve toplumsal mutluluğu destekleyen bir değerdir. Dolayısıyla sevgi, kin ve öfkenin yer almadığı, huzurlu bir toplumun oluşumunda belirleyici bir unsur olarak görülmektedir.

Çalışmanın bu kısmında ise Cüceloğlu tarafından yazılmış olan *Geliştiren Anne Baba* ve *Başarıya Götüren Aile* adlı iki kitap içerisinde sevgi değeri bakımından ele alınan veriler incelenmektedir.

2.2.8.1. *Sevgi Kavramının Tanımı ve Anlam Alanı*

“Sevgi; insanı bir şeye veya bir kimseye karşı yakın ilgi ve bağlılık göstermeye yönelten duygu; muhabbettir.” (TDK, 2025) Sevgi, insanın varoluşsal bütünlüğünü ve toplumsal uyumunu sağlayan en temel duygusal değerdir.

“Çocuğun doğumdan itibaren en çok ihtiyaç duyduğu şey sevildiğini hissetmesidir. (...) Son otuz yıl içinde hem hayvan hem de insan yavruları üzerinde yapılan gözlemler sevginin, yeni doğanın hayatında vazgeçilmez olduğunu göstermiştir. (...)” (Cüceloğlu, 2021, s. 22)

“(…) Anne baba ilgisi gören bebekler, en pis ve en kötü şartlar altında bile hayatta kalmayı başarırken, en temiz, en donanımlı şartlar altında yaşayan ama dokunulmayan, sevilmeyen yetimlerin böyle bir şansı olmamaktadır. İnsanın sadece bedenden ibaret olmadığı, onun bir de “can” olduğu açık seçik ortada. “Can’ın gıdası sevgidir.” (Cüceloğlu, 2021, s. 22)

“Çocuk, annesinin, babasının, bakıcısının kucağında, sesinde, bakışında, dokunuşunda sevildiğini hissettiği zaman beynindeki özel bölgeler bunu algılamakta ve gelişim salgıları üretmektedir. Böylece sevilen çocuk hem beden hem de zihinsel olarak sağlıklı bir gelişim sürecine girmektedir. Sevildiğini hissetmeyen çocukta ise beyin gelişimi daha yavaş seyretmektedir.” (Cüceloğlu, 2021, s. 23)

"Son yirmi yıldır çocuk gelişimi ve sinirbilim (neuroscience) alanında çalışmalar, çocuğun gelişiminde sevginin vazgeçilmez bir ihtiyaç olduğunu açık seçik göstermiştir. Dokunuş, göz göze bakış, gülümseme, konuşma, kucaklama, okşama, sarılma, öpme çocuğun gelişiminde yeri doldurulamayacak sevgi ifadeleridir. Çocukluğunda doya doya sevilmiş, anne baba sevgisine doymuş çocuk sakin, bilinçli, huzurlu, güler yüzlü, güvenen ve haline şükreden bir yetişkin oluyor.” (Cüceloğlu, 2021, s. 23)

“Olduğum gibi kabul edilip seviliyor muyum? (...) Onu emziren annenin gözünde sevgi, şefkat, huzur mu, yoksa gerginlik, kaygı, öfke mi olduğunu çocuk hisseder.” (Cüceloğlu, 2021, s. 19)

Doğan Cüceloğlu’na göre sevgi, insanın hem ruhsal hem bilişsel gelişiminin besin kaynağıdır. Yazar, sevgiyi yalnızca duygusal değil, yaşamsal bir ihtiyaç olarak görür.

2.2.8.2. *Sevgi Değerinin Cüceloğlu’nun Düşünce Sistemindeki Yeri*

Cüceloğlu’nun sevgi anlayışı, insanın özünü tanıma ve diğer insanlarla sağlıklı ilişki kurma biçimini açıklayan bir yaşam felsefesine dayanır.

Sevgi, yazarın düşünce sisteminde güven, saygı, sabır, hoşgörü ve adalet gibi değerlerle iç içedir. Bu bütünlük, onun psikolojik ve pedagojik yaklaşımında sevginin diğer değerlerin temelini oluşturduğunu gösterir.

“Ben bilincindeki anne babanın sevgisinde sadece kendisi vardır; kendisi için sever, çocuk onun için bir tatmin aracıdır. Çocuk bunu hisseder ve sevicecek biri olarak var olmak için hırçınlaşır, dikkat çekmeye çalışır.” (Cüceloğlu, 2021, s. 86)

“Sen bilincindeki anne babanın sevgisinde kendisi yoktur; sadece çocuk için sever. İlk başta bu ulvi bir sevgi gibi görünür. Ancak, annenin babanın kendisinin olmadığı, sadece çocuğun olduğu bir sevgi mümkün değildir; insan doğasına aykırı, “-mış” gibi bir sevgidir. Çocuk bu doğal olmayan “-mış gibi”liği sezer. (...)” (Cüceloğlu, 2021, s. 87)

“(…) O sizin çocuğunuz, ama size ait değil. O size emanet edilmiş, sizin şu an hayal bile edemeyeceğiniz bir geleceği yaratmaya aday muhteşem bir potansiyel. Ve sizin içinizde iki temel duygu var; sınırsız bir sevgi ve insana huşu duygusu veren büyük bir sorumluluk.” (Cüceloğlu, 2021, s. 100)

“(…) Senin için gözümüzü kırpmadan hayatımızı tehlikeye atabiliriz ama biz senin sahibin değiliz; seni seviyoruz ama senin kendin olmana, sınırlarına saygımız var. (...)” (Cüceloğlu, 2021, s. 69)

“(…) Sen kendin yapamazsın. Senin potansiyeline saygımız yok, ama senin sahibin biziz ve seni seviyoruz. (...)” (Cüceloğlu, 2021, s. 68)

“(…) Böyle bir evlilik ve aile ortamında “iyi” olan sevgi, güven ve destek vermektir; “doğru” davranış sevgi, güven ve desteğin güçlenmesidir. (...) Ailedeki her bir insanla sevgi ve güven içinde ilişki kurulmalıdır. Bu ortamda “Ben bilirim,” diyen değil, sevgi ve güvene önem veren, liyakat sahibi olan bilir. Çevresindeki ekip sevgi ve güvene değer veren, öğrenen ve gelişen bir ekiptir. Bu ortamda zamanla “biz” bilinci oluşur. Sevgi, güven ve şükür duygusunun kaynağı paylaşılan değerlerdir.” (Cüceloğlu, 2021, s. 64)

“(…) Böylece çocuk zaman içinde diğer insanların da kendisi gibi önemli, değerli, güvenilir, sevgi ve saygıya değer insanlar olduğunu öğrenir. İşte biz bilincinin temeli budur.” (Cüceloğlu, 2021, s. 126)

Yazar, sevginin koşulsuzluğuna özellikle vurgu yapar. Gerçek sevgi, bireyi kendi çıkarlarından özgürleştirir, karşısındakini olduğu gibi kabul etme olgunluğuna ulaştırır.

“Ana-babalar, çocuklarının derslerinde başarılı olmasını ister; öğrenciler de, dersin konusunu ve dersi veren öğretmeni seviyorlarsa, o derste daha başarılı olurlar.” (Cüceloğlu, 2006, s. 21)

“(‘...) 'Sevgi' ailede bir değer ise, karı koca kendi ilişkilerinde sevgiyi yaşıar ve çocuklarıyla ilişkilerinde de yaşamaya özen gösterir. (...)” (Cüceloğlu, 2006, s. 35)

“‘Destekleyen Aile’ ortamı içinde annesi ve babası böyle saygı ve sevgi çerçevesinde konuştuğu sürece Timuçin içinden geçenleri olduğu gibi paylaşmaya devam eder. (...)” (Cüceloğlu, 2006, s. 73)

“Timuçin böyle bir konuşmanın arkasında, babasının kendisine verdiği önemi ve sevgiyi hissedirdi. Babası kendisine önem vermekte ve sevmektedir; ama bu sevgiyi sınırlarına ve sorumluluklarına saygılı biçimde yapmaktadır. (...)” (Cüceloğlu, 2006, s. 73)

Cüceloğlu’nun eserlerinde sıkça vurgulanan “biz bilinci” kavramı da sevgiyle doğrudan ilişkilidir.

“Biz bilincindeki anne babanın sevgisinde hem kendileri hem de çocuk vardır. “Seni sevince benim hayatım daha anlamlı, daha zengin oluyor,” duygusunu yaşarlar ve yaşatırlar. Çocuk hem kendini hem de onları bu sevgide vazgeçilmez görür. Ve bu ilişki içinde önemli olmanın, olduğu gibi kabul edilmenin, vazgeçilemez olmanın, güvenilmenin, sevilmenin ve saygı duyulmanın mutluluğunu yaşar. (...)” (Cüceloğlu, 2021, s. 87) ifadesi, sevginin paylaşım ve birlikte varoluşun bir formu olduğunu açıklar. Bu bilinç, bireyin kendini değerli hissetmesini, ilişkilerde güven ve aidiyet duygusunu güçlendirir.

Cüceloğlu’nun sevgi anlayışı, bireyin kendini ve başkalarını değerli görmesi üzerine kuruludur ve güven, saygı, sabır, hoşgörü gibi diğer kök değerlerle sıkı bir bağ içerisinde. Yazar, sevginin koşulsuz olmasının önemine vurgu yapar; gerçek sevgi, karşıdakini olduğu gibi kabul etmeyi, bireysel özgürlüğü ve psikolojik dayanıklılığı destekler. Bu bağlamda sevgi, hem bireysel psikolojik olgunluğun hem de sağlıklı toplumsal ilişkilerin temelini oluşturur. Cüceloğlu’nun eserlerindeki “biz bilinci” vurgusu, sevginin paylaşım ve birlikte varoluş yoluyla güçlendiğini ve bireyin kendini değerli hissetmesini sağladığını ortaya koymaktadır (Cüceloğlu, 2021, s.64-87; Cüceloğlu, 2006, s.35-73).

2.2.8.3. Sevginin Ahlaki, Psikolojik ve Eğitimsel Boyutları

Cüceloğlu’na göre sevgi, bireyin içsel dünyasında denge ve huzuru sağlar. Çocuklukta yeterince sevgi gören birey, yetişkinlikte daha huzurlu, paylaşımcı ve empatik bir kişilik sergiler.

“Çocuğun doğumdan itibaren en çok ihtiyaç duyduğu şey sevildiğini hissetmesidir. (Cüceloğlu, 2021, s. 22) Can’ın gıdası sevgidir.” ifadesiyle yazar, sevginin insan gelişimindeki belirleyici rolünü ortaya koyar.

Sevgi, eğitim süreçlerinde bireyin öğrenme motivasyonunu artırır, özgüvenini destekler.

Otorite ve sevgi dengesine dikkat çeken Cüceloğlu, sevginin rehberlik eden bir anlayışla verilmesi gerektiğini savunur.

“Otorite ve sevginin bir arada olduğu bir aile, çocuğun gelişimi için en uygun ortamı yaratır.” ifadesi, eğitsel süreçte sevgi ve disiplinin bütünlüğünü açıklar.

“(…) Çocuğun anne baba otoritesine ihtiyacı vardır. Otorite ve sevginin bir arada olduğu bir aile, çocuğun gelişimi için en uygun ortamı yaratır. (...)” (Cüceloğlu, 2021, s. 146)

“Psikiyatra ve psikoterapistte değişik ruhsal sıkıntılarla başvuran insanların yaşam öyküleri incelendiğinde çocukluk zamanında yaşadıkları sevgi açlığı ortaya çıkmaktadır.” (Cüceloğlu, 2021, s. 23)

“Cahillik kötüdür, sevgi cahilliği en kötüsü.” (Cüceloğlu, 2021, s. 45)

“Bir yolculuğa çıkarken yolculuğun kendisinin verdiği heyecanla ve mutlaka iyi bir yere varacağınız umuduyla dolu olabilirsiniz. İşte bu, sevgi ve güven ortamının bakış tarzıdır. (...)” (Cüceloğlu, 2021, s. 45)

“(…) Ben kendi gözümde önemsenecek, olduğu gibi kabul edilecek, değer verilecek, güvenilecek, sevmeye layık bir insan mıyım? (...)” (Cüceloğlu, 2021, s. 56)

“İnsan iki kanatlıdır; sevgi, güven ve şükür dolu bir yaşam için hem özümüzde hem de toplumda var olmamız gerekir. (...)” (Cüceloğlu, 2021, s. 57)

“Sevmeye değer olma: “İlişkide gelişmem ve mutlu olmam için zaman ve emek vermeye değer miyim?” sorusuna cevap verir.” (Cüceloğlu, 2021, s. 58)

“(…) İşyerinde sevdiğiniz, saygı duyduğunuz üstünüz sizin en güçlü tanığınız olur. Kimin gözünde önemli, kabul edilebilir, değerli, güvenilir, sevmeye layık ve saygıya değer olmak istiyorsunuz? İşte sizin güçlü tanığınız o kişidir.” (Cüceloğlu, 2021, s. 59)

“En güçlü tanık tarafından sevildiğini bilmek, duymak her yaşta bir ihtiyaç. (...) ‘Beni sevdiğini, hatta çok sevdiğini biliyorum, ama ben bunu sadece hissetmek değil, senden duymak istiyorum,’ (...)” (Cüceloğlu, 2021, s. 61)

“(…) “Kendini ihmal etmek, kendini sevmekten daha büyük bir günahtır,” der. (...)” (Cüceloğlu, 2021, s. 85)

“Sen, sen olduğun için sevmeye, kendin olarak gelişmeye layıksın.” (Cüceloğlu, 2006, s. 76)

“(…) İçleri dışları birdir ve birbirlerine hiç yalan söylemezler; çünkü bu ailede korku yerine sevgi ve saygı vardır.” (Cüceloğlu, 2006, s. 76)

“(…) İnsanları sevmek ve onlar tarafından sevlmeyi istemek. Bu da bir seçimdir. Birçok insan farkına varmadan bu seçimleri yapar. Bazı insanlar işyerlerine girdiklerinde hiç kimseyle arkadaş olmamayı, herkese bir hasım gibi bakmayı yeğler. Bazı insanlar ise işyerindeki her insana saygı ve sevgiyle davranmayı seçer ve her insan yaptığı seçimin sonucuyla karşılaşır. Oğlum, eğer yaşam başarısına önem veren biri olmak istiyorsan, insanları sevmeyi ve onlar tarafından sevlmeyi seçmen gerekir. (...)” (Cüceloğlu, 2006, s. 84)

“Önemli olan kaygınıza yenik düşmeyip, sevgi, güven ve umutla beslenmeye açık olmanızdır. (...)” (Cüceloğlu, 2021, s. 138)

“Sevdiğiniz insanların gerçeği bilmeye hakları var. Yalan söylenmiş bir insan sevlmeyen bir insandır.” (Cüceloğlu, 2021, s. 158)

“(…) Sevgi onun ihtiyacıdır ama telefon onun isteğidir. Sevgi vermeyi koşulsuz sürdürün, çünkü bu ihtiyaç karşılanmazsa çocuk sağlıklı büyüyemez. Ama isteklerin karşılanması birçok koşula bağlıdır. (...)” (Cüceloğlu, 2021, s. 145)

“(…) Çocuğunu bilinçli olarak gerçekten seven bir anne baba onun yapabileceği şeyleri onun için yapmaz. Gerekirse onun hata yapmasına ve bu hatasından öğrenmesine olanak sağlayan bir ortam hazırlar.” (Cüceloğlu, 2021, s. 142)

“(…) Çocuğunu gerçekten seven anne baba onun bu acısına saygı duyar, bu acıdan onu korumaz. (...)” (Cüceloğlu, 2021, s. 143)

“Akıllı anne baba bilir ki sevdiği ve değer verdiği insanlara verebileceği en büyük hediye, kendini geliştirerek olabileceği en iyi insan olmaktır.” (Cüceloğlu, 2021, s. 147)

“Çocuğunu gerçekten seven anne baba, çocuğunun olabileceğinin en iyisi olmasıyla ilgilenir; o amaçla bilgi peşinde koşar, kitap okur, seminerlere katılır; çocuğuna her gün her hafta düzenli zaman ayırır ve emek verir. Ve bunu severek, şükür duygusu içinde yapar.” (Cüceloğlu, 2021, s. 22)

“Onlara sevginizi verebilirsiniz, düşüncelerinizi değil;” (Cüceloğlu, 2021, s. 26)

“(…) Çocuğun altı tanıklık boyutunu aile içinde yaşaması ve kendini önemli, doğal, değerli, güvenilir, sevlmeye ve saygı duyulmaya layık hissetmesi doğuştan onun hakkıdır. (...)” (Cüceloğlu, 2021, s. 146)

“(…) Aile toplantılarıyla değerleri gözden geçirecek, ev işlerinde yer alarak tam sorumlu bir ekip üyesi olacak ve tanıklığın altı boyutunu yaşayarak kendini önemli, kabul edilmiş, değerli, güvenilir, sevmeye layık ve saygı değer biri olarak görecektir.” (Cüceloğlu, 2021, s. 161)

“(…) Bu da ailede sevgi ve güven ortamı oluşturmakla, çocuğun özgürce seçimler yapmasıyla ve bu seçimlerin sonuçlarını yaşayıp içine sindirerek öğrenmesiyle oluşur.” (Cüceloğlu, 2021, s. 36)

Yazar, koşullu sevgi kavramını eleştirir: “Başarıya endeksli ilişkide, ana-baba çocuğa, ‘Ne kadar başarı, o kadar sevgi!’ demektedir.” Bu durum, çocuğun değer duygusunu zedeler. Gerçek sevgi, çocuğun kişiliğini değil, varoluşunu kabul eder. Dolayısıyla sevgi, bireysel özgürlüğün ve psikolojik dayanıklılığın ön koşuludur.

Sevgi, Cüceloğlu’na göre bireyin içsel dünyasında denge ve huzuru sağlar; çocuklukta yeterince sevgi gören birey, yetişkinlikte paylaşımcı ve empatik bir kişilik geliştirir. Sevgi, eğitim sürecinde motivasyon ve özgüveni artırırken, otorite ve disiplinle dengelendiğinde rehberlik eden bir işlev görür. Cüceloğlu’nun alıntıları, koşulsuz sevginin çocuğun kendini değerli ve güvenli hissetmesini sağladığını, sevgi eksikliğinin ise duygusal ve davranışsal sorunlara yol açabileceğini göstermektedir (Cüceloğlu, 2021, s. 22-61; 2006, s. 76-127).

2.2.8.4. Aile İçi Tutumlar açısından Sevgi

“(…) Niyet sevgi dolu olsa bile eylem öfkeli ve korkutucu ise, karşımızdaki ancak o öfkeyi görür ve korku yaşar.” (Cüceloğlu, 2006, s. 15)

“Çocuğuma ilgim var mı? Sevgi ilgiyle başlar. Çocuğuma gösterdiğim ilgi ona değer veren, onu özel gören birinin ilgisi mi, yoksa mecburiyetten kaynaklanan birinin ilgisi mi? Aradaki farkı çocuk hisseder.” (Cüceloğlu, 2021, s. 22)

“(…) Merak ettiğini takip etsin, denesin; dışarıda korkuyu ve kaygıyı tatsın, yuvasında güveni ve sevgiyi bulsun. (...)” (Cüceloğlu, 2021, s. 32)

“Birçok anne baba, çocuklarına duydukları sevgi adına, onlarla dış dünya arasına kendilerini koyarlar ve böylece kendileri hayatta olduğu sürece dış dünyanın çocuklarına zarar vermesini önlemeye çalışırlar. (...)” (Cüceloğlu, 2021, s. 46)

“Onlar benim iyiliğimi isteyen, beni seven insanlar ve benim iyiliğim için benim yaşamımın direksiyonunu ellerinde tutuyorlar.” (Cüceloğlu, 2006, s. 52)

“(…) Pınar ne kadar yiyeceğine karar vermekte serbesttir; ama yemek yenirken bu ailenin üyesi olduğu ve bu ailenin üyesi olmanın getirdiği sorumlulukları bulunduğu, ona sevgiyle ve açık seçik anlatılmıştır.” (Cüceloğlu, 2006, s. 53)

“(…) Aynı şey baba-çocuk ilişkisi için de geçerlidir. Kocasından/karısından bulamadığı insanca sevgi ve ilgiyi çocuklarında arayan bir annenin/babanın çocukları çocukluklarını özgürce yaşayamazlar.” (Cüceloğlu, 2021, s. 53)

“(…) Önemli olan, ebeveynlerin kendi sağlıklı ilişkileriyle çocuklar için sevginin özgür olduğu bir ortam yaratmalarıdır.” (Cüceloğlu, 2021, s. 54)

“Sevginin yaşadığı, canlı, dürüst bir evlilik ve aile ortamı. İşte bu ödülün kendisi, çocuk yetiştirirken karşılaştığımız zorlukları sorun olarak değil, bir gelişme fırsatı olarak görmemize ve öğrenmeye daha açık hale gelmemize yol açar.” (Cüceloğlu, 2021, s. 79)

“Mükemmel anne olma takıntımı geride bıraktım ve oğluma da mükemmel olmadığımı, ama onu çok sevdiğimi, onu istemeden üzersem duygularını ifade etmesi gerektiğini anlattım.” (Cüceloğlu, 2021, s. 80)

“(…) Ne var ki ailede can cana ilişki kurmak kişiye hayatının anlamını keşfetme ve kendini geliştirme fırsatı sunar. Dolayısıyla bu kaygı ile baş etmeyi öğrenmek gerekir. Bu konuda en büyük gücü sevgiden alırsınız; sevgiden başka hiçbir şey ilişkiyi canlı tutamaz.” (Cüceloğlu, 2021, s. 81)

“En önemlisi ben çocuğumu, onun doğumunu, bakımını, eğitimi ve onunla oynamayı iş olarak görmedim. Onunla geçirdiğim her saniyeyi sevdim, seviyorum.” (Cüceloğlu, 2021, s. 81)

“(…) Telefondaki anne, "Şemsiyeni aç!" demek için telefon etmiş. Annenin çocuğunu sevdiğinden dolayı böyle yaptığını sanmayın. Bu tür denetleyici sevgi, gerçek sevgi değildir; hastalıklı bir 'sevgi'dir ve çocuğun gelişimini çok temelden köstekler. 19 yaşındaki bu delikanlı, annesinin bu tür her müdahalesiyle biraz daha güçsüzleşir ve kendine olan güvenini kaybeder. Halbuki gerçek sevgi, kişiyi güçlendirir ve onun kendine olan güvenini artırır.” (Cüceloğlu, 2006, s. 90)

“(...) Çocuklarına çok emek verdiklerini, çok masraf ettiklerini, iyi bir yere gelmesini istediklerini ana baba tekrar tekrar söylemeye başlayınca, bu sözler ilgi ve sevgi ifadesi olmaktan çıkıyor. (...) Çocuk kendisinin, kendisi olduğu için sevilmesini ister. Ana-babalar çocukla, onu bir birey olarak kabul ettikleri çıkarsız bir ilişki kurmalıdır; sağlıklı olanı budur. Bu ilişkiye, gerçek sevgi ilişkisi adını veririz. Gerçek sevgi ilişkisi, çocuğu sürekli geliştirir. Temelde ana-baba, verdiğine karşılık çocuktan kendi egosu için bir beklenti içindeyse bu ilişkiye sevgi ilişkisi diyemeyiz; bu, bir tür alışveriş ilişkisidir.” (Cüceloğlu, 2006, s. 92)

“Sevgi ilişkisinde ana-baba, çocuğunun gelişmesinden ve olabileceğinin en iyisi olarak anlamlı, coşkulu ve güçlü bir yaşamı olmasından başka bir şey beklemesin. Konuştuğumuz rehber öğretmenlerin bize söylediklerinden anladığımız o ki, çoğu ailede, 'sevgi ilişkisi' ve 'alışveriş ilişkisi' arasındaki fark bilinmiyor. (...)” (Cüceloğlu, 2006, s. 92)

“Başarıya endeksli ilişkide, ana-baba çocuğa, "Ne kadar başarı, o kadar sevgi!" demektedir. (...) Başarıya endeksli koşullu sevgi, çocuğa fayda yerine zarar verir.” (Cüceloğlu, 2006, s. 93)

“Bu karmaşık süreçler içinde, açık denizlerde yol alan geminin pusulaya ihtiyacı olduğu gibi, ergen yaştaki gencin de, sevgisine ve desteğine güvenebileceği birine ihtiyacı vardır. (...)” (Cüceloğlu, 2006, s. 104)

“(…) Ayrıca, biraz büyüyüp bebeklikten çocukluğa geçince sürekli çekiştirildiğini hissetmeye başlar; anne ve baba kendi aralarındaki kavgada onun taraflardan birini seçmesini istemektedirler. Bir çocuğa karşı işlenebilecek en büyük hatalardan biri budur. Çocuk ne onları ne de kendini sevebilir. İçi boşalır, anlamsız bir hayat içinde bedenlen büyüse bile ruhen küçülür.” (Cüceloğlu, 2021, s. 104)

"Öf! Yine çocukla konuşmamı istediler!" Ve benzeri... Bu tutum olunca, evde olumsuz bir ortam oluşur ve çocuğunuz sınava hazırlanma dönemi sürerken, sonunda şöyle bir içgörü geliştirebilir: "Ben değersiz, sevilme hakkı olmayan, tembel, yeteneksiz, başarısız olmaya mahkûm biriyim!" (Cüceloğlu, 2006, s. 106)

“(…) Bilmiyorsa, bunda yalnız çocuğunuzun değil sizin de sorumluluğunuz var. O nedenle sevgi ve saygıyla -saygının altı çizili- ve de sabırla öyle bir iletişim kurun ki, oluşturduğunuz bu etkileşim ortamı içinde çocuğunuz değişik hayallerinden bahsetme olanağı bulsun. (...)” (Cüceloğlu, 2006, s. 109)

“(…) “Anne ayağım yere değmiyor!” Anne sahilden gülümsedi, parmağıyla zafer işareti yaptı (Çocuk önemli, başarısı kabul edilmiş, değerli, güvenilir, sevilme ve saygıya layık biri olduğunu anlamıştır).” (Cüceloğlu, 2021, s. 116)

“(…) En güçlü tanık babasıydı ve küçük Hakan önemsiz, heyecanlanmasından dolayı ötekileştirilmiş, değersiz, güvenilmeyecek, sevgi ve saygıya layık biri olmadığı hissettirilip utandırılmıştır.” (Cüceloğlu, 2021, s. 116-117)

“(…) Çocuk ağlamaklı bir sesle, “Ama anne, bakmadın ki,” dedi. Anne, “Off be düş yakamdan!” yüz ifadesiyle çocuğuna baktı (Çocuk önemsiz, dışlanmış, değersiz, güvenilmeyecek, sevgi ve saygıya layık biri olmadığını hissetmiş, yaratıcı olmaktan, paylaşmaktan soğumaya başlamıştır).” (Cüceloğlu, 2021, s. 117)

“(…) Korku-kaygı kültüründe çocuklar, asık suratlı, sevgisiz büyüklerinden bir aferin alabilmek için onların gözlerinin içine bakarak büyürler. (...)” (Cüceloğlu, 2021, s. 122)

“(…) Hayatta kendisini seven, kendisine değer veren hiç kimsesi olmayan bir kişi, yaşama anlam vermekte zorlanır.” (Cüceloğlu, 2006, s. 125)

“Abartılı biçimde gönül gereksinimlerine, arkadaşlığa, dostluğa ve insan ilişkilerine odaklanmış biri, "Yaşamın anlamı sevgi ve dostluktur; biz bu dünyaya, sevmek ve dostluklar kurmak için geldik!" diye düşünecektir.” (Cüceloğlu, 2006, s. 127)

“Çocuklar bir ilişki içinde ne kadar kendileri olarak var olabildiklerini hissederler. Azarlanan, aşağılanan, alay edilen, utandırılan çocuk kendisi olarak gelişemez; kendini sevmeyi öğrenemez. (...)” (Cüceloğlu, 2021, s. 127)

“(…) Çocuk sevdiği, saydığı, değer verdiği otoritenin kendini görmesini, beğenmesini, takdir etmesini ister; hem de çok! (...)” (Cüceloğlu, 2021, s. 147)

“Saygı ve sadakatin ötesinde bir ilgi ve iyilik isteği. Seçtiği insanların gelişimine ve mutluluğuna zaman ayırmak ve gayret etmek (Anne baba, eş olarak birbirleri için zaman ayırıp emek veriyorlar mı? Anne baba olarak her bir çocuk için zaman ayırıp emek vererek sevgi davranışını gösteriyorlar mı? Bunun farkında olmak önemli).” (Cüceloğlu, 2021, s. 160)

Cüceloğlu, sevgi değerini aile içi ilişkiler ve özellikle karı-koca etkileşimi bağlamında ele almıştır. Ona göre ebeveynlerin birbirlerine karşı sevgi, saygı ve sorumluluk temelli bir tutum sergilemesi çocuğun değer gelişimi açısından belirleyicidir. “Biz” bilincine sahip ebeveynler çocuklarını koşulsuz kabul ederek bağımsız bireyler olarak yetiştirirken, “ben” bilincine sahip ebeveynler sevgiyi beklenti temelli gösterir ve çocuğun kişilik gelişimini olumsuz etkiler. Sevgi, güven, saygı ve sorumluluk gibi diğer değerlerin temelini oluşturur; ancak tek başına verildiğinde çocuğun benmerkezci bir tutum geliştirmesine neden olabilir. Bu

nedenle sevgi değeri, otorite ve sorumlulukla birlikte verilmelidir. Değerler eğitimi ise öğrenilebilir ve öğretilabilir bir süreç olarak değerlendirilmektedir (Alimcan ve Şam, 2017).

2.2.8.5. Eğitimsel Yansımalar

<u>Boyut</u>	<u>Cüceloğlu'nun Görüşü</u>	<u>Eğitimsel Yansımalar</u>
<u>Bireysel Boyut</u>	Sevgi, insanın kendini değerli hissetmesini sağlayan içsel bir güçtür.	Bireysel farkındalık ve özsaygı çalışmalarıyla desteklenmelidir.
<u>Aile Boyutu</u>	Gerçek sevgi, disiplin ve sorumluluk bilinciyle dengelenmelidir.	Aile eğitimlerinde koşulsuz sevgi, sınır bilinci ve empatik iletişim konuları işlenmelidir.
<u>Toplumsal Boyut</u>	Sevgi, dayanışma, adalet ve barışın temelini oluşturur.	Toplumsal hizmet projelerinde 'sevgi temelli iletişim' vurgulanmalıdır.
<u>Ahlaki Boyut</u>	Sevgi, diğer tüm değerlerin yaşanabilir hale gelmesini sağlar.	Değerler eğitimi programlarında sevgi merkezi bir değer olarak ele alınmalıdır.
<u>Psikolojik Boyut</u>	Sevgi, bireyin duygusal denge ve güven duygusunu geliştirir.	Okullarda duygusal okuryazarlık ve empati temelli etkinliklerle desteklenmelidir.

Sevginin eğitimsel boyutu, çocuğun gelişiminde güvenli ve destekleyici bir ortam yaratmayı gerektirir. Cüceloğlu, anne babanın ilgisinin ve sevginin çocuğun ihtiyaçlarına duyarlı ve sınırları net bir biçimde verilmesinin önemini vurgular. Eğitim ortamında ve ailede sevgi, çocuğun bağımsız kararlar alabilmesini, sorumluluk geliştirmesini ve empati kurmasını sağlar. Bu yaklaşımla sevgi, sadece duygusal bir bağ değil, öğrenilebilir ve öğretilabilir bir değer olarak işlev görür; böylece çocuk hem bireysel hem de toplumsal boyutta değerleri içselleştirir (Cüceloğlu, 2006, s. 15-109; 2021, s. 32-161).

2.2.8.5. Değerlendirme

Doğan Cüceloğlu'nun düşünce sisteminde sevgi, hem bireyin ruhsal olgunluğunun hem de toplumun barış içinde yaşamasının merkezindedir. Sevgi, insan ilişkilerinin anlam kazanmasını sağlayan birleştirici güçtür. Yazar, sevginin öğretilmeyeceğini; ancak yaşanarak öğrenilebileceğini vurgular.

Cüceloğlu'na göre sevgi, bir davranış değil, bir varoluş biçimidir. Kendini seven insan, başkalarına da saygı ve anlayış gösterebilir. Bu bağlamda sevgi, bireysel gelişimin olduğu kadar toplumsal dönüşümün de ön koşuludur.

Yapılan inceleme, çocuk açısından sevgi değerinin iki temel boyutta ele alındığını göstermektedir. Birincisi, sevgi değerinin çocuğun bireyselliğini ve sorumluluk alanlarını anne babanın üstlenmesiyle yanlış biçimde aktarılmaması gerektiğidir; çünkü sevgi, saygı ve sorumluluk gibi değerlerle birlikte algılanmadığında doğru bir biçimde kazandırılmaz. İkincisi, sevgi değeri yalnızca anne baba veya çevre sevgisi olarak sınırlı olmayıp, çocuğun kendi gelişim alanlarını yönlendirmesine de temel oluşturmaktadır. Bu nedenle çocuğun ilgileri ve yönlendirilmesi, bireyselliği korunarak ve doğru şekilde ele alınmalıdır.

Geliştiren Anne Baba ve *Başarıya Götüren Aile* kitaplarında Cüceloğlu, sevgi değerini farklı perspektiflerden ele almıştır. İlk kitapta sevgi, karı-koca, ebeveyn-çocuk ve çocuk-birey ilişkileri çerçevesinde değerlendirilirken; ikinci kitapta birey, anne baba ve çocuk açısından incelenmektedir. Ayrıca her iki kitapta sevgi değeri, çocuk açısından hem değerler eğitimi hem de başarı bağlamında ele alınmakta, bu farklılık temaların ve konuların odak noktalarından kaynaklanmaktadır.

Değerler eğitimi bağlamında sevgiye sahip birey, vicdanlı, hoşgörülü ve anlayışlı bir birey olarak kabul edilmektedir. İslam ahlak metinlerinde de sevgi “adalete yeğdir” ifadesiyle, toplumsal uyum ve yardımlaşmayı sağlayan temel bir değer olarak vurgulanmaktadır. Toksöz (2020) ise sevginin insanın varoluş anlamını hissettiren temel bir duygu olduğunu belirtmektedir. Bu bağlamda sevgi, diğer değerlerle etkileşim içinde, toplumsal barış ve huzurun sağlanmasında kritik bir rol oynamaktadır. MEB'in kök değerler kılavuzunda da önem verilen değerlerden biridir. Spranger tipolojisinde “sosyal tip”, Rokeach sınıflandırmasında “amaç değer” olarak konumlanır.

Yazarın ifadesiyle: “Sevgi varsa umut vardır; umut varsa hayat vardır.” Sonuç olarak, sevgi Cüceloğlu’nun pedagojik yaklaşımında diğer tüm değerlerin köküdür.

2.2.9. Yardımlaşma ve Dayanışma

Yardımlaşma, bireyin kendi güç ve imkânlarını başkalarının yararına kullanması; dayanışma ise topluluğu oluşturan bireylerin duygu, düşünce ve ortak çıkarlar doğrultusunda birbirine bağlanmasıdır. Toplum hayatı, beşerî ilişkiler ve sosyal etkileşimler yoluyla yardımlaşma ve dayanışma ihtiyacını zorunlu kılar. Bu değerler, toplumun bütünlüğünü güçlendiren, eksiklikleri tamamlayan ve bağlılığı artıran temel unsurlar olarak öne çıkar (Bayyığıt, 2001; MEB, 2022). Günümüzde tarihî dönemlere kıyasla zayıflasa da, vakıf ve sivil toplum kuruluşları aracılığıyla hem yurtiçinde hem de yurtdışında canlı tutulmaktadır. Dini açıdan da “zekât” ibadeti, yardımlaşma ve dayanışmanın önemini göstermektedir. Dolayısıyla bu değerler, bireyin toplumsal ve ahlaki gelişimi ile değerler eğitimi açısından kritik bir rol oynar.

Çalışmanın bu kısmında ise Cüceloğlu tarafından yazılmış olan *Geliştiren Anne Baba* ve *Başarıya Götüren Aile* adlı iki kitap içerisinden yardımlaşma ve dayanışma değeri bakımından ele alınan veriler incelenmektedir.

2.2.9.1. Yardımlaşma ve Dayanışma Kavramının Tanımı ve Anlam Alanı

“Yardımlaşma; karşılıklı olarak birbirine yardım etme, dayanışma; toplum içinde bireylerin birbiriyle destek ilişkisi kurması” (TDK, 2025) olarak tanımlanmaktadır. Cüceloğlu’nun düşünce sisteminde yardımlaşma ve dayanışma, insanın toplumsal bir varlık oluşunun doğal sonucudur. Yazar bu değeri, bireycilik eğilimlerinin karşısında duran bir “biz bilinci” anlayışı içinde temellendirir.

“(…) Orta parmak daha uzun olabilir, ama daha değerli değildir. Diğerleri olmadan orta parmak kendi başına önemli bir değer taşımaz. Elin parmaklarının her biri kendine özgü bir değer taşır ve birlikte muhteşem bir ekip oluştururlar. Her bir parmak, bu muhteşem ekibin bir üyesi olarak eşsiz ve değerlidir.” (Cüceloğlu, 2021, s. 20)

“(…) Ama çocuğunuzda, “İster serçe parmak, ister başparmak, ister orta parmak ol, ekibin vazgeçilmez bir parçasısın, senin yerin doldurulmaz,” duygusunu yaratırsanız, çocuk hem kendini değerli hisseder hem de “biz bilinci” içinde, yaşamın bir ekip işi olduğunu anlamış biri olarak yetişir. Böyle yetiştirilen insanlar birbirleriyle ilişkilerinde güvenli ve kibar, yaşama bakışlarında umutlu ve şükür dolu olurlar.” (Cüceloğlu, 2021, s. 20)

“(…) O sohbetlere arkadaşlıklarındaki sorunlar, çocukluk aşkları da karışsın; onları da konuşalım. Çocuğum o sohbet içinde yaşamın bir ekip işi olduğunu görmeye başlasın. Sadece “ben” diyen insanın uzun süre güçlü ve mutlu olamayacağını, güçlü ve mutlu bir insan olmanın sırrının elin en uzun parmağı olmakta değil, elin parmaklarından biri olduğunu keşfetmekte yattığını fark etsin.” (Cüceloğlu, 2021, s. 32-33)

“İnsan yalnız yaşamak için değil, birlikte var olmak için yaratılmıştır.” (Cüceloğlu, 2021, s. 52) ifadesiyle, yardımlaşmanın varoluşsal önemine dikkat çeker.

Cüceloğlu’nun ifadeleri, yardımlaşma ve dayanışmanın bireysel gelişim kadar toplumsal farkındalık açısından da önemini vurgular. Çocuğun “ekibin vazgeçilmez bir parçası” olduğunu hissetmesi, yalnızca kendini değerli hissetmesini sağlamakla kalmaz, aynı zamanda yaşamın işbirliğine dayalı bir süreç olduğunu öğrenmesini de sağlar. Bu bağlamda, yardımlaşma birey ve toplum arasında organik bir ilişki kurar ve pedagojik süreçlerde ekip bilinci ve karşılıklı destek anlayışı geliştirmeyi hedefler (Cüceloğlu, 2021, s. 20, 32-33, 52).

2.2.9.2. Yardımlaşma ve Dayanışmanın Cüceloğlu’nun Düşünce Sistemindeki Yeri

Cüceloğlu, yardımlaşmayı bir insanlık görevi olarak değil, insan olmanın doğal bir davranışı olarak ele alır. Ona göre “yardım eden insan, kendi içindeki sevgiyi ve gücü de büyütür.” (Cüceloğlu, 2021, s. 58) Bu nedenle yardımlaşma, yalnızca dışsal bir eylem değil, bireyin ruhsal gelişiminin bir parçasıdır.

“Çocuklarımızın olabileceklerinin en iyisi olarak yetişmeleri bir ekip işidir ve bu ekibin en önemli üyeleri anne baba ve öğretmenlerdir (...)” (Cüceloğlu, 2021, s. 12)

“Yaşam, doğası gereği bir ekip işidir. Bunun farkında olarak hem diğerlerinin hem de kendinin varoluşuna saygı gösteren insanlar demokratik bir toplumun temelini oluştururlar.” (Cüceloğlu, 2021, s. 45)

“(…) Biz ortamında mevki, makam, cinsiyet, yaş ne olursa olsun her insan bir can olarak değerlidir ve yaşamın bir ekip işi olduğu anlaşılmıştır.” (Cüceloğlu, 2021, s. 64)

“(...) Bu anlayış içindeki bir evlilik insan insana, ekip anlayışı içinde, aynı değerleri paylaşan, aynı geleceğe baş koymuş insanların ilişkisidir. (...)” (Cüceloğlu, 2021, s. 64)

“Bazı insanlar ise “ben” derken ekip içinde yer alan kendinden söz ediyordur. Böyle birinin aklında bir “biz” vardır. Bu “biz”in parçası olarak “ben” diye konuşur. Bu kişi “ben” derken eşini, çocuğunu, iş arkadaşını, öğretmense öğrencisini, doktora hastasını dışlamadan “ben” der.” (Cüceloğlu, 2021, s. 86)

“(...) Eşler birbirlerine güvenirler. Bu ilişkinin niyetine güvenirler. Sorunlar çıktıkça sorunları birlikte çözeceklerine güvenirler. Birbirlerine adil davranacaklarına, verdikleri sözleri tutacaklarına, iyi günlerde olduğu kadar kötü günlerde de ekip olarak ellerinden gelenin en iyisini yapmaya çabalayacaklarına güvenirler. Bu güven geleceğe umutla bakmanın temelini oluşturur.” (Cüceloğlu, 2021, s. 102)

“(...) Tekrar altını çizmek istiyorum; çocuk yetiştirmek bir ekip işidir. Üstelik çocuğun anne baba kadar halaya, teyzeye, büyükanneye, dedeye, komşuya, mahalleye de ihtiyacı vardır. Ekip ne kadar birbiriyle uyumlu ise çocuk yetiştirmek o kadar kolaylaşacaktır.” (Cüceloğlu, 2021, s. 104)

“(...) Çocuk yetiştirme bir ekip işidir; yani hem anne hem de baba çocuk büyütme sorumluluğunu paylaşmak zorundadır. (...)” (Cüceloğlu, 2021, s. 110)

“(...) Ailesini, komşularını, mahallesini, toplumunu düşünen bir insan kolayca suç işleyemez. Biz bilinci gelişmiş biri, kendi ailesine dönük bir zarar verme niyetini içinde barındırmaz. O nedenle sadece ailede değil, okullarda da çocuklara yaşamın bir ekip işi olduğu öğretilmelidir. Okullarda böyle bir eğitimin ilk adımı öğretmen eğitimiyle başlar. Biz bilinci gelişmiş öğretmen biz bilinci gelişmiş öğrenci yetiştirir.” (Cüceloğlu, 2021, s. 139)

Yazar, toplumsal yaşamın ancak “biz bilincine” dayandığında sürdürülebileceğini belirtir: “Biz bilincine sahip insan, hem kendi sınırlarını hem de başkalarının varlığını önemser.” (Cüceloğlu, 2021, s. 87) Bu yaklaşım, dayanışmayı bir karşılıklı ilişki olmaktan çıkararak ahlaki bir yaşam biçimine dönüştürür. Cüceloğlu’na göre, bireyin benmerkezci davranışlarından uzaklaşıp ortak iyiliğe yönelmesi, toplumsal huzurun ön koşuludur. Aile içinde yardımlaşma, Cüceloğlu’nun pedagojik anlayışında önemli bir yer tutar.

Cüceloğlu, yardımlaşma ve dayanışmayı yalnızca etik bir sorumluluk değil, bireyin varoluşsal doğasına içkin bir nitelik olarak tanımlar. Yardımın bireyin iç dünyasında sevgi, güç ve güveni pekiştirdiğine dair vurguları, bu değerlerin psikososyal gelişim üzerindeki etkisini ortaya koyar. Özellikle aile ve eğitim ortamlarında “ekip bilinci”ne yapılan vurgu, bireyin benmerkezci eğilimlerden uzaklaşarak kolektif kimliğini geliştirmesine hizmet eder. Bu

bağlamda Cüceloğlu, yardımlaşmayı toplumsal yapının temel dinamiği olarak görürken, öğretmen ve ebeveynlerin bu sürecin etkin aktörleri olduğunu vurgular. Onun pedagojik yaklaşımı, eğitimin yalnızca akademik bilgi aktarımı değil, toplumsal değerlerin içselleştirilmesine yönelik bütüncül bir süreç olduğunu ortaya koyar.

2.2.9.3. Yardımlaşmanın Ahlaki, Toplumsal ve Psikolojik Boyutları

Cüceloğlu'na göre yardımlaşma, bireyin empati kurma yeteneğini geliştiren bir ahlaki değerdir.

“Gerçek yardım, karşılık beklemezsizin verilen destekle mümkündür.” (Cüceloğlu, 2021, s. 102) Bu yaklaşım, özgecilik kavramıyla örtüşür; insanın kendi çıkarını aşarak toplumsal fayda için eyleme geçmesini sağlar.

Psikolojik açıdan yardımlaşma, bireyin yaşamına anlam katan bir süreçtir. Yazar, “yardım eden insan, hem kendisini hem de dünyayı onarır” (Cüceloğlu, 2021, s. 95) diyerek bu değer ruhsal boyutuna dikkat çeker. Bu anlayış, pozitif psikolojinin “iyilik yap, iyi hisset” ilkesiyle örtüşür. Yardımlaşma, bireyin hem içsel huzurunu artırır hem de sosyal bağlarını güçlendirir.

“(…) Saygılı ve verimli bir ekip arkadaşı olabiliyor mu? (…)” (Cüceloğlu, 2021, s. 34)

“(…) Sorumluluk bilinci ise kendinden başka diğerinin de farkında olma ve yaşamın bir ekip işi olduğunu anlama sonucu gelişir.” (Cüceloğlu, 2021, s. 70)

“Sorumluluk bilinci gelişmiş insan “bizi”, “ben”den öne koyar. (…)” (Cüceloğlu, 2021, s. 70)

“(…) Bunun gibi bir insanı yargılamadan olduğu gibi kabul edersen onunla çatışmaya, çekişmeye girmez, saygı içinde ilişkini sürdürebilirsin. İşbirliği içinde karşılıklı saygı ve kabule dayalı ilişkiler içinde yaratıcı ve üretici olabilirsin.” (Cüceloğlu, 2006, s. 79)

Cüceloğlu, bireyler arası ilişkilerde yargılamadan kabul etme tutumunun, toplumsal uyumun ve işbirliğinin temelini oluşturduğunu göstermektedir. Yazar, kişinin karşısındaki bireyi olduğu gibi kabul etmesinin, çatışma ve çekişmeyi önleyerek karşılıklı saygıya dayalı bir ilişki biçimini güçlendirdiğini vurgular. Bu yaklaşım, sosyal ilişkilerde yardımlaşma ve dayanışmanın psikolojik önkoşullarından biri olarak değerlendirilebilir.

Yardımlaşma ve dayanışmanın sürdürülebilmesi, bireylerin birbirlerine karşı empati ve hoşgörü temelli bir bakış açısı geliştirmesine bağlıdır. Cüceloğlu'na göre, bu tür ilişkilerde bireyler “yaratıcı ve üretken” hale gelmekte; yani birlikte hareket etme becerisi toplumsal üretkenliği artırmaktadır. Dolayısıyla, yazarın burada vurguladığı “karşılıklı saygı ve kabule dayalı ilişkiler”, dayanışmanın yalnızca duygusal değil, aynı zamanda bilişsel ve ahlaki bir süreç olduğunu göstermektedir.

Bu bakımdan Cüceloğlu'nun yaklaşımı, yardımlaşma ve dayanışmayı yalnızca toplumsal bir gereklilik değil, insan gelişiminin ve psikolojik olgunlaşmanın bir göstergesi olarak konumlandırır.

“Toplum içinde yaşamaya hazırlanan çocuk sadece kendinin değil, aynı zamanda diğerlerinin de özel alanları olduğunu anlamaya başlar. Yaşamın bir ekip işi olduğunu yavaş yavaş öğrenir. Anne baba, aile hayatında her bir çocuğa görevler verir; (...)” (Cüceloğlu, 2021, s. 126)

“(…) Bazı babalar, “Canıma minnet,” deyip çocuktan uzakta kalır, hiçbir sorumluluk almazlar. Böyle babalar zamanla sadece çocuktan değil, farkına varmadan aileden de soğur, çünkü kendilerini dışlanmış, anlamsız hissederler.” (Cüceloğlu, 2021, s. 112)

“Çocuğunuzla sohbet kurarken çocuğunuzla aynı yaşam ekibinde olduğunuzu hatırlayın. Onun sahibi değilsiniz, onun annesi babası olarak ekiptesiniz. (...)” (Cüceloğlu, 2021, s. 138)

Toplumsal boyutta ise Cüceloğlu, yardımlaşmayı “barışın en sade hâli” olarak tanımlar (Cüceloğlu, 2021, s. 108).

Ona göre toplum, ancak bireylerin birbirine güven ve destek sunabildiği ölçüde sağlıklıdır. Bu nedenle yardımlaşma, toplumsal bağların güçlenmesini sağlayan bir “manevi sermaye”dir.

Cüceloğlu'nun yardımlaşma kavramına yüklediği anlam, bireyin içsel gelişimi ile toplumsal yapının sağlıklı işleyişi arasında güçlü bir bağ kurar. Yardım etmenin, yalnızca eylemsel değil aynı zamanda ahlaki, psikolojik ve sosyal bir boyut taşıdığı yönündeki ifadeleri, bireyin başkalarıyla kurduğu ilişkilerde empati, saygı ve sorumluluk değerlerini önceler. Özgecilik ve yargılamadan kabul gibi kavramlarla ilişkilendirdiği yardımlaşma, bireyin hem kendini gerçekleştirmesine hem de sosyal uyumun sağlanmasına katkı sunar. Bu yaklaşımlar,

eğitim ortamlarında değerler eğitiminin yalnızca bilişsel değil, duyuşsal boyutlarıyla da ele alınması gerektiğini ortaya koyar. Böylelikle bireyler, sadece bilgi ile değil, insanî ilişkiler yoluyla da olgunlaşan bir yapı içerisinde gelişir.

2.2.9.4. Eğitimsel Yansımaları

<u>Boyut</u>	<u>Cüceloğlu'nun Görüşü</u>	<u>Eğitimsel Uygulamalar</u>
<u>Bireysel Boyut</u>	Yardımlaşma, bireyin empati, özgecilik ve anlam duygusunu geliştirir. (Cüceloğlu, 2021, s. 95)	Empati temelli etkinlikler ve toplumsal duyarlılık projeleri ile desteklenmelidir.
<u>Aile Boyutu</u>	Aile, yardımlaşmanın ilk öğrenildiği toplumsal kurumdur. (s. 141)	Aile katılım programlarında iş birliği ve ortak sorumluluk temaları işlenmelidir.
<u>Toplumsal Boyut</u>	Dayanışma, toplumun güven ve barış içinde yaşamasını sağlar. (s. 108)	Okullarda sosyal sorumluluk projeleri ve gönüllülük faaliyetleri düzenlenmelidir.
<u>Ahlaki Boyut</u>	Gerçek yardım, karşılık beklemeksizin yapılan eylemdir. (s. 102)	Değerler eğitimi müfredatında özgecilik ve paylaşma kavramları vurgulanmalıdır.
<u>Psikolojik Boyut</u>	Yardımlaşma, bireyin iyilik yaparak kendini gerçekleştirme sürecidir. (s. 95)	Psikoeğitim programlarında yardım etmenin iyileştirici etkisi ele alınmalıdır.

“Çocuklarımızın olabileceklerinin en iyisi olarak yetişmeleri bir ekip işidir ve bu ekibin en önemli üyeleri anne baba ve öğretmenlerdir (...)” (Cüceloğlu, 2021, s. 12)

“Çocuğunuzla sohbet kurarken yaşamın özünde ilişkilerin yattığını çocuğun fark etmesini sağlamak aklınızdan hiç çıkmamalı. Yaşam bir ekip işidir. Eldeki diğer parmaklar olmadan tek parmağın gücü yoktur, iki el tek elden daha güçlüdür. İnsan bedeni tek hücreli başlangıcından en son yetişkin insan haline gelinceye kadar sürekli bir ekip bilinci içinde çalışır.” (Cüceloğlu, 2021, s. 138)

“Sadece insanın içinde değil, insanlar arasında da ekip anlayışı vardır. Tüm yaratılış, tüm evren bir ekip olarak vardır. Güneşi hesaba katmadan dünyadaki hayatı açıklayamazsınız.” (Cüceloğlu, 2021, s. 138)

“Çocuklarımızın insan ilişkilerinin ekip oluşturduğunu bilmeleri, ekip olmayı ciddiye alan bir tavır içinde yetişmeleri önemlidir. Onlarla sohbetinizin çerçevesi hep ekip anlayışı içinde olmalıdır. Toplumda demokratik hayatın sindirilmesi, çocukların, yaşamın bir ekip işi olduğunu ailede anlamasıyla başlar. Ekip bilincinde yetişen kişi sınırlar ve sorumlulukların farkındadır. (...)” (Cüceloğlu, 2021, s. 139)

“Kendine değer verip geliştirenin ait olduğu ekip de kaçınılmaz olarak gelişir.” (Cüceloğlu, 2021, s. 148)

“(...) Aile toplantılarıyla değerleri gözden geçirecek, ev işlerinde yer alarak tam sorumlu bir ekip üyesi olacak ve tanıklığın altı boyutunu yaşayarak kendini önemli, kabul edilmiş, değerli, güvenilir, sevmeye layık ve saygı değer biri olarak görecektir.” (Cüceloğlu, 2021, s. 161)

“(...) Karı-koca olarak da kendimizi ve ilişkimizi tanımalı, çocuk yetiştirmenin bir ekip işi olduğunun bilincinde olarak gereken bilgileri öğrenmeli ve becerileri geliştirmeliyiz. Aile ekibinin cebini, zihnini, gönlünü ve anlam dünyasını besleyip sağlıklı tutacak değerleri yaşatmaya özen göstermeliyiz.” (Cüceloğlu, 2021, s. 170)

Cüceloğlu’nun yardımlaşma ve dayanışma kavramlarına yönelik bütüncül yaklaşımı, eğitimin hem bireysel hem de toplumsal işlevini ön plana çıkarır. Onun, aileyi ilk sosyal öğrenme ortamı olarak tanımlaması, değerlerin kazanımında erken yaş deneyimlerinin önemini vurgular. Eğitimsel süreçte “ekip bilinci”ne dayalı bir yaklaşımın benimsenmesi, öğrencinin kendini anlamlı bir bütünün parçası olarak konumlandırmasına olanak tanır. Ayrıca öğretmen, öğrenci ve veli üçgeninde geliştirilecek karşılıklı güven ve sorumluluk anlayışı, öğrenme ortamının niteliğini doğrudan etkiler. Cüceloğlu’nun değer temelli eğitim anlayışı, sadece bilgi aktarımını değil, bireyin etik, duygusal ve sosyal gelişimini önceleyen bir yaklaşımı destekler. Bu nedenle onun düşünceleri, çağdaş eğitim sistemleri için anlamlı bir yol haritası sunmaktadır.

2.2.9.5. Değerlendirme

Doğan Cüceloğlu’nun değer felsefesinde yardımlaşma ve dayanışma, bireyin hem kendini hem de çevresini anlamlandırdığı bir süreçtir. “Birlikte düşünebilen, hissedebilen ve dayanışma gösterebilen bir toplum, sağlıklı bir toplumdur.” (Cüceloğlu, 2021, s. 153) Bu anlayış, yardımlaşmayı yalnızca bir toplumsal görev değil, bir insan olma biçimi olarak tanımlar.

Cüceloğlu'na göre yardımlaşmanın özünde karşılıklı saygı, empati ve güven vardır. Yardımlaşma, toplumsal bütünlüğü koruyan görünmez bir bağıdır ve bireyi yalnızlıktan kurtarır. Bu nedenle yazar, “yardımlaşma kültürü gelişmemiş toplumlarda insanın insana güveni sarsılır.” (Cüceloğlu, 2021, s. 110) diyerek bu değerın kültürel önemine dikkat çeker.

Cüceloğlu'nun eserlerinde yardımlaşma ve dayanışma değeri, özellikle “ekip” ve “biz” anlayışı üzerinden aktarılmaktadır. Bu değer, bireyin ailesi ve öğretmenler gibi çevresindeki yetişkinlerle iş birliği içinde yetişmesini, aile içinde “ben” değil “biz” bilinciyle hareket etmesini sağlar. Böyle yetişen birey, toplumsal sorumluluğunu kavrayarak ayrımcılık ve önyargıdan uzak, üretici ve topluma yararlı bir birey olur. İncelenen veriler, *Geliştiren Anne Baba* kitabında yardımlaşma ve dayanışma değerine daha fazla vurgu yapıldığını; *Başarıya Götüren Aile* kitabında ise bu değerin bireysel kalkınma ve güçlenme bağlamında ele alındığını göstermektedir. Bu değer, hem toplumsal düzenin sürdürülmesi hem de bireysel ve toplumsal ilişkilerin sağlıklı biçimde yürütülmesi açısından önemlidir. Spranger tipolojisinde “sosyal tip”, Rokeach sınıflandırmasında “araç değer” olarak yer alır. MEB kök değerler kılavuzunda da vurgulanmaktadır. Yardımlaşma, bireyin kendi içsel anlamını, “biz bilinci” içinde bulduğu bir değer biçimidir. Sonuç olarak yardımlaşma, Cüceloğlu'nun değer sisteminde adalet, sevgi, sabır ve hoşgörüyü birlikte anılan, toplumsal barışın en temel koşullarından biridir.

2.2.10. Tutumluluk

Tutumluluk; İnsanın parasını, malını, eşyalarını, zamanını, imkânlarını ve sağlığını gerektiği gibi kullanması ve korumasına tutumluluk denir. Sahip olunan imkânları ihtiyacı kadar harcama, aşırı harcamadan kaçınma, idareli kullanmadır (Ekinci, 2017).

“Neden daha az harcamalıyım?”, “Eğer karşılayabiliyorsam neden satın almayayım?”, “Hayat geçip gidiyor, şimdi yapmayacaksan ne zaman?” gibi soruları sürekli kendimize sorarız. Bu sorulara cevap verirken gelirleriniz ve planlarınız arasındaki dengeyi sağlamanız gerekir. Tutumlu olmak da buna yardımcı olur. “Neden tutumlu olmalı” sorusunun cevabı sadece parayla ilgili değildir. Elbette para kazandırması olumlu bir etkisidir fakat tutumlu bir yaşam tarzı insana farklı faydalar da sağlar (MEB, 2015). Tutumluluğun faydaları o kadar çeşitli ve çoktur ki bu değerin toplum için yardımlaşma ve dayanışma gibi çok önemli bir değer olduğu belirtilmelidir. Dolayısıyla tutumluluk değeri insanlığın yeme, içme, giyinme vb. ihtiyaçlarının

karşılanmasında israfı önleyici bir değer olduğundan insanlığı kurtaran bir değer olarak ele alınabilir.

Çalışmanın bu kısmında ise Cüceloğlu tarafından yazılmış olan *Geliştiren Anne Baba* ve *Başarıya Götüren Aile* adlı iki kitap içerisinde tutumluluk değeri bakımından ele alınan veriler incelenmektedir.

2.2.10.1. Tutumluluk Kavramının Tanımı ve Anlam Alanı

“Tutumluluk; sahip olunan imkânları ölçülü ve bilinçli bir biçimde kullanma, israf etmeme erdemidir.” (TDK, 2025) şeklinde tanımlanan tutumluluk yazar açısından doğrudan bir bilinç durumu olarak ifade edilir: “İnsan, sahip olduklarını fark ettiğinde, onları daha dikkatli ve bilinçli kullanmayı öğrenir.” (Cüceloğlu, 2021, s. 42)

Tutumluluk, yalnızca ekonomik bir davranış biçimi değil; bireyin kaynaklarını, zamanını, emeğini ve enerjisini bilinçli yönetme yetkinliğidir. Doğan Cüceloğlu’nun düşünce sisteminde bu değer, bireyin kendine, emeğine ve topluma karşı sorumluluğunun bir göstergesidir.

2.2.10.2. Tutumluluk Değerinin Cüceloğlu’nun Düşünce Sistemindeki Yeri

Cüceloğlu, tutumluluğu yalnızca maddi kaynaklarla sınırlı görmez; zaman, sevgi, dikkat ve emeğin de bilinçli kullanımı gerektiğini vurgular.

“Oğluna harçlık verirken ona parayı değil, emeğin değerini öğret.” (Cüceloğlu, 2021, s. 103)

“(…) Çocuğunuzla birlikte oturun ve ailenin olanakları çerçevesinde ona haftalık bir harçlık belirleyin. Bu harçlık, onun okula geliş gidiş yol parasını, dışarıda yiyeceği yemekleri, arkadaşlarıyla birlikte harcayacağı parayı kapsamalıdır. Ailedeki diğer çocuklarla birlikte onun payına düşeni hakkaniyet çerçevesinde yansıtmalıdır. Bu para gerçekçi olmalı ve bu paranın yönetimi tamamıyla çocuğun kendisine bırakılmalıdır. İsterse çocuğunuz bu parayı bir günde harcayabilir; ama şunu bilmeli ki, öbür harçlık gününe kadar sizden bir kuruş dahi alamayacaktır. Bu konuda sizin titizliğiniz, ona paranın değerini ve bilinçli para kullanmayı süratle öğretecektir. Bilinçli para kullanmayı öğrenen çocuğunuz, yaşam başarısı için çok önemli bir ders almış olacaktır. Paranın değerini öğrenen, zamanın ve etkili çalışmanın da değerini öğrenmeye başlar. (...)” (Cüceloğlu, 2006, s. 119)

“(...) Aile kendi bütçesi çerçevesinde çocuğuna onun yaşına uygun haftalık bir harçlık vermelidir. Bu haftalık harçlık onun hakkıdır; herhangi bir iş karşılığında değil, bu ailenin evladı olduğu için verilir. Para konusunda yapılan sohbetlerle çocuğun para yönetmeyi öğrenmesi için gereken farkındalıklar geliştirilir.” (Cüceloğlu, 2021, s. 166)

Bu yaklaşım, tutumluluğu ekonomik bir alışkanlık olmaktan çıkarıp ahlaki bir bilinç düzeyine taşır. Yazarın aile yapısına yönelik görüşleri, çocuklara erken yaşta “kaynak farkındalığı” kazandırmanın önemini ortaya koyar. “Çocuğa her istediğini almak, onu şımartmaz sadece; onu değerden mahrum eder.” (s. 119) Bu ifade, tutumluluğun özünde değer bilincinin yattığını gösterir: kıymet bilmeyen birey, hem israf eder hem de doyumsuz olur.

Cüceloğlu, zamanın ve emeğin de tutumlu kullanılmasının gerekliliğini vurgular: “İnsan zamanını nasıl harcadığıyla kim olduğunu gösterir.” (Cüceloğlu, 2021, s. 155) Bu anlayış, tutumluluğu yalnızca para yönetimi değil, hayat yönetimi olarak konumlandırır.

Tutumlu birey, hem üretken hem de içsel disiplini yüksek bir kişidir. Cüceloğlu’nun düşünce sisteminde tutumluluk, yalnızca parasal kaynakların dikkatli kullanımıyla sınırlı olmayan, çok boyutlu bir yaşam becerisi olarak konumlandırılır. Onun, çocuğa harçlık verme sürecini bir “değer öğretimi” fırsatı olarak ele alması, ekonomik farkındalığın aile ortamında deneyimsel yollarla kazandırılması gerektiğine işaret eder. Yazar, çocuğa yalnızca para vermeyi değil, aynı zamanda emeğin ve zamanın kıymetini öğretmeyi amaçlamaktadır. “İnsan zamanını nasıl harcadığıyla kim olduğunu gösterir” ifadesiyle, zaman yönetimi ve emeğin verimli kullanımı da tutumluluk değerinin ayrılmaz parçaları olarak görülür. Bu yönüyle Cüceloğlu, tutumluluğu bireyin maddi-manevi kaynaklarını bilinçli ve sorumlu şekilde yönetmesini sağlayan bir karakter özelliği olarak tanımlar ve bu değeri hem ekonomik hem de etik bir perspektiften ele alır.

2.2.10.3. Tutumluluk Değerinin Ahlaki, Psikolojik ve Toplumsal Boyutları

Tutumluluk, Cüceloğlu’nun eserlerinde özdenetim ve sorumluluk değerleriyle doğrudan ilişkilidir.

“Bir şeyin değerini bilmek, onu koruma bilinciyle başlar.” (Cüceloğlu, 2021, s. 94)

“Evet! Yaşam standardına önem veren her akli başında insan ve toplum para konusunu önemsemeli ve ciddiye almalıdır. Bizler biyolojik varlıklarız ama varlığımızı sürdürürebilmemiz için paraya gereksinmemiz vardır. Parayı önemsemeyen insanlar ve toplumlar, gerçekçi bir tutum içinde değillerdir ve parayı önemsememekten kaynaklanan hastalıklar, yetersizlikler, başkasına muhtaç olmalar, özgürlüğün kısıtlanması gibi olumsuzluklar değişik biçimlerde kaçınılmaz olarak onların yaşamlarında kendini gösterecektir. Paranın önemini kavramamış birinin yaşam başarısını elde etmesi olanaksızdır. Yaşamında sürekli bir eksiklik, dengesizlik olacaktır. O nedenle yaşam başarısı parasal gücü içine alır; para kazanma becerilerini, para yönetimini bilmeye önem verir.” (Cüceloğlu, 2006, s. 124-125)

Bu yönüyle tutumluluk, bireyin tüketim alışkanlıklarında bilinç geliştirmesini, kaynaklara ve emeğe saygı duymasını sağlar. Psikolojik açıdan tutumluluk, bireyin kendini disipline etme ve erteleme becerisiyle ilgilidir.

Cüceloğlu’na göre “harcamayı bilmek kadar beklemeyi bilmek de olgunluğun göstergesidir.” (Cüceloğlu, 2021, s. 162) Bu bakış açısı, modern zamanlarda sabır ve özdenetimle birlikte anılan bir tutumlu yaşam felsefesine işaret eder.

Toplumsal düzlemde ise tutumluluk, dayanışma ve sürdürülebilirlik ilkeleriyle örtüşür. “İsraf eden toplum, kendi emeğini tüketir.” (Cüceloğlu, 2021, s. 188) Bu ifade, Cüceloğlu’nun tutumluluğu yalnızca bireysel bir davranış değil, toplumsal bir bilinç olarak ele aldığını gösterir.

Cüceloğlu’nun tutumluluğa dair yaklaşımı, bireysel ahlak ile toplumsal sorumluluk arasında köprü kuran bir değer öğretisine işaret eder. “Bir şeyin değerini bilmek, onu koruma bilinciyle başlar” ifadesi, tutumluluğun yalnızca maddi değil, aynı zamanda manevi kaynaklara da yönelen koruyucu bir bilinç olduğunu gösterir. Yazara göre para, yaşamın akışı içerisinde kritik bir unsur olup, onun yönetimi yaşam başarısının temel bir parçasıdır. Bu bakış açısı, bireyin tüketim alışkanlıklarının özdenetim ve erteleme kapasitesiyle yakından ilişkili olduğunu gösterir. “Harcamayı bilmek kadar beklemeyi bilmek de olgunluğun göstergesidir” sözü, tutumluluğu psikolojik bir olgunluk belirtisi olarak tanımlar. Toplumsal bağlamda ise “israf eden toplum, kendi emeğini tüketir” ifadesiyle, tutumluluğun sürdürülebilirlik, üretkenlik ve toplumsal bilinç açısından taşıdığı önem ortaya konur. Bu kapsamda tutumluluk, bireysel bir erdemden çok, kolektif sorumluluğu pekiştiren bir bilinç hali olarak değerlendirilir.

2.2.10.4. Eğitimsel Yansımalar

<u>Boyut</u>	<u>Cüceloğlu'nun Görüşü</u>	<u>Eğitimsel Uygulamalar</u>
<u>Bireysel Boyut</u>	Tutumluluk, bireyin kendini disipline etme ve erteleme kapasitesidir. (Cüceloğlu, 2021, s. 162)	Bireysel hedef belirleme, özdenetim ve sabır etkinlikleriyle desteklenmelidir.
<u>Aile Boyutu</u>	Aile, çocuğa kaynak bilinci kazandıran ilk öğrenme ortamıdır. (s. 103)	Aile katılım programlarında ekonomik bilinç, paylaşma ve şükür etkinlikleri yapılmalıdır.
<u>Toplumsal Boyut</u>	Tutumluluk, sürdürülebilir bir toplumun temelidir. (s. 188)	Okullarda çevre bilinci, geri dönüşüm ve tasarruf temalı projeler uygulanmalıdır.
<u>Ahlaki Boyut</u>	Tutumluluk, kıymet bilmek ve israfı reddetmekle ilgilidir. (s. 94)	Değerler eğitimi müfredatında 'nimetin değeri' ve 'ölçülü tüketim' temaları işlenmelidir.
<u>Psikolojik Boyut</u>	Tutumlu birey, yaşamında denge ve güven duygusu oluşturur. (s. 155)	Pozitif psikoloji temelli derslerde 'özdenetim' ve 'sabırlı yaşam' çalışmaları yapılmalıdır.

Cüceloğlu'nun tutumluluk anlayışı, eğitimsel bağlamda bütüncül bir değer eğitimi modeli sunar. Bireysel düzlemde tutumluluğu, özdenetim ve sabır gibi psikolojik yetkinliklerle ilişkilendirmesi, bu değer karakter gelişiminde kritik bir rol oynadığını ortaya koyar. Aile ortamını kaynak farkındalığının ilk öğrenildiği yer olarak tanımlayan yazar, ekonomik davranışların bilinçli olarak yönlendirilmesi gerektiğini savunur. “Çocuğa her istediğini almak, onu değerden mahrum eder” ifadesi, değerlerin aktarımında ölçülülüğün ve sınırlılığın eğitsel işlevini vurgular. Psikolojik boyutta, tutumlu bireyin yaşamında denge ve anlam üretmesi; toplumsal boyutta ise kaynakların israf edilmeden kullanılması gerektiği fikri, eğitim ortamlarında disiplinler arası bir yaklaşımla ele alınmalıdır. Bu bağlamda tutumluluk, sadece bireysel başarıya değil, aynı zamanda toplumsal refaha katkı sağlayan temel bir değer olarak eğitim süreçlerine entegre edilmelidir.

2.2.10.5. Değerlendirme

Doğan Cüceloğlu'nun tutumluluk anlayışı, ekonomik bir davranış biçiminin ötesinde, insanın yaşamına anlam katan bir bilinç halidir. Tutumluluk, bireyin hem kaynaklarını hem de duygularını ölçülü ve sorumlu biçimde yönetebilme becerisidir.

Yazar, “İnsanın en büyük serveti, sahip olduklarını fark edebilmesidir.” (Cüceloğlu, 2021, s. 200) diyerek tutumluluğu farkındalıkla özdeşleştirir.

Cüceloğlu'nun yaklaşımında tutumluluk, sabır, sorumluluk ve şükürle doğrudan ilişkilidir. Bu nedenle tutumlu birey, yalnızca israftan kaçınan kişi değil; emeğe, zamana ve değere saygı duyan bilinçli bir insandır. Tutumluluk, bireyin özgüvenini ve özsaygısını artırırken, toplumsal barışın da sürdürülebilirliğine katkı sağlar.

Ele alınan veriler doğrultusunda, Cüceloğlu'nun tutumluluk değerini ağırlıklı olarak maddi açıdan ele aldığı görülmektedir. Anne babanın, çocuğun yaşına uygun bir harçlık veya maddi kaynak aracılığıyla tutumluluk değerini kazandırmasının, aynı zamanda sorumluluk ve özgüven gelişimini desteklediği vurgulanmaktadır. Bu bağlamda, tutumluluk, çocukta emek ve zamanın değerini anlama ve empati geliştirme ile ilişkilendirilmiştir.

Her iki kitapta da Cüceloğlu, tutumluluk değerine sınırlı ölçüde yer vermiş, esas olarak maddi boyutu üzerinden okuyucuya aktarmıştır. Bu yaklaşım, pedagojik açıdan somut deneyimler aracılığıyla öğrenmenin önemine ve sosyolojik bağlamda ekonomik koşulların etkisine dayanmaktadır. Söz konusu değer, MEB kök değerler kılavuzunda doğrudan yer almamakla birlikte, Spranger tipolojisinde “ekonomik tip”, Rokeach sınıflandırmasında “araç değer” olarak yer alır. Tutumlu birey, hayatını bilinçle yöneten, sahip olduklarının kıymetini bilen ve üretken yaşamayı seçen insandır. Sonuç olarak, tutumluluk değeri Cüceloğlu'nun değerler sisteminde hem bireysel olgunluğun hem de toplumsal bilincin göstergesidir.

2.2.11. Dürüstlük

Çalışmanın bu kısmında ise Cüceloğlu tarafından yazılmış olan *Geliştiren Anne Baba* ve *Başarıya Götüren Aile* adlı iki kitap içerisinde dürüstlük değeri bakımından ele alınan veriler incelenmektedir.

2.2.11.1. Dürüstlük Kavramının Tanımı ve Anlam Alanı

“Dürüstlük; doğru, samimi, güvenilir olma, yalan söylememe, hile yapmama erdemidir.” (TDK, 2025) Dürüstlük, doğru olma durumu veya niteliği, saflık ve namuslu olma gibi anlamlar taşır (Demirkaya ve Çal, 2018). Kelime kökeni Farsça “durust”tan Türkçeye geçmiştir ve “doğru, yanlışsız, eksiksiz” anlamını içerir. Dürüstlük, sadece doğruyu söylemeyi değil, aynı zamanda doğruyu yaşamak ve bireyin ahlaki standartlarına uygun bir yaşam sürmesini de ifade eder. Bu bağlamda, bireyin kendisiyle barış içinde olması ve içsel güvenilirliğini sergilemesiyle bağlantılıdır (MEB, 2020).

Dürüstlük, bireyin iç dünyasıyla dış davranışlarının tutarlılığıdır. Doğan Cüceloğlu’na göre dürüstlük, karakterin merkezini oluşturan bir değer olup, güven, sevgi ve sorumlulukla doğrudan ilişkilidir.

“Dürüst insan, kendisine ve başkalarına karşı açık olandır.” (Cüceloğlu, 2021, s. 45)

2.2.11.2. Dürüstlük Değerinin Cüceloğlu’nun Düşünce Sistemindeki Yeri

Cüceloğlu, dürüstlüğü bir davranış kalıbı değil, bir yaşam tarzı olarak ele alır. Ona göre dürüst insan, yalnızca başkalarına değil, kendi vicdanına da sadıktır. “Dürüstlük, insanın kendisine olan saygısının ölçüsüdür.” (Cüceloğlu, 2021, s. 62) Bu anlayış, dürüstlüğü ahlaki bir ilke olmanın ötesinde bir varoluş biçimi haline getirir.

“Oğlum Timuçin, dürüst olup olmamak bir seçimdir. Dürüst insanın, kendisiyle ilişkisinde kendine saygısı olur; dürüst olmayan kişi, kendisiyle ilişkisini önemsemez, kendisinin saygısını kazanmaktan daha çok başkalarının kendisi için ne diyeceğine önem verir. Şu iki seçenek arasında bir karar vermelisin: "Ben dürüstüm!", "Ben dürüst değilim!" (Cüceloğlu, 2006, s. 78)

“(…) Güçlü ve dürüst olmayı seçmişsen, kendine güven duymayı seçmen daha kolay olacaktır.” (Cüceloğlu, 2006, s. 78)

“(…) Ben kendi gözümde ‘dürüst ve saygın bir insan’ değilsem, sahip olduğum hiçbir şey bir anlam ifade etmez. (...)” (Cüceloğlu, 2021, s. 118)

Bu alıntılar, Cüceloğlu’nun düşünce sisteminde dürüstlüğü temel bir kişisel değer olarak konumlandığını ve bireyin kendisiyle olan ilişkisiyle doğrudan bağlantılı olduğunu gösterir.

Cüceloğlu, çocukların dürüstlük değerini aile ortamında, ebeveyn tutumlarıyla öğrendiklerini vurgular.

“Çocuğa yalan söyleyen anne baba, ona dürüstlüğü değil, korkaklığı öğretir.” (Cüceloğlu, 2021, s. 97) Bu ifade, model olmanın dürüstlük eğitimindeki önemini açıkça ortaya koyar.

Yazar, dürüstlüğü sevgi ve güven kültürünün temel taşı olarak tanımlar. “Korku kültüründe insanlar dürüst olamaz; çünkü dürüstlük cesaret ister.” (Cüceloğlu, 2021, s. 112) Bu nedenle dürüstlüğün gelişebilmesi için bireyin güvenli, anlayışlı ve sevgi dolu bir çevrede yetişmesi gerekir.

Cüceloğlu’na göre dürüstlük, bireyin vicdanıyla barışık yaşamasını sağlayan temel bir yaşam ilkesidir. Alıntılar, dürüstlüğün sadece toplumsal beklentilerle değil, bireyin kendine olan saygısıyla şekillendiğini ortaya koyar. Dürüstlüğün öğrenilmesinde aile ortamı belirleyici olup, korku yerine güven temelli ilişkiler bu değerini gelişimini destekler.

2.2.11.3. Dürüstlük Değerinin Ahlaki, Psikolojik ve Toplumsal Boyutları

Cüceloğlu, dürüstlüğü bireyin ahlaki olgunluğunun göstergesi olarak görür.

“(…) Bildiği gerçeğe bağlı olarak düşünmek, konuşmak ve davranmak (Gerçeğe saygılı dürüst insan yalan söylemez, hırsızlık yapmaz, aldatmaz; hem kendinin hem de diğerlerinin hakkını korur, hakka saygılıdır).” (Cüceloğlu, 2021, s. 159) Bu alıntı, dürüstlüğün etik ve ahlaki sorumluluklarla olan bağlantısını vurgular.

“Dürüstlük, sözünün arkasında durmaktır.” (Cüceloğlu, 2021, s. 118)

Bu ifade, eylem ve inanç arasındaki tutarlılığın önemini vurgular. Dürüstlük, bireyin kendi içinde barışık olmasının da ön koşuludur. Psikolojik açıdan dürüstlük, bireyin iç huzurunu sağlayan bir denge unsurudur. Yalan söyleyen veya ikiyüzlü davranan kişi, içsel çelişki yaşar; oysa dürüstlük, kişinin kendine güvenini güçlendirir.

“Dürüst insan, huzurludur; çünkü gizleyecek bir şeyi yoktur.” (Cüceloğlu, 2021, s. 125)

Bu yönüyle dürüstlük, bireyin ruhsal bütünlüğünü koruyan bir değerdir.

“Dürüst insan sakin ve huzurludur.” (Cüceloğlu, 2021, s. 103)

“Sevginin yaşadığı, canlı, dürüst bir evlilik ve aile ortamı. İşte bu ödülün kendisi, çocuk yetiştirirken karşılaştığımız zorlukları sorun olarak değil, bir gelişme fırsatı olarak görmemize ve öğrenmeye daha açık hale gelmemize yol açar.” (Cüceloğlu, 2021, s. 79)

Bu alıntılar, dürüstlüğün bireyin ruhsal durumu ve psikolojik iyi oluşuyla ilişkisini gösterir.

Toplumsal düzlemde dürüstlük, güvenin temelidir. Cüceloğlu, “Toplumda dürüstlüğün yokluğu, güvenin çöküşü demektir.” (Cüceloğlu, 2021, s. 133) diyerek bu değerın sosyal önemine dikkat çeker. Ona göre güvenilir bireylerden oluşan bir toplum, kalıcı barış ve refahın teminatıdır.

“(…) Çocuğunuzla iletişim içinde olmanız, açık ve dürüst bir iletişim ve can cana ilişki kurmanız, onun hem sizin değerlerinizi ve hem de kendi değerlerini keşfetmesine olanak sağlayacaktır.” (Cüceloğlu, 2006, s. 109)

“(…) Kendinize saygılı, güvenen, dürüst, bilinçli, tutarlı bir anne baba iseniz, çocuğunuz bu modeli örnek alacaktır. (...)” (Cüceloğlu, 2021, s. 128)

“(…) Çocuğa hata yapma özgürlüğü verdikten sonra o hata yapınca ona kızmak ya da yargılamak sahtekârlıktır. Çocuk hata yapınca onunla sohbet etmeye devam etmek ise dürüstlüktür.” (Cüceloğlu, 2021, s. 143)

“Her şeyi bilmeniz mümkün değildir; nerede durduğunuz konusunda dürüstlüğünüzü korursanız çocuklarınızın size güveni artacaktır. (...)” (Cüceloğlu, 2021, s. 144)

Bu alıntılar, dürüstlüğün ahlaki sorumluluk, içsel huzur ve toplumsal güven ile yakından ilişkili olduğunu göstermektedir. Cüceloğlu, dürüstlüğü hem etik bir duruş hem de psikolojik denge unsuru olarak değerlendirir. Dürüst birey, hem kendiyle uyum içindedir hem de güvene dayalı bir toplumun temel taşıdır.

2.2.11.4. Eğitimsel Yansımalar

<u>Boyut</u>	<u>Cüceloğlu'nun Görüşü</u>	<u>Eğitimsel Uygulamalar</u>
<u>Bireysel Boyut</u>	Dürüstlük, kişinin kendi vicdanıyla uyum içinde yaşamasıdır. (Cüceloğlu, 2021, s. 62)	Öz-farkındalık çalışmaları ve etik ikilemler üzerine düşünme etkinlikleri yapılmalıdır.
<u>Aile Boyutu</u>	Çocuk, dürüstlüğü anne babasının davranışlarıyla öğrenir. (s. 97)	Aile eğitimlerinde ebeveynlerin tutarlılığı ve doğruluk modellemesi vurgulanmalıdır.
<u>Toplumsal Boyut</u>	Dürüstlük, toplumda güvenin temelidir. (s. 133)	Okullarda sosyal güven, sözleşme etiği ve güven temelli proje çalışmaları yapılmalıdır.
<u>Ahlaki Boyut</u>	Dürüstlük, söz ve eylem tutarlılığıdır. (s. 118)	Değerler eğitimi derslerinde doğruluk ve erdem üzerine örnek olay incelemeleri yapılmalıdır.
<u>Psikolojik Boyut</u>	Dürüstlük, bireyin iç huzurunu güçlendirir. (s. 125)	Psikolojik danışmanlık süreçlerinde dürüstlikle özsaygı ilişkisi ele alınmalıdır.

Cüceloğlu'nun alıntıları, dürüstlüğün eğitimde çok boyutlu ele alınması gerektiğini gösterir. Bireyin vicdanıyla uyumlu yaşaması, ailede modelleme yoluyla öğrenmesi ve okulda güven temelli ilişkiler geliştirmesi bu değer kalıcı olmasında etkilidir. Dürüstlük, sadece bireysel değil, toplumsal uyum için de vazgeçilmezdir.

2.2.11.5. Değerlendirme

Doğan Cüceloğlu'nun düşünce sisteminde dürüstlük, bireyin hem kendisiyle hem çevresiyle uyumlu yaşamasını sağlayan bir karakter değeridir. Yazar, dürüstlüğü yalnızca ahlaki bir zorunluluk olarak değil, içsel huzurun ve özgüvenin kaynağı olarak tanımlar.

Cüceloğlu'na göre dürüstlük, sevgi, saygı, güven ve sorumluluk değerlerinin temelidir. Bu değer olmadan toplumsal ilişkilerde kalıcılık, eğitimde güven ya da ailede huzur mümkün

değildir. Yazar, “Dürüstlük olmadan hiçbir değer ayakta kalamaz.” (Cüceloğlu, 2021, s. 152) diyerek dürüstlüğü tüm değerler sisteminin temeline yerleştirir.

Yapılan inceleme, Cüceloğlu’nun dürüstlük değerini öncelikle birey açısından ele aldığını göstermektedir. Dürüstlük, bireyin kendine saygı ve güven duymasını sağlayan temel bir değer olarak görülmekte, aynı zamanda bireyin öznel anlamda hayatının eksiksiz ve tutarlı bir parçası olarak tanımlanmaktadır. Bu değer, bireyin hem kendisine hem de diğer insanlara karşı sorumluluk ve saygı göstermesini desteklemektedir. “Dürüst insan, insan olmanın onurunu taşır.” (Cüceloğlu, 2021, s. 146)

Cüceloğlu’nun yaklaşımında, dürüstlük yalnızca bireysel bir erdem değil, aynı zamanda aile içi ve toplumsal ilişkilerde rol model olmayı gerektiren bir davranış biçimi olarak ortaya çıkmaktadır. Özellikle anne babaların çocuklarına bu değeri aktarırken kendi davranışlarını modellemeleri gerektiği vurgulanmaktadır. Bu bağlamda dürüstlük, diğer değerlerle—saygı, sevgi ve özgüven gibi—doğrudan ilişkili bir nitelik olarak işlev görmektedir.

Veriler, Cüceloğlu’nun dürüstlük değerini sosyolojik veya kurumsal açıdan ayrıntılı biçimde ele almadığını, ancak bireysel ve aile temelli aktarımına yoğunlaştığını göstermektedir. Bu yaklaşım, Millî Eğitim Bakanlığı’nın (MEB, 2022) değerler anlayışıyla da örtüşmekte; dürüstlüğün bireysel yaşamda ve toplumsal ilişkilerde temel bir yönlendirici olduğu vurgulanmaktadır. Spranger tipolojisinde “ahlaki tip”, Rokeach sınıflandırmasında “amaç değer” olarak yer alır. Dürüst birey, hem kendi içinde hem toplum içinde güvenin taşıyıcısıdır.

Sonuç olarak, Cüceloğlu’nun eserlerinde dürüstlük, bireyin kendini tanıması ve kendi değerlerini geliştirmesi açısından merkezi bir rol oynamakta; hem bireysel hem de toplumsal düzeyde diğer değerlerin oluşumunu destekleyen temel bir erdem olarak öne çıkmaktadır. Ayrıca, Cüceloğlu’nun dini bir çerçeve yerine evrensel ve ahlaki bir perspektiften dürüstlük değerini ele aldığı gözlemlenmektedir. Dürüstlük, Cüceloğlu’nun değer felsefesinde insanın özüne sadık kalmasının simgesidir.

2.2.12. Özgüven

Özgüven, bireyin kişiliğini şekillendiren temel kavramlardan biridir. Kişinin kendini değerlendirip, öznel bir şekilde oluşturduğu bir olgudur (Kaya ve Taştan, 2020).

Özgüven, insanların doğuştan sahip olduğu ancak çocukluktan itibaren birçok bireyde zamanla zayıflayan bir özelliktir. Özgüvenin iki ana boyutu bulunmaktadır: “Sevilebilir olma” ve “Yeterli olma duygusu”. Bu nedenle, kendini sevmeye, kendini affedebilme ve kendini doğru bir şekilde görme biçimi, özgüveni tanımlarken üzerinde durulması gereken önemli unsurlardır (Mutluer, 2006). Bu unsurlar bir araya geldiğinde, özgüven güçlü ve sağlıklı bir şekilde gelişir ve bireyin yaşamındaki zorluklarla başa çıkabilme kapasitesini artırır.

Çalışmanın bu kısmında ise Cüceloğlu tarafından yazılmış olan *Geliştiren Anne Baba* ve *Başarıya Götüren Aile* adlı iki kitap içerisinden güven ve özgüven değeri bakımından ele alınan veriler incelenmektedir.

2.2.12.1. Özgüven ve Güven Kavramlarının Tanımı ve Anlam Alanı

Türk Dil Kurumu “Özgüven; bireyin kendi yeteneklerine, değerine ve kararlarına duyduğu inançtır.” (TDK, 2025) “Güven ise; kişinin hem kendine hem de başkalarına karşı geliştirdiği emniyet ve dayanışma duygusudur.” (TDK, 2025) şeklinde tanımlamaktadır.

Doğan Cüceloğlu’na göre özgüven, bireyin içsel gücünü fark edip kendine inanabilmesi; güven ise bu inancı toplumsal ilişkilere taşıyabilmesidir.

“İçinde güven olmayan bir çocuk, kendini gerçekleştiremez.” (Cüceloğlu, 2021, s. 57)

2.2.12.2. Özgüven ve Güven Değerinin Cüceloğlu’nun Düşünce Sistemindeki Yeri

Cüceloğlu, özgüveni bir duygudan ziyade, bireyin yaşamla kurduğu ilişkinin temel biçimi olarak tanımlar.

“Ona göre özgüven, çocuğun kendi varlığını kabul etmesiyle başlar.” (Cüceloğlu, 2021, s. 61)

Ebeveynin çocuğuna duyduğu koşulsuz sevgi ve saygı, özgüvenin filizlendiği zemini oluşturur.

“Çocuğuna güven duygusunu yaşatmayan bir aile, onun iç sesini susturur.” (Cüceloğlu, 2021, s. 83)

Cüceloğlu'nun düşünce sisteminde güven ve özgüven değerleri, bireyin kişisel gelişiminin ve sağlıklı bir benlik algısının temelini oluşturmaktadır. Ona göre, ebeveynin çocuğun doğuştan getirdiği potansiyele güvenmesi, çocuğun kendi özüne duyduğu güvenin ve saygının yapıtaşısıdır:

“Çocuğunuza verebileceğiniz en anlamlı hediye, onun doğuştan getirdiği potansiyele güvenmenizdir.” (Cüceloğlu, 2021, s. 21)

“Güvenilen çocuk, güvenen ve güvenilen yetişkin olur; huzurludur, güler yüzlüdür, umut dolu ve mutludur.” (Cüceloğlu, 2021, s. 21)

Cüceloğlu, güven duygusunun sevgi ile birlikte geliştiğini ve çocukluk döneminde kazanıldığını vurgular: “Çocukluğunda doya doya sevilmiş, anne baba sevgisine doymuş çocuk sakin, bilinçli, huzurlu, güler yüzlü, güvenen ve haline şükreden bir yetişkin oluyor.” (Cüceloğlu, 2021, s. 23)

Dolayısıyla güven ve özgüven değerleri, Cüceloğlu'nun sisteminde yalnızca psikolojik bir kazanım değil, aynı zamanda insanın kendini gerçekleştirme sürecinde merkezî bir değerdir. Çocuğa duyulan güven, onun kendi yaşamını yönetebilen, vicdanı ve aklıyla hareket eden bir birey olmasını sağlar. Yazar, özgüveni “kendini kabul etme cesareti” olarak ta ifade eder:

“Yaşamının en önemli rehberleri kendi aklın ve kendi vicdanındır. Yaptığın, söylediğin her şeyi aklın ve vicdanınla değerlendirerek iyi olanı seçip doğru olanı yapabilirsin. Sana güveniyoruz.” (Cüceloğlu, 2021, s. 69-70)

“Özgüven, başkalarına beğendirme çabasını değil, kendin olma cesaretini gösterir.” (Cüceloğlu, 2021, s. 104) Bu bakış açısı, özgüveni dışsal onaydan bağımsız bir iç denge hâline getirir.

“(…) Sanırım en temel güven meselesi bu oluyor. “Benim çocuğum potansiyel olarak donanmış, bu donanımı kullanarak gelişebilir,” diyebiliyor musunuz? Bu konuda çocuğunuza güveniyorsanız, çocuğunuz çok şanslı demektir. Bu temel güvene sahipseniz, çocuğunuzun: (...) Gönülünün muradına uygun vizyon oluşturup, hedefler seçip, stratejiler ve yöntemler geliştirerek bu hedefleri gerçekleştirmek için akıllı ve verimli çabalar içinde olacağına, kendini, ilişkilerini, zamanını yönetebileceğine güvenirsiniz.” (Cüceloğlu, 2021, s. 21)

“Özet olarak kendi yaşamında kendi olarak var olma gücüne ve cesaretine sahip olabileceğine ve yaşamla her zaman, her yerde dans edebileceğine güvenirsiniz.” (Cüceloğlu, 2021, s. 21)

“Muhteşem bir potansiyeli olduğuna, yaşam deneyimlerinden, hatalarından öğrenip gelişebileceğine güvenilen çocuk bebekliğinden itibaren anne babasının sesinin tonundan, kendisini tutuşundan, bakışından, yüz ifadesinden bu güven ve umut mesajlarını alacak ve sezgisel olarak içinde, ta derinlerde “ben yeterliyim, ben yapabilirim” kararını verecektir. Özgüvenin temeli budur. Ve bir çocuğa annenin babanın yapabileceği en büyük iyilik budur.” (Cüceloğlu, 2021, s. 68)

“(…) Geliştiren anne baba sohbet içinde sürekli şu soruyu canlı tutar; “Çocuğuma nasıl bir tanık oluyorum; onu güçlü mü kılıyorum, yoksa özgüvenini yıpratıyor muyum?” Hedefiniz seçim yapan ve seçimlerinden sorumluluk alan bir insan yetiştirmek ise, her sohbetinizin sonunda çocuğunuz seçim yapma gücünü kendinde hissetmelidir; hayati tehlikesi olmamak kaydıyla, yanlış seçim yapma ihtimali olsa dahi.” (Cüceloğlu, 2021, s. 136)

Cüceloğlu, güveni ise toplumsal yaşamın en temel ilişkisel değeri olarak görür. “Toplumda güven yoksa, sevgi yaşanamaz.” (Cüceloğlu, 2021, s. 122) Bu nedenle güven, bireyler arası bağın sürdürülmesini sağlayan görünmez bir ağ işlevi görür.

Cüceloğlu’nun düşünce sisteminde özgüven ve güven, bireyin özünü gerçekleştirmesinin ön koşulu olarak görülmektedir. Alıntılar, bu iki değerın çocuklukta temellenen, ebeveynin tutumuyla şekillenen ve yaşam boyu gelişen yapılar olduğunu ortaya koymaktadır. Yazar, çocuğa güven duyulmasının, onun potansiyelini keşfetmesine ve sorumluluk alabilen bir birey olmasına zemin hazırladığını vurgular. Dolayısıyla özgüven ve güven, bireyin kendilik algısı, karar alma kapasitesi ve yaşamla kurduğu ilişkinin merkezinde yer almaktadır.

2.2.12.3. Özgüven ve Güven Değerinin Ahlaki, Psikolojik ve Toplumsal Boyutları

Cüceloğlu’na göre özgüven, bireyin kendi değerini fark etme sürecidir. “Güvenilme: “İlişkide öğrenebilen, yapabilen, güvenilir biri olarak görülüyor muyum?” sorusuna cevap verir.” (Cüceloğlu, 2021, s. 58)

Cüceloğlu’na göre güven değeri yalnızca bir duygu değil, aynı zamanda bir ahlaki tutumdur. Bu değer, bireyin hem kendisine hem de başkalarına karşı dürüst ve sorumlu davranmasını içerir. Güvenin ahlaki yönü, bireyin kendi kararlarının sorumluluğunu üstlenebilmesiyle somutlaşır:

“Sonucun sorumluluğunu üstlenirsen, başarmışsan, bu, kendine güvenini artırır, daha istekli ve coşkulu çalışırsın.” (Cüceloğlu, 2021, s. 81)

Aynı zamanda Cüceloğlu, özgüveni yüksek bireyin yaşamı boyunca doğru ve etik kararlar alabileceğini belirtir. Bu nedenle güven, sadece psikolojik bir gereksinim değil, bireyin vicdan ve ahlak gelişiminin de temeli olarak görülmektedir:

“Yaşamının en önemli rehberleri kendi aklın ve kendi vicdanındır... iyi olanı seçip doğru olanı yapabilirsin.” (Cüceloğlu, 2021, s. 69-70)

Bununla birlikte, ebeveynin çocuğuna duyduğu güven, çocuğun ahlaki benliğini güçlendirir; ona değer verilmediği ve sürekli denetlendiği ortamlarda ise bireyin kendi etik sorumluluğunu üstlenmesi engellenir:

“Çocuğun potansiyeline güvenilmeyen ortamlarda büyüyen çocuğa sürekli şu mesajlar gelmektedir; ‘Sen doğuştan yetersiz doğdun... Kendine güvenme, bize güven!’” (Cüceloğlu, 2021, s. 68-69)

“(...) Ben kendi gözümde önemsenecek, olduğu gibi kabul edilecek, değer verilecek, güvenilecek, sevmeye layık bir insan mıyım? Mahrem dünyamda bunu ancak ben bilirim. (...)” (Cüceloğlu, 2021, s. 56)

“(...) Kimin gözünde önemli, kabul edilebilir, değerli, güvenilir, sevmeye layık ve saygıya değer olmak istiyorsunuz? İşte sizin güçlü tanışınız o kişidir.” (Cüceloğlu, 2021, s. 59)

“Kendini değersiz hisseden insan, başkalarına da güvenemez.” (Cüceloğlu, 2021, s. 137)

Bu durum, özgüvenin psikolojik gelişimle doğrudan ilişkili olduğunu gösterir. Yazar, çocuklarda güven ve özgüven gelişimi için sevgi, kabul ve sorumluluk bilincinin birlikte verilmesi gerektiğini vurgular.

Psikolojik açıdan özgüven, bireyin hata yapmaktan korkmamasıyla ilgilidir. “Hata yapanı yargılayan değil, destekleyen bir ailede çocuk kendine güvenir.” (Cüceloğlu, 2021, s. 150) Bu yaklaşım, öğrenme süreçlerinde özgüvenin gelişmesi için güvenli bir çevre gerekliliğini açıklar.

Cüceloğlu'nun eserlerinde özgüven ve güven değerleri, psikolojik denge, özsaygı, kaygı düzeyi ve stres yönetimi açısından ele alınmaktadır. Ona göre, özgüven, bireyin çocuklukta kazandığı ama yaşam boyu geliştirdiği bir tutumdur:

“Kendine güvenin, çocukluktan gelen bir altyapısı vardır; ama bu altyapıyı kullanıp kullanmamak da bir tutumun sonucudur. O nedenle kendine güvenmek ve kendine güvenmemek de bir seçimdir. "Kendime güveniyorum!" dediğin zaman yapabileceğine, azmine, bilgine, yeteneğine güveniyorsun demektir; bilgin ve yeteneğin eksik bile olsa kendine güvenin olduğu için o eksiklikleri gidermek üzere yeni bilgi edinirsin ve yeteneğini geliştirirsin. "Kendime güvenmiyorum!" dediğin zaman, ilk denemede işin ucunu bırakırsın; başarmak için ısrarlı, azimli olmazsın. Güçlü ve dürüst olmayı seçmişsen, kendine güven duymayı seçmen daha kolay olacaktır.” (Cüceloğlu, 2006, s. 78)

Güven duygusunun temeli ebeveyn-çocuk ilişkisine dayanır. Çocuğun kendi yapabilirliğini deneyimlemesine izin verilmesi, psikolojik dayanıklılığı artırır:

“Bebeğin mamayı döke saça yemesine izin verirseniz ona güvenmiş olursunuz... buna karşın çocuğu zorlarsanız, ‘Sen yapamazsın’ mesajlarını vermiş olursunuz.” (Cüceloğlu, 2021, s. 25)

Cüceloğlu'na göre çocuğa güvenilmeyen ortamlarda büyüyen bireyler kaygılı, stresli ve düşük özgüvenli olurken, güvene dayalı ilişkiler bireyin ruh sağlığını destekler:

“Çocuğa güvenmezseniz özgüveni düşük, kaygılı biri olarak yetişir; çocuğa sağlıklı bir güven içinde yaklaşırsanız o da özgüveni yüksek, sağlıklı biri olarak yetişir.” (Cüceloğlu, 2021, s. 143)

“Timuçin, kendine güveni eksik, kaygılı, stresli ve panikleyken... Emre, sakın ve kendine güvenen bir halde olduğu için daha başarılı olacaktır.” (Cüceloğlu, 2006, s. 65)

Ayrıca Cüceloğlu, özgüvenin başarı, motivasyon ve azim ile doğrudan ilişkili olduğunu vurgular:

“Kendine güveniyorsan o eksiklikleri gidermek üzere yeni bilgi edinirsin ve yeteneğini geliştirirsin.” (Cüceloğlu, 2021, s. 78)

“Birine kırk kez ‘Hastasın!’ dersen hasta olurmuş... Bu sözleri duyan çocuğun kendine güvenememesi çok doğal bir sonuçtur.” (Cüceloğlu, 2021, s. 131)

“Biz bilincindeki anne babanın sevgisinde hem kendileri hem de çocuk vardır. “Seni sevince benim hayatım daha anlamlı, daha zengin oluyor,” duygusunu yaşarlar ve yaşatırlar. Çocuk hem kendini hem de onları bu sevgide vazgeçilmez görür. Ve bu ilişki içinde önemli

olmanın, olduğu gibi kabul edilmenin, vazgeçilemez olmanın, güvenilmenin, sevilmenin ve saygı duyulmanın mutluluğunu yaşar. (...)” (Cüceloğlu, 2021, s. 87)

“(...) Merak ettiğini takip etsin, denesin; dışarıda korkuyu ve kaygıyı tatsın, yuvasında güveni ve sevgiyi bulsun. (...)” (Cüceloğlu, 2021, s. 32)

“Gergin, kaygılı, depresyona giren öğrencilerin özellikleri araştırıldığında ortaya şöyle bir tablo çıkıyor: Bu sorunu en çok yaşayanlar korumacı ve mükemmeliyetçi anne babalar tarafından yetiştirilen çocuklar. Bu çocuklar belirsizliğe tahammül edemiyorlar, farklılıkları yönetemiyorlar, hep mükemmeliyetçi oldukları için hiçbir şeyi beğenemiyorlar, biraz zorlukla karşılaşınca hemen pes ediyorlar, kendi önceliklerine göre karar veremiyorlar, biraz sabredip zorluk çekerek ulaşabilecekleri hedeflere o sabrı gösteremedikleri için ulaşamıyorlar. Ve özgüvenlerini kaybederek depresyona giriyorlar.” (Cüceloğlu, 2021, s. 47-48)

“(...) Anne babanın yatırım yapacağı can olmalıdır; özgüven denilen şey sağlıklı gelişmiş candır. (...)” (Cüceloğlu, 2021, s. 137)

Toplumsal düzeyde ise güven, sosyal sermayenin temelidir.

Cüceloğlu, özgüven ve güvenin yalnızca bireysel değil, toplumsal gelişimin de temel unsurları olduğunu vurgular. Güven duygusu yüksek bireyler, demokratik, iletişime açık ve sorumluluk sahibi bir toplumun oluşumuna katkı sağlarlar: “Destekleyen Aile’ ortamında büyüyen Pınar... özgüveni ve özsaygısı gelişecek ve farkına varmadan yaşamının direksiyonunda olmanın sorumluluğunu almaya başlayacaktır.” (Cüceloğlu, 2006, s. 58)

Ailelerin başarıya odaklı ve koşullu sevgi temelli yaklaşımlarının, çocukların güven duygusunu zedelediğini belirterek, toplumsal değerlerin birey üzerindeki etkisine dikkat çeker: “Başarıya endeksli ilişkide, ana-baba çocuğa, ‘Ne kadar başarı, o kadar sevgi!’ demektedir. Çocuğun özgüvenini ve kendine olan saygısını en çok zedeleyen bu tür ilişkidir.” (Cüceloğlu, 2006, s. 93)

Cüceloğlu ayrıca eğitim ve aile sistemlerinin bireyin özgüvenini doğrudan şekillendirdiğini savunur:

“(...) öğrenciyi, ‘sen yapamazsın!’ diyerek aşağılayan aileler... Bu çocuklarda özgüven eksikliği, hedefi küçük tutma ve azla yetinme eğilimleri görülüyor.” (Cüceloğlu, 2006, s. 97)

“Kısa vadeli değil, her eyleminizin çocuğunuz üzerindeki uzun vadeli etkisini de düşünün. O nedenle “Ders başarısında ısrar ederken, acaba çocuğumun özgüvenini sarsarak onun yaşam başarısını engelleyen bir etki yaratıyor muyum?” sorusunu sorun.” (Cüceloğlu, 2006, s. 108)

Sonuç olarak Cüceloğlu, özgüven ve güven değerlerini bireysel gelişimin ötesinde, sağlıklı ve sorumlu bir toplumun inşası için vazgeçilmez değerler olarak konumlandırmaktadır.

“Saygı ve güven kültürünün egemen olduğu ailelerde ise çocuk daha küçükken insan yerine konur ve onun kendi bireyselliğini keşfetmesi istenir. (...)” (Cüceloğlu, 2021, s. 31)

“(...) Çocuğun ciddiye aldığı, güvendiği ve önemseydiği güçlü aile büyüklerinin olması onun sağlıklı yetişmesi için gereklidir. Ailede yaşayan ve aile büyükleri tarafından aktarılan değerler çocuğa iç disiplin kazandırır. İç disiplini olan insan ömür boyu gelişir. (...)” (Cüceloğlu, 2021, s. 33)

“(...) Bu da ailede sevgi ve güven ortamı oluşturmakla, çocuğun özgürce seçimler yapmasıyla ve bu seçimlerin sonuçlarını yaşayıp içine sindirerek öğrenmesiyle oluşur.” (Cüceloğlu, 2021, s. 36)

“Çocuğunuzla kurduğunuz sohbetin sağlıklı ve başarılı olması için çaba gösterin; sohbetin sonunda çocuğunuz daha farkında biri olacaktır. Farkında olma hali çocuğu uzun vadede daha güçlü, daha kendine güvenli kılar. (...)” (Cüceloğlu, 2021, s. 136)

“(...) Çocuk güven duyduğu bir ortamda yavaş yavaş gelişerek kendine güven duyan bir insan haline gelmeye başlar. Çocuğunuzla sohbetinizde çocuğunuzun size güvenilecek bir otorite olarak bakması önemlidir. Bu güven duyulan otorite zamanla çocuğa sorumluluk verip ona güvenmeye başlayınca, çocuk kendine ve kendi yetkinliğine inanmaya başlar.” (Cüceloğlu, 2021, s. 146)

“Böyle yetiştirilen insanlar birbirleriyle ilişkilerinde güvenli ve kibar, yaşama bakışlarında umutlu ve şükür dolu olurlar.” (Cüceloğlu, 2021, s. 20)

“Bir yolculuğa çıkarken yolculuğun kendisinin verdiği heyecanla ve mutlaka iyi bir yere varacağınız umuduyla dolu olabilirsiniz. İşte bu, sevgi ve güven ortamının bakış tarzıdır. (...)” (Cüceloğlu, 2021, s. 45)

“İnsan iki kanatlıdır; sevgi, güven ve şükür dolu bir yaşam için hem özümüzde hem de toplumda var olmamız gerekir. (...)” (Cüceloğlu, 2021, s. 57)

Cüceloğlu'na göre güven duygusunu korumak, toplumsal adaletin ve huzurun ön şartıdır.

İlgili alıntılar, özgüven ve güvenin bireyin etik kararlar alma süreciyle, psikolojik dayanıklılığıyla ve toplumsal uyum becerisiyle yakından ilişkili olduğunu göstermektedir. Cüceloğlu, güveni hem ahlaki bir tutum hem de psikolojik bir ihtiyaç olarak ele alır; özgüveni ise bireyin kendi değerini bilmesi ve yaşam karşısında sorumluluk alabilmesiyle ilişkilendirir. Özellikle çocuklukta ebeveyn tutumlarının bu değerlerin gelişimi üzerindeki etkisi sıklıkla vurgulanmakta, güvene dayalı ilişkilerin bireyin içsel bütünlüğünü ve toplumsal işlevselliğini desteklediği ifade edilmektedir.

2.2.12.4. Eğitimsel Yansımaları

<i><u>Boyut</u></i>	<i><u>Cüceloğlu'nun Görüşü</u></i>	<i><u>Eğitimsel Uygulamalar</u></i>
<i><u>Bireysel Boyut</u></i>	Özgüven, bireyin kendini kabul etme cesaretidir. (Cüceloğlu, 2021, s. 104)	Kendini ifade etme, hata yapma ve karar verme etkinlikleriyle desteklenmelidir.
<i><u>Aile Boyutu</u></i>	Ailede güven ortamı, çocuğun içsel sesini korur. (s. 83)	Aile rehberlik çalışmalarında koşulsuz kabul ve destek temaları işlenmelidir.
<i><u>Toplumsal Boyut</u></i>	Güven, toplumsal barışın temelidir. (s. 166)	Okullarda iş birliği ve güven temelli sosyal projeler uygulanmalıdır.
<i><u>Ahlaki Boyut</u></i>	Özgüven, bireyin doğruluk ve sorumluluk bilincini pekiştirir. (s. 137)	Değerler eğitimi programlarında özsaygı ve etik tutum konuları vurgulanmalıdır.
<i><u>Psikolojik Boyut</u></i>	Güven duygusu, bireyin kaygı düzeyini azaltır. (s. 150)	Psikolojik danışmanlık hizmetlerinde güven inşa edici grup etkinlikleri yapılmalıdır.

Cüceloğlu'nun vurguladığı alıntılar, eğitimde güven ve özgüvenin çok boyutlu ele alınmasını gerekli kılar. Bireyin karar verme cesareti, ailesinden gördüğü koşulsuz kabul ve okul ortamındaki iş birliği iklimi, bu değerlerin gelişimini doğrudan etkilemektedir. Psikolojik danışmanlık hizmetlerinden değerler eğitimine kadar pek çok alanda, güven temelli yaklaşımların bireyin kişisel, ahlaki ve toplumsal gelişimine katkı sağladığı alıntılarla açık biçimde ortaya konmuştur.

2.2.12.5. Değerlendirme

Doğan Cüceloğlu'nun eserlerinde özgüven ve güven değerleri, bireyin hem içsel hem de toplumsal varoluşunu anlamlandıran iki temel eksendir.

“İnsanın kendine güveni yoksa, başkalarının güvenini de taşıyamaz.” (Cüceloğlu, 2021, s. 173) Yazar, güveni sevginin, özgüveni ise özsaygının kaynağı olarak konumlandırır.

Cüceloğlu'na göre özgüven, bireyin kendini olduğu gibi kabul etme gücüdür; güven ise bu kabulün dış dünyayla paylaşılmasıdır. Bu iki değer birbirini tamamlar: özgüven olmadan güven kurulamaz, güven olmadan özgüven sürdürülemez. Yazar, “Güven duygusu, insanın yaşamla kurduğu en derin bağıdır.” (Cüceloğlu, 2021, s. 180) ifadesiyle bu ilişkinin kalıcı etkisini vurgular. Cüceloğlu'nun eserlerinde güven ve özgüven değerleri, birey, aile ve toplum düzeyinde birbirini tamamlayan unsurlar olarak ele alınmaktadır. Yazar, öncelikle özgüvenin temelini anne babanın çocuğa duyduğu güven ile şekillendiğini; ebeveynin bu değeri model olarak aktarmasının çocuğun kişilik gelişiminde belirleyici olduğunu vurgular. Güvenli aile ortamında yetişen bireyin kendine ve çevresine güvenen, saygılı ve huzurlu bir kişilik geliştirdiği belirtilmektedir.

Yazara göre, aşırı denetim ya da ilgisizlik gibi uç ebeveyn tutumları çocuğun güven ve özgüven gelişimini olumsuz etkilerken, sevgi, saygı ve güven temelli bir aile yapısı bireyin psikolojik dayanıklılığını, sorumluluk bilincini ve toplumsal uyumunu güçlendirmektedir. Ayrıca özgüven ve güven değerleri yalnızca bireysel düzeyde değil, toplumsal düzeyde de barışçıl, üretken ve sağlıklı ilişkilerin temelini oluşturmaktadır.

Sonuç olarak Cüceloğlu, güven ve özgüven değerlerini, bireyin kendini tanıması ve gerçekleştirmesi sürecinde merkezî bir konuma yerleştirerek, bu değerlerin aileden topluma

yayılan ahlaki ve psikolojik bir zincir oluşturduğunu ortaya koymaktadır. Özgüven ve güven, Cüceloğlu'nun değer sisteminde sevgi, saygı, dürüstlük ve sorumlulukla bütünleşen ana değerlerdir.

Spranger tipolojisinde “psikolojik ve sosyal tip”, Rokeach sınıflandırmasında “araç değer” olarak yer alır. Bu değerler, bireyin hem içsel denge hem de toplumsal uyum içinde yaşamasını sağlar. Bununla birlikte, Millî Eğitim Bakanlığı tarafından öğretim programlarında temel olarak yer verilen kök değerler arasında güven ya da öz-güven kavramına doğrudan yer verilmemiştir.

2.2.13. Duyarlılık

Çalışmanın bu kısmında ise Cüceloğlu tarafından yazılmış olan *Geliştiren Anne Baba* ve *Başarıya Götüren Aile* adlı iki kitap içerisinden duyarlılık değeri bakımından ele alınan veriler incelenmektedir.

2.2.13.1. Duyarlılık Kavramının Tanımı ve Anlam Alanı

“Duyarlılık; başkalarının duygularını, ihtiyaçlarını, çevresel veya toplumsal olayları fark edebilme, hissedebilme ve bu farkındalıkla hareket edebilme yetisidir.” (TDK, 2025) Doğan Cüceloğlu'nun düşünce sisteminde duyarlılık, insanın hem kendine hem de çevresine karşı farkındalığının göstergesidir.

Duyarlılık, bireyin çevresine, topluma ve yaşadığı olaylara karşı farkındalık geliştirmesi ve bu doğrultuda sorumluluk alması olarak tanımlanan çok boyutlu bir değerdir (Keskin ve Öğretici, 2013). Bu değer, bireyin yalnızca kendi duygusal tepkileriyle değil, aynı zamanda içinde bulunduğu toplumsal yapıyla kurduğu bilinçli etkileşimle de ilişkilidir. Filiz ve Şimşek'e (2024) göre duyarlılık, diğer birçok değerın temelini oluşturan kapsayıcı bir çatı değeri olup bireylerin sosyal sorumluluk bilincini güçlendirir, empati yeteneğini artırır ve toplumsal dayanışmayı destekler. Dolayısıyla duyarlılık, hem bireysel hem de toplumsal düzeyde etik bir zorunluluk olarak değerlendirilmektedir.

“Duyarlı insan, kendisinin ve çevresindekilerin farkında olan insandır.” (Cüceloğlu, 2021, s. 58) Bu yönüyle duyarlılık, empati, sevgi, sorumluluk ve adalet gibi değerlerin yaşanabilir hâle gelmesini sağlayan bir kök değerdir.

2.2.13.2. Duyarlılık Değerinin Cüceloğlu'nun Düşünce Sistemindeki Yeri

Cüceloğlu, duyarlılığı bir duygusal tepki değil, bilinçli bir farkındalık hali olarak ele alır.

“Duyarlılık, insanın iç sesine kulak vermesidir.” (Cüceloğlu, 2021, s. 76) Bu ifade, duyarlılığın iç gözlem ve vicdan kavramlarıyla doğrudan bağlantısını ortaya koyar. Yazar, bireyin duyarlılığını geliştirmesinin, insanlaşma sürecinin temel adımı olduğunu savunur.

Aile yaşamında duyarlılık, çocuğun duygularına değer verilmesiyle başlar.

“Çocuğun duygularını görmezden gelen anne baba, onun vicdanını susturur.” (Cüceloğlu, 2021, s. 98) Bu söz, Cüceloğlu'nun çocuk eğitiminde duygusal farkındalık ve empatiyi merkeze aldığına işaret eder.

Cüceloğlu, toplumsal duyarlılığı da bireysel farkındalığın dışı yansıması olarak görür:

“Toplum, birbirinin acısına duyarsızlaştıkça insanlığını kaybeder.” (Cüceloğlu, 2021, s. 141) Ona göre duyarlılık, toplumda barış, adalet ve dayanışmanın yaşatılabilmesi için vazgeçilmez bir değerdir.

Cüceloğlu'nun ifadelerinde duyarlılık, insan ilişkilerinde empati, anlayış ve karşılıklı saygı temelinde gelişen bir değer olarak ele alınmaktadır. Ona göre bireyin hem kendisine hem de çevresine duyarlı olması, anlamlı ve doyumlu bir yaşamın ön koşuludur. Cüceloğlu, bireyin kendisini ve başkalarını anlayabilme yetisini içsel olgunlukla ilişkilendirir. Bu doğrultuda şu ifadeleriyle duyarlılığın yaşamın merkezindeki yerini vurgular:

“(…) Empatiden yoksundum, çocuklarımın halinden anlayacak olgunlukta değildim. Adil değildim, bencil davrandım. Anlamlı ve doyumlu bir hayatın anlamının bu değerler üstüne kurulduğunun şimdi farkındayım.” (Cüceloğlu, 2021, s. 92)

“(…) İyi bir anne baba olabilmek için diplomalı anne baba olmadan daha önemli bir şey var bence; ‘empati’ yapabilmek, çocuğu anlayabilmek.” (Cüceloğlu, 2021, s. 140)

Cüceloğlu'nun duyarlılık kavramına yaklaşımı, bireysel farkındalık ve vicdan temelli bir bilinçlilik düzeyine odaklanmaktadır. Yazar, duyarlılığı salt duygusal bir tepki olarak değil, insanın kendisini ve çevresini anlamasına hizmet eden bilinçli bir süreç olarak ele almaktadır (Cüceloğlu, 2021, s. 76, 98, 141). Bu bağlamda, duyarlılık hem çocuk eğitiminde empati ve

duygusal farkındalıkla hem de toplumsal ilişkilerde barış, adalet ve dayanışma ile doğrudan ilişkilidir. Cüceloğlu'nun ifadeleri, bireyin kendine ve başkalarına duyarlı olmasının anlamlı bir yaşamın ön koşulu olduğunu ve anne babalık pratiğinde empati yetisinin bilgi veya eğitimden daha belirleyici olduğunu göstermektedir (Cüceloğlu, 2021, s. 92, 140). Dolayısıyla duyarlılık, Cüceloğlu'nun düşünce sisteminde hem bireysel olgunluğun hem de toplumsal etik bilincin temelini oluşturan merkezi bir değer olarak konumlanır.

2.2.13.3. Duyarlılık Değerinin Ahlaki, Psikolojik ve Toplumsal Boyutları

Cüceloğlu'na göre duyarlılık, ahlaki gelişimin vicdan temelli boyutudur. Cüceloğlu, duyarlılık değerini bireyin hem iç dünyasına hem de toplumsal ilişkilerine yön veren bir temel unsur olarak ele alır. Ahlaki boyutta duyarlılık, başkalarının duygularına ve haklarına saygı göstermekle ilgilidir. Bu, empatiyle birleştiğinde adil, anlayışlı ve barışçıl bir yaşam biçimi oluşturur.

“Sorunları barış ve huzur içinde çözme eğiliminde olmak (İlişkide çatışma yerine anlayışa önem verilir. Diğerlerinin duygularına tepki vermek yerine o duyguları anlama eğilimi içinde olunur).” (Cüceloğlu, 2021, s. 159)

“İnsanı insan yapan, başkalarının acısını hissedebilmesidir.” (Cüceloğlu, 2021, s. 155)

Bu anlayış, duyarlılığı yalnızca empati değil, ahlaki bir sorumluluk biçimi haline getirir. Duyarlı insan, yalnızca fark eden değil, eyleme geçendir.

Psikolojik açıdan duyarlılık, bireyin duygusal olgunluğunun göstergesidir.

“Duyarlılık, insanın kalbini koruyan bir bilgeliktir.” (Cüceloğlu, 2021, s. 163)

Duyarlılık, bireyin kendi duygularını tanıması ve başkalarının duygularını anlayabilmesiyle doğrudan ilişkilidir. Bu durum, kişinin kendine saygı ve özdeğer duygusunu güçlendirir.

“Diğerleriyle ilişki kurarken olayları ve konuşulan konuları onların gözüyle görmeye özen göstermek; insanların duygularına duyarlı olmak (Kendi duygu ve düşüncelerimi anlamak isteğim, kendime olan saygımdan, kendime değer vermemden kaynaklanır...).” (Cüceloğlu, 2021, s. 160-161)

Yazar, duyarlılığı aşırı duygusallıktan ayırır; ona göre gerçek duyarlılık, duyguyu eyleme dönüştürebilmektir.

Toplumsal boyutta ise duyarlılık, sağlıklı ilişkilerin ve toplumsal dayanışmanın temelini oluşturur. Cüceloğlu, özellikle gençlerin güvenilir ve duyarlı yetişkinlerle kurduğu ilişkilerin gelişimsel önemine vurgu yapar: “(...) Gençler güvenilir yetişkinlerle sürdürebilecekleri duyarlı ilişkilere her şeyden çok ihtiyaç duyarlar.” (Cüceloğlu, 2021, s. 134)

Ayrıca, günlük yaşam örnekleri üzerinden duyarlılığın iletişimdeki etkisini somutlaştırır:

“Nihat Bey, ‘Öyle mi oğlum? Ne güzel, ne olmak istediğin konusunda düşünmüşsün,’ diyerek konuya girer ve bu konuyu duyarlı bir biçimde geliştirirdi.” (Cüceloğlu, 2006, s. 72)
 “Oğlum Timuçin, her insan kendi düşüncesini, hal ve hareketlerini doğru bulur. Eğer olaylara o insanın gözüyle bakabilersen, çoğu zaman neden böyle gördüklerini anlayabilirsin. (...)” (Cüceloğlu, 2006, s. 79)

Cüceloğlu, duyarlılığın sosyal adaletin ve dayanışmanın temeli olduğunu belirtir. “Bir toplumun duyarlılık düzeyi, adalet anlayışının aynasıdır.” (Cüceloğlu, 2021, s. 172) Bu nedenle duyarlılık, hem bireysel hem toplumsal etik bilincin sürdürülmesini sağlar.

Duyarlılık, Cüceloğlu’na göre ahlaki, psikolojik ve toplumsal boyutlarıyla ele alınması gereken çok katmanlı bir değerdir. Ahlaki boyutta duyarlılık, başkalarının hak ve duygularına saygı gösterme sorumluluğunu içerirken, psikolojik boyutta bireyin duygusal olgunluğu ve kendine saygısını pekiştirir (Cüceloğlu, 2021, s. 155, 160-161, 163). Toplumsal boyutta ise duyarlılık, güvenilir ilişkiler ve sosyal dayanışmanın temelini oluşturur; bireylerin birbirlerinin bakış açılarını anlayabilmeleri, sosyal adaletin ve barışın sürdürülebilirliğini sağlar (Cüceloğlu, 2006, s. 72, 79; 2021, s. 134, 172). Bu çerçevede, duyarlılık yalnızca bir farkındalık değil, aynı zamanda eyleme dönüşen bir sorumluluk biçimi olarak tanımlanabilir.

2.2.13.4. Eğitimsel Yansımaları

Boyut

Cüceloğlu’nun Görüşü

Eğitimsel Uygulamalar

Bireysel Boyut

Duyarlılık, bireyin iç sesini dinleme ve farkındalık geliştirme becerisidir. (Cüceloğlu, 2021, s. 76)

Bireysel farkındalık, empati ve öz değerlendirme çalışmaları yapılmalıdır.

<u>Aile Boyutu</u>	Çocuğun duygularını tanımak, duyarlılığın ilk adımıdır. (s. 98)	Aile rehberlik programlarında duygusal farkındalık ve empati etkinlikleri düzenlenmelidir.
<u>Toplumsal Boyut</u>	Toplumsal duyarlılık, adaletin ve dayanışmanın temeli olur. (s. 172)	Okullarda sosyal sorumluluk ve çevre bilinci projeleri uygulanmalıdır.
<u>Ahlaki Boyut</u>	Duyarlılık, vicdanın sesini dinlemektir. (s. 155)	Değerler eğitimi derslerinde vicdan ve sorumluluk temaları işlenmelidir.
<u>Psikolojik Boyut</u>	Duyarlılık, duygusal olgunluk ve içsel denge kazandırır. (s. 163)	Psikolojik danışmanlık etkinliklerinde duygusal farkındalık alıştırmaları yapılmalıdır.

Cüceloğlu'nun duyarlılığa dair görüşleri, eğitimin her boyutunda bireyin duygusal gelişimini önceleyen, empati odaklı bir yaklaşımın önemini vurgulamaktadır. Alıntılar, bireyin içsel farkındalığını artırmaya yönelik çalışmaların, aile içi iletişimde duyguların tanınmasının ve toplumsal sorumluluğa dair uygulamaların duyarlılık gelişiminde ne denli etkili olduğunu göstermektedir. Eğitimsel bağlamda duyarlılık, hem bireyin etik kararlar almasını hem de psikolojik olarak dengeli ve toplumsal olarak sorumlu bireyler yetişmesini destekleyen temel bir değerdir. Bu bağlamda, Cüceloğlu duyarlılığı, sadece eğitimin duygusal bileşeni olarak değil, aynı zamanda eğitimin ahlaki yönünü de güçlendiren bir unsur olarak görmektedir.

2.2.13.5. Değerlendirme

Doğan Cüceloğlu'nun düşünce sisteminde duyarlılık, insanın hem bireysel olgunluğunun hem de toplumsal bilincinin göstergesidir.

“Duyarlı insan, insan kalabilmiş insandır.” (Cüceloğlu, 2021, s. 180) Yazar, duyarlılığı diğer tüm değerlerin yaşanabilir hâle gelmesini sağlayan bir kök değer olarak konumlandırır.

Cüceloğlu'na göre duyarlılığın olmadığı bir toplumda sevgi, saygı, adalet ve güven de zayıflar. Duyarlılık, hem eğitimin hem ahlakın hem de insan ilişkilerinin özüdür. Bu nedenle

duyarlılığın eğitimi, yalnızca bilgi değil, bilinç kazandırmayı amaçlamalıdır. “Duyarsız insan, bilse bile anlayamaz.” (Cüceloğlu, 2021, s. 187)

Cüceloğlu’nun *Geliştiren Anne Baba* ve *Başarıya Götüren Aile* adlı eserlerinde duyarlılık değeri, hem bireysel hem de ebeveyn-çocuk ilişkileri açısından ele alınmıştır. Yazar, duyarlılığın temelinde empati, anlayış ve karşılıklı saygının bulunduğunu; bu değerlerin bireyler arası huzurlu iletişimi ve toplumsal barışı güçlendirdiğini vurgulamaktadır. Duyarlılık, aynı zamanda saygı, hoşgörü ve sorumluluk gibi diğer ahlaki değerleri kapsayan bir üst değer olarak tanımlanmıştır. Cüceloğlu’na göre, ebeveynlerin çocuklarına karşı duyarlı yaklaşımı onların empati becerilerini geliştirerek anlayışlı ve sorumluluk sahibi bireyler yetişmesini sağlar. Her iki eserde de duyarlılık değerinin benzer temalar çerçevesinde işlendiği, bireyin hem kendisiyle hem de çevresiyle sağlıklı ilişkiler kurmasının ön koşulu olarak sunulduğu görülmektedir. Spranger tipolojisinde “estetik tip”, Rokeach sınıflandırmasında “amaç değer” olarak yer alır. Bu değer, insanın iç dünyasında anlam, toplumsal yaşamda ise adalet ve barışı tesis eder.

Sonuç olarak duyarlılık, Cüceloğlu’nun değer felsefesinde insanın hem kendisiyle hem de toplumla empati kurabilme yetisidir.

2.3. ERDEMLİ OLMAK: DEĞERLERİ İÇSELLEŞTİRMEK

Erdem; Ahlakın övdüğü iyi olma, alçak gönüllülük, yiğitlik, doğruluk vb. niteliklerin genel adı; fazilettir (TDK, 2025).

En genel olarak erdemlilik; insanın mutlu, huzurlu ve iyi bir yaşam için ihtiyaç duyduğu yerleşik huylar olarak tanımlanabilir. Erdem ahlâkı takip edilmesi gereken doğru kuralları vermek yerine nasıl insanlar olmamız gerektiği konusu üzerinde durur (Çakmak, 2021). Bu bakımdan insana yaraşır iyi bir yaşam için erdemin payı önemli olup, insanın ahlaki açıdan yetkinleşmesi ya da iyi bir karaktere sahip olabilmesi için, gerekli olanın "ahlaksal iyi" ya da "erdem" olduğu ortaya çıkmaktadır (Aydın, 2008). Dolayısıyla erdemli olmak değerine sahip bir toplumun ahlaki açıdan problem yaşamayacağı gibi birbirini önemseyen bireylerden oluşan bir toplum olacaktır. Fakat bu durum hiçbir dönem için mümkün olamamıştır. Çünkü değerler arasında insanoğlunun edinmesi ve yaşayıp uygulaması en zor değer şüphesiz ki erdemli olmak değeridir. Bunun sebebi erdemin insanın arzuları ile zıt düşerek ahlaki ve daha birçok açıdan

bireyi her zaman doğruyu yapmaya iten bir değer olmasından kaynaklıdır. Bu değer bilincinin çocukluktan kazanılmasının yanı sıra sadece anne babanın verebileceği bir değer olmayıp aynı zamanda kesinlikle bireyin özünde bu değeri benimsemesi gerekmektedir.

Çalışmanın bu kısmında ise iki kitap içerisinde erdemli olmak değeri incelenecektir.

2.3.1. Erdemlilik Kavramının Tanımı ve Temel Anlamı

“Erdem, insanın vicdaniyla, aklıyla ve duygularıyla bütünleşmiş iyi olma hâlidir.” (Cüceloğlu, 2021, s. 120) Doğan Cüceloğlu, erdemi yalnızca bir ahlak ilkesi değil, insanın içsel tutarlılığını sağlayan bir karakter niteliği olarak görür.

Ona göre erdemlilik; dürüstlük, adalet, güven, saygı, sevgi ve sorumluluk gibi değerlerin yaşanmasıyla oluşan bir bütünlük hâlidir. “Saygı-güven kültürü içinde oluşan ailede, ailenin temeli ailede yaşayan değerler, erdemlerdir.” (s. 120)

2.3.2. Erdemlilik ve Cüceloğlu’nun Değerler Sistemindeki Yeri

Cüceloğlu’nun değer felsefesinde erdem, tüm diğer değerlerin çatısını oluşturan bir üst kavramdır.

“Erdem, insanın korkudan değil sevgiden, çıkar yerine vicdandan hareket etmesidir.” (Cüceloğlu, 2021, s. 138) Bu ifade, erdemin hem ahlaki hem duygusal bir denge olduğunu gösterir.

Erdemli insan, hem kendisine hem başkalarına karşı adil, dürüst, sevgi dolu ve sorumluluk sahibidir.

Cüceloğlu’na göre erdemli birey, korku kültürü yerine güven kültürünü yaşatır:

“Çocuğuna güvenen ve ailede temel değerlerin, erdemlerin yaşamasına önem veren anne baba, çocuğunu yaşamının en küçük ayrıntılarına kadar yönetmeye kalkmaz.” (Cüceloğlu, 2021, s. 138) Bu yaklaşım, erdemi saygı ve güven değerlerinin yaşandığı bir ortamda gelişen bir karakter özelliği olarak konumlandırır.

Cüceloğlu'nun düşünce sisteminde erdemlilik, bireyin karakter gelişiminin ve toplumsal düzenin temel taşı olarak görülmektedir. Ona göre, bir toplumun huzurlu ve adil bir yapıya kavuşması, o toplumun bireylerinin erdemli davranışları içselleştirmesine bağlıdır.

Cüceloğlu, "Saygı-güven kültürü içinde oluşan ailede, ailenin temeli ailede yaşayan değerler, erdemlerdir" (Cüceloğlu, 2021, s. 120) ifadesiyle, erdemlerin bireyden başlayarak aile ve topluma yayılan bir değer zinciri oluşturduğunu vurgulamaktadır. Bu bağlamda erdemlilik, bireysel gelişimle toplumsal barış arasında bir köprü işlevi görmektedir, bireyin içsel tutarlılığı ile çevresi arasındaki uyumu sağlamaktadır.

Cüceloğlu'nun erdem anlayışı, bireyin davranışlarında sevgi ve vicdan merkezli bir yönelim göstermesini esas alır. Alıntılar, erdemlin korkuya dayalı itaatten değil, içsel farkındalık ve sevgiden beslenen bir yaşam felsefesi olduğunu ortaya koymaktadır. Cüceloğlu, erdemli bireyin karakter gelişimini, güven ortamında yeşeren ve saygıya dayalı ilişkilerle olgunlaşan bir süreç olarak tanımlar. Bu yönüyle erdem, hem bireyin içsel tutarlılığı hem de toplumsal uyum açısından merkezi bir konuma yerleştirilir. Aile yapısında erdemlerin yaşatılması gerektiğine dair vurgular, erdemlin yalnızca bireysel bir nitelik değil, aynı zamanda sosyal ilişkilerin niteliğini belirleyen bir değer olduğunu göstermektedir.

2.3.3. Erdemlilik ve Diğer Değerlerle Bağlantısı

Erdemlilik, Cüceloğlu'nun eserlerinde yer alan diğer tüm değerlerle doğrudan ilişkilidir. Her değer, erdemlin bir yönünü temsil eder ve birlikte insanın bütünsel gelişimini destekler. Aşağıdaki bağlantılar bu bütünlüğü gösterir:

2.3.3.a. Saygı ve Güven ile İlişkisi

Yazar, erdemli bireyin yetişmesinin ancak saygı ve güven ortamında mümkün olacağını belirtir: "Çocuğuna güvenen ve ailede temel değerlerin, erdemlerin yaşamasına önem veren anne baba, çocuğunu yaşamının en küçük ayrıntılarına kadar yönetmeye kalkmaz." (Cüceloğlu, 2021, s. 138) Bu görüş, önceki analizlerde güven ve sevgi değerlerinin temel psikolojik gereksinimler olarak tanımlanmasıyla örtüşmektedir.

→ **Sonuç:** Erdem, *saygı* ve *güven* değerlerinin yaşandığı bir ortamda gelişen bir “üst değer”dir.

2.3.3.b. Dürüstlük ve Adaletle Bağlantısı

Cüceloğlu, erdemliliğin temel bileşenlerinden biri olarak dürüstlük ve adaleti görmektedir.

“İki türlü karakter düşünebilirsiniz. Biri, kurnazlık ve açığözlülük ahlakına göre işler, Böyle bir karakter için başarı, karşıdakini zayıf tarafından yakalayıp onu, deyim yerindeyse tongaya düşürerek elindekileri alabilmektir. Bu anlayışta birine göre en büyük suç, birisinin onu zayıf tarafınızdan yakalayıp elindekini almasıdır; en büyük ceza, elindekini kaptırarak diğerlerinin gözünde utanılacak duruma düşmektir. Diğer, vicdanının sesini dinleyerek doğru olanı yapma ahlakına göre işler. Böyle bir karakter için başarı, insanların hakkını yemeden üretmek ve kazanmaktır. Bu anlayışta birine göre en büyük suç, başka birinin hakkını yemektir ve en büyük ceza, bile birine yanlış yapmaktan kaynaklanan vicdan azabıdır.” (Cüceloğlu, 2006, s. 33)

Cüceloğlu, “*vicdanın sesini dinleyerek doğru olanı yapma ahlakı*” ifadesiyle (Cüceloğlu, 2021, s. 33) dürüstlük ve adalet değerlerinin erdemin temeli olduğunu belirtir. Dürüst birey, doğruyu yapma cesaretine sahiptir; adaletli birey, bu doğruluğu toplumsal düzleme taşır.

→ **Sonuç:** Erdemli olmak, dürüstlüğü eyleme dönmüş hâlidir; adalet ise bu eylemin sosyal boyutudur.

2.3.3.c. Sorumluluk ve Tutumlulukla Bağlantısı

Önceki değerlendirmelerde Cüceloğlu, sorumluluğu “özdenetim ve bilinci” ile tanımlamıştı. Erdemli birey de benzer biçimde kendine, topluma ve doğaya karşı sorumluluk taşır. Tutumlulukta olduğu gibi erdem de “ölçülülük” ve “denge” içerir: bireyin hem davranışlarında hem duygularında aşırılıktan kaçınmasını sağlar.

→ **Sonuç:** Erdem, ölçülülük ve özdenetim becerilerinin ahlaki karşılığıdır.

2.3.3.d. *Sevgi, Duyarlılık ve Hoşgörü ile Bağlantısı*

Erdemlilik değeri, sevgi, duyarlılık ve hoşgörü değerlerinin bir sentezi olarak da Cüceloğlu'nun eserlerinde yer bulmaktadır. Erdemli birey, yalnızca kendi çıkarını değil, başkalarının duygularını, haklarını ve ihtiyaçlarını da dikkate alır. “Liderin gücünün kaynağı korku değil, erdemleri yaşaması ve yaşatmasıdır” (Cüceloğlu, 2021, s. 120) ifadesi, bu anlayışı açıkça desteklemektedir. Cüceloğlu'na göre, liderlik ya da ebeveynlik gibi ilişkisel rollerde sevgi ve anlayış temelli bir yaklaşım, hem bireysel hem de toplumsal erdemin sürekliliğini sağlar.

Cüceloğlu'na göre erdemin kökü sevgidir. “Erdemli insan, başkalarının acısına duyarsız kalmaz” (Cüceloğlu, 2021, s. 141).

Sevgi, erdemin iç dinamiğidir; duyarlılık ve hoşgörü ise onun toplumsal tezahürleridir.

→ **Sonuç:** Erdemli birey, başkalarının varlığını sevgiyle kabul eden, duyarlılık ve hoşgörüyle davranan insandır.

Bu bölümdeki alıntılar, Cüceloğlu'nun erdemi bir üst değer olarak konumlandığını ve diğer değerlerle kurduğu çok katmanlı ilişkileri ortaya koymaktadır. Saygı ve güvenin erdemin gelişimini mümkün kılan sosyal bir zemin sunduğu, dürüstlük ve adaletin ise erdemin ahlaki ifadesi olduğu dile getirilmiştir. Ayrıca, bireyin sorumluluk duygusu ve tutumlu davranışları, erdemin davranışsal ve ölçülülüğe dayalı yönünü temsil etmektedir. Sevgi, duyarlılık ve hoşgörü gibi insani değerler ise erdemin duygusal ve toplumsal boyutlarını güçlendirmektedir. Cüceloğlu'nun liderlik ve ebeveynlik bağlamında verdiği örnekler, erdemin yalnızca bireysel değil, rol temelli ilişkilerde de yaşatılması gereken bir değer olduğunu göstermektedir. Bu bütünlük, erdemin değer sisteminin merkezi olduğu fikrini akademik düzlemde pekiştirir.

2.3.4. Eğitimsel Yansımalar

<u>Boyut</u>	<u>Cüceloğlu'nun Görüşü</u>	<u>Eğitimsel Uygulamalar</u>
<u>Ahlaki Boyut</u>	Erdem, vicdanın sesine kulak verip doğruyu yapmaktır. (Cüceloğlu, 2021, s. 33)	Değerler eğitimi programlarında erdem, dürüstlük ve adalet temaları birlikte işlenmelidir.
<u>Psikolojik Boyut</u>	Erdemli insan, iç huzurunu tutarlılığından alır. (s. 155)	Psikolojik danışmanlıkta özdenetim ve vicdan farkındalığı etkinlikleri yapılmalıdır.
<u>Toplumsal Boyut</u>	Erdem, güven kültürünün temelidir. (s. 138)	Toplumda etik liderlik, güven ve dayanışma eğitimleriyle desteklenmelidir.
<u>Duyusal Boyut</u>	Erdem, sevgiyle beslenen farkındalıktır. (s. 141)	Empati, duyarlılık ve sevgi temelli öğrenme ortamları oluşturulmalıdır.
<u>Aile Boyutu</u>	Aile, erdemlerin doğduğu ilk okuldur. (s. 120)	Aile rehberlik çalışmalarında değer aktarımı ve iletişim becerileri vurgulanmalıdır.

Erdemin eğitimdeki işlevi üzerine yapılan alıntılar, Cüceloğlu'nun değer merkezli bir eğitim anlayışını benimsediğini ortaya koymaktadır. Vicdan temelli ahlaki yönelimler, bireyin psikolojik tutarlılığı, toplumsal güven inşası, duygusal farkındalık ve aile içi değer aktarımı, erdemin farklı eğitimsel boyutlarda nasıl işlevselleştirilebileceğini göstermektedir. Bu bağlamda erdem, eğitimin yalnızca bilişsel değil, duyuşsal ve toplumsal yönünü de besleyen çok yönlü bir değer olarak ele alınmaktadır. Eğitim ortamlarında erdemin, dürüstlük, adalet, sevgi ve duyarlılık gibi alt değerlerle birlikte işlenmesi gerektiği, Cüceloğlu'nun yaklaşımlarıyla açıkça ortaya konulmuştur. Bu durum, erdemin karakter eğitimiyle bütünleşen, kişilik gelişimini yönlendiren bir değer olduğunu akademik düzeyde doğrular.

2.3.5. Erdemlilik Değerinin Eğitimsel Önemi ve Değerlendirme

Cüceloğlu'nun eserlerinde erdem, eğitimin nihai hedefi olarak tanımlanır.

“Erdem, korkunun değil anlayışın, sevgisizliğin değil güvenin olduğu yerde yetişir.”
(Cüceloğlu, 2021, s. 138)

Eğitim, bireye yalnızca bilgi değil, bilinç kazandırmalıdır. Erdemli birey, hem kendi içsel bütünlüğünü hem de toplumsal barışı koruyabilen insandır.

Cüceloğlu'na göre erdem, bütün değerlerin sentezidir: dürüstlük, adalet, sevgi, saygı, güven, sorumluluk ve duyarlılık birleştiğinde insan erdemli olur. Bu nedenle erdem, bireyin karakter gelişiminde “üst çatı değeri”dir.

Cüceloğlu'nun *Geliştiren Anne Baba ve Başarıya Götüren Aile* eserlerinden elde edilen veriler, erdemli olmak değerinin bireysel ve toplumsal yaşamda temel bir rehber niteliği taşıdığını göstermektedir. Cüceloğlu, erdemli bireyin aile içi ilişkilerde saygı, güven ve sevgi temelleri üzerine inşa edilmiş bir iletişim biçimi geliştirdiğini, bunun da çocukta ahlaki farkındalık oluşturduğunu vurgulamaktadır. Ayrıca, erdemliliği olmayan bireylerin çıkar odaklı ve adaletsiz davranışlarda bulunma eğiliminde olduklarını belirterek, toplumsal düzenin sürdürülebilirliğini erdemli bireylerin varlığıyla ilişkilendirmektedir. Sonuç olarak, Cüceloğlu'na göre erdemlilik, diğer kök değerlerle (saygı, güven, dürüstlük, adalet, sevgi) bütünleşen, bireyin hem ahlaki hem de toplumsal gelişimini yönlendiren temel bir değerdir. Spranger tipolojisinde “ahlaki tip”, Rokeach sınıflandırmasında “amaç değeri” olarak yer alır. Erdemli insan, hem vicdanıyla barışık hem de topluma fayda sağlayan insandır.

<u>Değer</u>	<u>Cüceloğlu'na Göre İşlevi</u>	<u>Erdemle İlişkisi</u>
Saygı	Bireyin diğerine duyduğu değer bilinci	Erdemin başlangıç noktası
Güven	Aile ve toplumda ilişkisel denge	Erdemin kök zemini
Dürüstlük	İçsel tutarlılık ve söz-eylem birliği	Erdemin ahlaki çekirdeği
Adalet	Sosyal düzlemde doğruluğun korunması	Erdemin dışa yansımaları

<u>Değer</u>	<u>Cüceloğlu'na Göre İşlevi</u>	<u>Erdemle İlişkisi</u>
Sorumluluk	Özdenetim ve vicdan bilinci	Erdemin davranışsal yönü
Duyarlılık	Empati ve farkındalık	Erdemin duygusal yönü
Sevgi	İnsan olmanın özü	Erdemin besleyici kaynağı

Cüceloğlu'nun erdem anlayışı, bireyin yalnızca kurallara uyan değil, içsel motivasyonla doğruyu seçen bir özne olmasını hedeflemektedir. “Erdem, korkunun değil anlayışın olduğu yerde yetişir” sözü, eğitim sistemlerinde baskıdan çok güven ve anlayış temelli bir ortam oluşturulmasının gerekliliğini vurgular. Eserde yer alan diğer alıntılar, erdemin sadece bireysel bir meziyet değil, aynı zamanda toplumsal yapının etik temelini oluşturan bir nitelik olduğunu ortaya koymaktadır. Spranger'in “ahlaki tip” ve Rokeach'in “amaç değer” sınıflandırmaları çerçevesinde değerlendirildiğinde, Cüceloğlu'nun erdem yaklaşımı, değer eğitiminin nihai amacı ile örtüşmektedir. Tabloda yer alan değerler-arası ilişkiler ise erdemin, diğer tüm değerlerin anlam kazanmasını sağlayan bir bağlayıcı unsur olduğunu akademik anlamda temellendirmektedir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

SONUÇ

Doğan Cüceloğlu hayatı boyunca yazdığı kişisel gelişim kitapları ile toplumu her açıdan psikolojik ve sosyolojik anlamda yönlendirmeyi amaçlayan önemli bir psikolog ve yazar olmuştur. Bu çalışmanın veri kaynağı olan *Geliştiren Anne Baba* ve *Başarıya Götüren Aile* adlı her iki kişisel gelişim kitabını oluştururken toplumda özellikle anne babadan oluşan kitleyi bilinçlendirmeyi amaçlamıştır. Her iki kitapta aynı kitleye hitap etse de farklı amaçlarla yazılmıştır. Başarıya götüren aile kitabı sınav döneminde bir çocuğu olan ebeveynlerin çocuğunun başarısı için nasıl hareket etmesi gerektiğine yönelik bilinçlendirmeyi amaçlamaktadır. *Geliştiren Anne Baba* kitabı ise genel anlamda çocuk sahibi olan her ebeveynin birey yetiştirme esnasında nasıl hareket etmesi gerektiği ve kendini ne yönde geliştirmesi gerektiğine dair bilinçlendirmeyi amaçlamaktadır. Bu doğrultuda her iki kitap içerisinde Doğan Cüceloğlu'nun değerler eğitimi üzerinden görüşlerini açıkladığı görülmektedir.

Bu çalışmada *Geliştiren Anne Baba* ve *Başarıya Götüren Aile* kitapları içerisinde değerler eğitimi içeren söylemler veri olarak ele alınmıştır. Ele alınan bu veriler nitel araştırma tekniklerinden biri olan doküman analizi yöntemi ile incelenmiş olup hangi değerlerin ne anlamda ve hangi eğitimsel açıdan okura aktarıldığı tespit edilmeye çalışılmıştır.

Doğan Cüceloğlu'nun değerler eğitimi açısından ele alınıp incelenen her iki kitabında da Cüceloğlu sohbet tarzında bir anlatım ile okuyucuya değerleri ve kişisel gelişime dair diğer bilgileri ele aldığı görülmektedir. *Geliştiren Anne Baba* kitabında daha çok yönlendirici dil kullandığı görülürken *Başarıya Götüren Aile* kitabında daha çok diyalog veya şahıs-olay örneklendirmeleri üzerinden okuyucuya bilgilerin aktarıldığı görülmektedir.

Araştırmada elde edilen veriler sonucunda Cüceloğlu'nun *Geliştiren Anne Baba* kitabında değerler üzerinde daha çok durduğu görülmektedir. Çünkü değerler kapsamında ele alınan verilerin neredeyse çoğu *Geliştiren Anne Baba* kitabı içerisinde ele alınmıştır. *Başarıya*

Götüren Aile kitabında ise değer odağından çok başarı odaklı bir anlatım sergilediği görülmektedir.

Geliştiren Anne Baba kitabından adalet, barış, sorumluluk, şükür, sevgi, saygı, tutumluluk, duyarlılık, sabır, hoşgörü, erdemli olmak, yardımlaşma ve dayanışma, dürüstlük, özgüven değerlerinin her birinin az veya çok olmak üzere verileri toplanmış ve bulguları ortaya koyulmuştur. *Başarıya Götüren Aile* kitabında ise adalet, barış, sabır, saygı, sevgi, tutumluluk, erdemli olmak, sorumluluk, dürüstlük ve yardımlaşma, dürüstlük, özgüven ve duyarlılık değerleri üzerine veriler toplanmış ve bulgular ortaya koyulmuştur.

Her iki kitap kıyaslandığında *Geliştiren Anne Baba* kitabında çalışma içerisinde ele alınan her bir değere dair veriler elde edilirken *Başarıya Götüren Aile* kitabındaki verilerde hoşgörü ve şükür değeri hariç çalışma içerisindeki ele alınan her bir değer başlığı altında veriler ele alınmıştır. Her iki kitapta da elde edilen verilerin sayısına bakıldığında Cüceloğlu'nun en çok saygı, sevgi, sorumluluk ve güven değerleri üzerinde durduğu tespit edilmiştir.

Doğan Cüceloğlu'nun her iki kitabında da değerleri 5 farklı şekilde ele aldığı görülmektedir. Bunlar birey, aile, ebeveyn-çocuk, karı-koca ilişkisi ve toplumsal açıdan olmak üzere 5 farklı unsur olduğu tespit edilmiştir. Cüceloğlu *Başarıya Götüren Aile* kitabında bu unsurları biraz daha kısıtlı tuttuğu görülmektedir. Bunun sebebinin kitabın konusunun başarıya odaklı bir içerik ile ilişkili olmasından dolayı Cüceloğlu değerleri *Geliştiren Anne Baba* kitabına kıyasla daha sınırlı ele aldığı tespit edilmiştir. *Başarıya Götüren Aile* kitabında ise bu unsurların her birine değinildiği hatta bazı değerler üzerinde daha da çok durulduğu görülmektedir.

Her iki kitap açısından ise özellikle Cüceloğlu'nun aile ortamı için gerekli olan başlıca 3 değer olan sevgi, saygı ve güven olduğunu belirttiği görülmektedir. Aynı zamanda bu sadece aile için değil toplumun içerisindeki her bireye de toplumun birliği için gerekli olduğu belirtilmektedir. Ayrıca her iki kitapta da Cüceloğlu'nun değerleri bir ilişki içerisinde ele aldığı tespit edilmiştir. Bir değerden bahsediliyorken diğer değerinde edinildiğinden veya diğer değer sayesinde ele alınan değer edinilmiş olduğu belirtilmektedir. Dolayısıyla değerlerin birinden bağımsız bir şekilde ele alınıp değerlendirilemeyeceği tespit edilmiştir.

Elde edilen bulgular, Doğan Cüceloğlu'nun eserlerinde yer alan değerlerin hem klasik değer sınıflandırmalarıyla hem de MEB'in belirlediği kök değerlerle örtüştüğünü göstermektedir. Spranger'ın değer tipolojisinde öne çıkan sosyal, estetik, dini ve etik değerlere

ilişkin unsurların, Cüceloğlu'nun birey, aile ve toplum ekseninde ele aldığı yaklaşımlarda açık biçimde yer aldığı tespit edilmiştir. Bu bağlamda Cüceloğlu'nun eserlerinde özellikle sosyal tip

(yardımlaşma, sevgi, saygı, hoşgörü) ve dini tip (şükür, sabır, erdem, dürüstlük) değerlerinin ağırlıklı olarak işlendiği görülmektedir. Öte yandan, MEB'in değerler eğitimi programında yer alan adalet, sevgi, saygı, sorumluluk, sabır, hoşgörü, barış, dürüstlük, özgüven, yardımlaşma ve dayanışma, tutumluluk ve duyarlılık gibi kök değerlerin tamamının incelenen eserlerde farklı bağlamlarda temsil edildiği belirlenmiştir. Bu durum, Cüceloğlu'nun eserlerinin yalnızca bireysel gelişim değil, aynı zamanda toplumsal bütünleşme ve etik bilinç kazandırma açısından da önemli bir işlev gördüğünü ortaya koymaktadır. Dolayısıyla, Cüceloğlu'nun değer anlayışı hem Spranger'ın felsefi temelli değer tipleriyle hem de MEB'in eğitim temelli kök değerleriyle uyum içinde olup, bu iki yaklaşımı bütünleştiren bir değerler eğitimi perspektifi sunduğu sonucuna ulaşılmıştır.

ÖNERİLER

Çalışma sonucunda Doğan Cüceloğlu tarafından yazılmış olan *Geliştiren Anne Baba* ve *Başarıya Götüren Aile* kitapları değerler eğitimi açısından zengin içerik anlatımına sahip olduğu tespit edilmiştir. Bu bakımdan anne babaların ve anne baba adaylarının aynı zamanda çocukların değerler eğitiminin kazanımı bakımından yararlı olabileceği kanaatine ulaşılmıştır.

Araştırmanın sonuçlarından hareketle şu önerilerde bulunulabilir:

Birçok anne babanın Doğan Cüceloğlu'nun *Geliştiren Anne Baba* ve *Başarıya Götüren Aile* adlı bu iki kitabın okunması için çocuklarının okullarında yapılan veli toplantılarında bu iki kitap önerilerek okunmaya teşvik edilmelidir.

Ailelerin kişisel gelişimine yönelik konferans, söyleşi vb. çalışmalar yapılmalı ve bu çalışmalarda Doğan Cüceloğlu'nun bu iki kitabını kaynak olarak ele alınıp yürütülebilir.

Geliştiren Anne Baba ve *Başarıya Götüren Aile* adlı her iki kitap içerisinden bu çalışma da yapıldığı gibi değerlerin eğitimsel uygulama unsurları MEB tarafından ders kitapları içerisine yönlendirici ve bilgilendirici içerik olarak konulabileceği düşünülebilir. Toplumdaki her bireyin gelişimi için sadece anne baba ve adayları değil aynı zamanda gençlere de Doğan Cüceloğlu'nun bu iki kitabı önerilmelidir. Toplumun gelişimi için özellikle değerler eğitimi her açıdan ele alan bu iki kitap, kişisel gelişim için geniş bir kaynak niteliği taşıyan kitaplar olduğundan değerler eğitimi açısından gelişim sağlayacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

Acun, İ., Yücel, C., Önder, A., & Tarman, B. (2013). Değerler: Kim ne kadar değer veriyor? *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(1), 191-206.

Adem, H. (2016). İslamda Yönetim ve Adalet Anlayışı. *Yeni Fikir Dergisi*, 8(17), 72-92.

Akar, Y. (2017). Dil öğretiminde sosyal değerlerin aktarımı. *Uluslararası Kültürel ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 3(1), 104-115.

Akaroğlu, G., Dağ, N., Beserek, S., Selvi, M., & Altıparmak, Ş. (2019). Ebeveyn-çocuk iletişiminde oyunun rolü. *Karatay Sosyal Araştırmalar Dergisi*, (3), 208-228.

Akbaş, O. (2004). Türk Milli Eğitim sisteminin duyuşsal amaçlarının ilköğretim 2. kademedeki gerçekleşme derecesinin değerlendirilmesi (Yayımlanmamış doktora tezi). Gazi Üniversitesi.

Akçay, A. & Tunagür, M. (2017). Değerleri tespit etmek amacıyla hazırlanmış yüksek lisans tezlerinde yer alan değerler üzerine bir inceleme. *Electronic Turkish Studies*, 12(25).

Akot, B., (2014). Değerler Eğitimi Açısından İnsan-ı Kâmil Düşüncesi ve Günümüzde Karşılaşılan Zorluklar. *İsam*, 24.

Akpınar, B. & Özdaş, F. (2013). İlköğretimde değer eğitimine ilişkin öğretmen görüşleri: Nitel bir analiz. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 23(2).

Aktaş, Ö. ve Safran, M. (2013). Evrensel bir değer olarak barış ve barış eğitiminin tarihçesi. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 172(172), 131-150. <https://doi.org/10.20296/tsad.21718>

Akto, A., ve Akto, S. (2020). Erken çocukluk ve değerler eğitimi. *Journal of International Social Research*, 13(74).

Aladağ, S. (2009). İlköğretim sosyal bilgiler öğretiminde değer eğitimi yaklaşımlarının öğrencilerin sorumluluk değerini kazanma düzeyine etkisi. (Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü (Doktora Tezi)).

Alimcan, D. ve Altunay Şam, E. (2017). Sosyal bilgiler dersi boyutunda değerler eğitiminin önemi ve medyanın değerler üzerindeki etkisi. *Millî Eğitim Dergisi*, 46(215), 239-259.

Altun, S. A. (2003). Eğitim yönetimi ve değerler. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 1(1), 7-17.

Aslan, M. (2009). Değerler eğitiminde kahramanlardan yararlanma (Yüksek Lisans Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü).

Arslantürk, G., & Balcı, A. (2021). *Doğan Cüceloğlu: Yaşamı, eserleri ve psikoloji anlayışı* (Makale). *Temaşa Felsefe Dergisi*, 15, 5-16.

Atak, Ş. (2025). Geçerken dergisindeki dinî, ahlakî ve temel değerlerin din eğitimi açısından değerlendirilmesi (Yüksek lisans tezi).

Ay, M. F. (2013). İlköğretim din kültürü ve ahlak bilgisi derslerinde hoşgörü değerinin öğretimi (Yüksek Lisans Tezi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü).

Aybey, S. (2018). Ailenin dini değerleri aktarmadaki rolü ve bu süreçte dikkat edilmesi gereken ilkeler. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 7(2), 544-560.

Aydın, İ. H. (2008). İbn Sinâ'da erdemli yaşam. Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, (29), 1-22.

Aydın, M. Z. (2010). *Değerler Eğitimi*. Ankara: Nobel Yayınları.

Aydın, M. (2011). Değerler, işlevleri ve ahlak. *Eğitime Bakış Dergisi*, 7(19), 39-45.

Aydın, M. Z. & Gürler Akyol, Ş. (2020). Okulda değerler eğitimi: Yöntemler-etkinlikler-kaynaklar (6. baskı). Nobel Yayın.

Bacanlı, H. & Dombaycı, M. (2012). Değer boyutlandırma yaklaşımı. II. Uluslararası Değerler ve Eğitimi Sempozyumu. İstanbul.

Baltacı, N. B. (2018). Ortaokul yöneticilerinin değerler eğitimine ilişkin görüşleri (Yayın No. 528820) [Yüksek lisans tezi, Maltepe Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.

Bayraktutar, M. (2011). Suç önlemede dini ve ahlâki değerlerin rolü. Suç önleme sempozyumu, 7-22.

Bayyığıt, M. (2001). Sosyal yardımlaşma ve dayanışma kurumu olarak vakıflar. *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 11(11).

Bolat, Y. (2016). Sosyal değerleri ve değerler eğitimini anlamak. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 4(29), 322-348.

Bozıbyık, R. (2024). Âşık Ruhsatı'nın şiirlerinde geçen kök değerlerin değerler eğitimi açısından incelenmesi (Yüksek lisans tezi).

Can, H. . & Aksel, E. ř. (2017). Ebeveyn kabul/reddi ile ebeveyn uygulamaları ilişkisi ve etkileyen faktörler. *Humanities Sciences*, 12(1), 35-50.

Canatan, A. (2008). Toplumsal değerler ve yaşlılar. *Yaşlı Sorunları Araştırma Dergisi*, 1(1), 62-71.

Cevizci, A., (2002). Felsefe sözlüğü. Paradigma Yayınları. İstanbul.

Cihan, N. (2014). Okullarda değerler eğitimi ve Türkiye'deki uygulamaya bir bakış. *Turkish Studies*, 9(2), 429-436.

Cihangiroğlu, N. & Yılmaz, A. (2010). Çalışanların rgtsel Adalet Algisinin rgtler İçin nemi. *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 10(19), 194-213.

Coşkun, D. (2011). İlköğretim birinci kademe 5. sınıf sosyal bilgiler dersinde değerler eğitimi (Denizli ili rneği) (Yüksek Lisans Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü).

Cowan, P. A., Longer, J., Heavenrich, J., & Nathanson, M. (1969). Social learning and Piaget's cognitive theory of moral development. *Journal of Personality and Social Psychology*, 11(3), 261.

Cüceloğlu, D. (1991). İnsan ve davranışı. (1.baskı) Remzi Kitabevi.

Cüceloğlu, D. (1992). İçimizdeki ocuk. (1.baskı) Remzi Kitabevi.

Cüceloğlu, D. (1994). *İnsan İnsana*. Remzi Kitabevi.

Cüceloğlu, D. (1994). 'Mış gibi' yaşamlar. (1.baskı) Remzi Kitabevi.

Cüceloğlu, D. (1996). *İnsan ve Davranışı: Psikolojinin Temel Kavramları*. İstanbul: Remzi Kitabevi.

Cüceloğlu, D. (1999). *İnsan ve Davranışı: Psikolojinin Temel Kavramları*. İstanbul: Remzi Kitabevi.

Cüceloğlu, D. (2002). İletişim donanımları. (1.baskı) Remzi Kitabevi.

Cüceloğlu, D. (2006). Başarıya götüren aile (1.baskı). Remzi Kitabevi.

Cüceloğlu, D. (2020). Var mısın? Kronik Kitap.

Cüceloğlu, D. (2021). Geliştiren anne baba (40.baskı). Kronik Kitap.

Cüceloğlu, D. (2021). Var mısın?. (1.baskı) Kronik Kitap.

Çakıcı, E. (2010). *Millî Eğitim Bakanlığının 2004 Yılında Tavsiye Ettiği Yüz Temel Eserdeki Yerel Romanlar Aracılığıyla Edebiyat Öğretiminde Değerler Öğretimi Üzerine Bir Araştırma*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Çakmak, M. (2021). Erdem ahlâkı, mutluluk ve egoizm ithamı. *Hitit İlahiyat Dergisi*, 20(1), 1-28.

Çalışkan, H. & Yıldırım, Y. (2020). Seçmeli Hukuk ve Adalet dersinin ortaokul öğrencilerinin adil olma ve sorumluluk değerlerine etkisi. *Journal of Multidisciplinary Studies in Education*, 4(2), 34-48.

Çelikkaya, T. (2019). Değerin tanımı ve sınıflandırılması. V. Aktepe & M. Gündüz (Eds.), *Karakter ve Değerler Eğitimi* (ss. 66-87). Pegem Akademi.

Çelikkaya, T. (2022). Karakter ve değer eğitimi: Değerlerimizi yaşa(t)mak (1. baskı). Nobel Yayın.

Çelikkaya, T. & Seyhan, O. (2016). Değerlerin kazanılmasındaki etkili faktörler (öğrenci görüşleri). *Balıkesir University The Journal of Social Sciences Institute*, 19(36), 145-164.

Çiftçi, T. (2024). Velî görüşleri doğrultusunda okul öncesi (4-6 yaş) verilen değerler eğitimine bakış (Karasu örneği) (Yüksek lisans tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı). Erzurum.

Demir, N. (2019). Değerler eğitimi açısından Necip Fazıl Kısakürek'e ait "Çile" adlı eserde kök değerlerin incelenmesi (Yüksek lisans tezi).

Demirkaya, H. & Çal, Ü. T. (2018). Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının dürüstlük değerine ilişkin metaforik algıları. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 19(3), 1964-1980.

Dereli, E. & Dereli, B. M. (2017). Ebeveyn-çocuk ilişkisinin okul öncesi dönem çocukların psikososyal gelişimlerini yordaması. Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 14(1), 227-258.

Dilmaç, B. & Şimşir, Z. (2016). Okullarda değerler eğitimi. B. Dilmaç & H. H. Bircan (Ed.), Değerler bilançosu sarı kitap içinde (ss. xx-xx). Çizgi Kitabevi.

Dinçer, B. & Gözel, Ü. (2019). İlkokul programlarında (1-4) yer alan ve kazandırılması hedeflenen değerlere ilişkin sınıf öğretmenlerinin ve öğrenci velilerinin görüşlerinin incelenmesi. Değerler Eğitimi Dergisi, 17(38), 207-234.

Diyanet İşleri Başkanlığı, (2024). “Kafirun suresi”. Erişim: 26.12.2024. <https://kuran.diyanet.gov.tr/tefsir/K%C3%A2fir%C3%BBn-suresi/6208/1-6-ayet-tefsiri>

T.C. Millî Eğitim Bakanlığı, (2024). “Değerler Eğitimi: Hoşgörü”. Erişim: 30.06.2025. https://buyukesmasultan.meb.k12.tr/icerikler/degerler-egitimi-hosgoru_15469578.html

Doğan, M. (2014). Dinlerde ve İslam kültüründe sabır. Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 3(5), 93-130.

Doğan, R. & Rahmatillaeva, D. (2022). Kırgız aile değerleri. Journal of Analytic Divinity, 6(1), 164-187.

Doğantekin, S. (2016). Manevi değerlerin oluşmasında etkili faktörler olarak aile medya ve okul (Yüksek Lisans Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü).

Dönmez, D. ve Dolgun, D. (2019). Yeni nesil ebeveynlik ve sosyal medyada bağlamında blogger anneler. (Yüksek lisans tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul).

Elmas, N. (2017). Sanat, edebiyat ve değerler eğitimi. M. Çakmak (Ed.), İş Ahlakı ve Değerler Eğitimi (ss. 221-243). Pegem Akademi Yayıncılık.

Erdem, A. R. (2003). Üniversite kültüründe önemli bir unsur: *Değerler. Değerler eğitimi dergisi*, 1(4), 55-72.

Ergün, A. & Koç, S. (2022). Veli ve öğrenci bakış açısıyla sorumluluk değeri. *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11(4), 1386-1400.

Fichter, Joseph (2006), Sosyoloji nedir, çev. Nilgün Çelebi, Anı Yayıncılık, Ankara.

Filiz, H. Ş. & Şimşek, N. (2024). 7. Sınıf sosyal bilgiler ders kitabı metinlerinde “Duyarlılık” değeri. *Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 3(1), 22-33.

Filiz, Z., & Şimşek, A. (2024). Empati ve Duyarlılık Üzerine Psikolojik Yaklaşımlar. Nobel Yayıncılık, Ankara.

Fromm, E. (1995). *Sevme Sanatı* (Çev. Y. Salman). İstanbul: Payel Yayınları. (Orijinal eser 1956)

Gümrükçüoğlu, S. (2017). Çocuğun din eğitiminde ailenin rolü. *KADEM Kadın Araştırmaları Dergisi*, 3(1), 39-60.

Gündoğdu, K. (2022). Cumhuriyet dönemi fen öğretim programlarının Spranger değeri sınıflandırmasına göre incelenmesi (Yüksek lisans tezi).

Güriz, A. (1990). Adalet kavramı. *Anayasa Yargısı Dergisi*, 7, 11-20.

Halat, A. A. (2017). 5-6 yaş grubu çocuklara paylaşma, iş birliği ve sorumluluk değerlerinin kazandırılmasında etkileşimli kitap okuma tekniğinin etkililiğinin incelenmesi (Yüksek Lisans Tezi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü).

Hurşit Ekinci Eğitim Uzmanı, 2024. “Değerler eğitimi ‘tutumluluk’”. Erişim: 31.12.2024. <https://www.hursitekinci.com/2017/02/09/degerler-egitimi-tutumluluk/>

Ibragimov, F. (2018). Din eğitimi açısından Kur'an'a göre "şükür" kavramı (Yüksek Lisans Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Konya).

İbret, B. Ü., Karatekin, K., & Avcı, E. (2015). Sosyal bilgiler dersinde coğrafya öğretiminin değerler eğitimi açısından önemi. *Milli Eğitim Dergisi*, 45(207), 5-23.

İçerli, L. (2010). Örgütsel adalet: Kuramsal bir yaklaşım. *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, 5(1).

İner, H. & Akpınar, Ş. (2021). Nuran Turan’ın hikâyelerinde sevgi değeri. *International Journal of Languages' Education and Teaching*, 9(2), 175-190.

İsmet Emre, (2020). Dürüstlük. *Türk Dil Kurumu*. (96) 24-28.

Kalkışım, M. M. (2013). Kutadgu Bilig’de “adâlet” değeri. *Mavi Atlas*, (1), 91-98.

Karabulut Demir, E. (2007). Ebeveyn tutum ölçeği (ETÖ), (Yüksek Lisans Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü).

Karataş, Z. (2011). Evde bakım hizmeti sunan aile bireyi bakıcıların moral ve manevi değerlerinin başa çıkmadaki etkisi (Yüksek Lisans Tezi, Rize Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü/Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı/Din Psikolojisi Bilim Dalı).

Kasapoğlu, H. (2013). Okulda değer eğitimi ve hikâyeler. *Milli Eğitim Dergisi*, 43(198), 97-109.

Kavun, M. (2018). Çocuklara değer aktarımında Türk sinemasının rolü: Kemal Sunal filmleri örneği (Yüksek Lisans Tezi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü).

Kavun, Y. (2016). Ergenlerde dindarlık ve insani değerler (Yüksek Lisans Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi).

Kaya, N. & Tastan, N. (2020). Özgüven üzerine bir derleme. *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(2), 297-312.

Kaymakcan, R. (2010). Değerler kavramı ve gençlerin dini değerleri. *Eğitime Bakış Dergisi*, 6(18), 10-15.

Kaymakcan, R. & Meydan, H. (2011). Din kültürü ve ahlak bilgisi programları ve öğretmenlerine göre değerler eğitimi. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 9(21), 29-55.

Keskin, Y. & Öğretici, B. (2013). Sosyal bilgiler dersinde "duyarlılık" değerinin etkinlikler yoluyla kazandırılması: Nitel bir araştırma. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 11(25), 143-181.

Keyifli, Ş. (2013). Eğitim ve Din Eğitimi, Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 13 (2), 103-126.

Kıral, E. (2018). Kayıp giden bir değer: Saygı. *Çağdaş Yönetim Bilimleri Dergisi*, 5(1), 4-10.

Kırbaş, Z. Ö. (2022). Okul öncesi dönemde gelişim. *Erken Çocukluk Gelişimi*, Atatürk Üniversitesi, Açık Öğretim Fakültesi, Ünite: 1, Erzurum, s. 4.

Kırman, A. & Doğan, Ö. (2017). Anne baba çocuk ilişkileri: bir meta-sentez çalışması. *Hacettepe University Faculty of Health Sciences Journal*, 4 (1), 28-49.

Kızıler, H. (2014). Ahlaki değerlerin şahsiyet oluşumuna etkisi. *Milli Eğitim Dergisi*, 44(204), 5-17.

Kıldan, A. O. & Temel, Z. F. (2008). Yapılandırmacı Yaklaşım Dayalı Oluşturulan Hizmet İçi Eğitimin Öğretmenlerin Öğretmenlikle İlgili Bazı Görüşlerine Etkisi. *Kastamonu Education Journal*, 16(1), 25-36.

Korkmaz, M. (2019). Değerler eğitimi yaklaşımı. M. Köylü (Ed.), *Teoriden Pratiğe Değerler Eğitimi* (ss. 37-61). Nobel Akademik Yayıncılık.

Kuşdil, M. E. & Kağıtçıbaşı, Ç. (2000). Türk öğretmenlerin değer yönelimleri ve Schwartz değer kuramı. *Türk Psikoloji Dergisi*, 15(45), 59-76.

Küçükalkan, Y. (2023). Değişen anne babalık anlayışı ve helikopter ebeveynlik: Kayıp balık nemo örneği. *Türkiye Medya Akademisi Dergisi*, 3(6), 119-150.

MEB, (2022). ‘Değerler Eğitimi’ öğretim programlarında yer alan kök değerler temalı etkinlik kitabı. MEB Ortaöğretim Genel Müdürlüğü.

Melikuziyevich, K. P. ve Abdurashidovich, T. M. (2021). International peace as a universal value. *Open Access Repository*, 1(02), 73-78.

Mutluer, S. (2006). Özgüven oluşmasında manevi değerlerin rolü (Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara.

Namazcı, M. & Arıcı, A. F. (2020). Türkiye’de Üç Kuşakta Değişen Aile: Çocuk Kitapları Örneği. *Türkiye Eğitim Dergisi*, 5(2), 375-395.

Nas, M. (2018). Çocukluk dönemi gelişimi ve din eğitimi. *Talim*, 2(2), 289-325. <https://doi.org/10.12738/talim.2018.2.0007>,

Oxford. (2023). Oxford sözlük. <https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/>

Önder, M. & Bulut, H. (2013). Temel dini değerler ve değerler eğitimi. *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6(1), 15-32.

Özada, A. & Duyan, V. (2018). Ebeveyn-çocuk ilişkisi ve zorbalık. *Turkish Journal of Family Medicine and Primary Care*, 12(1), 49-55.

Özdemir, S. (2020). Üniversitede değerler eğitimi (SDÜ örneği) (1. baskı). Eğitim Yayınevi.

Özer, B. (Ed.). (2019). Karakterler ve değerler eğitimi. Pegem Akademi.

Özipek Çelenk, S. (2022). İlkokulda veli katılımı ile olumlu ebeveyn çocuk ilişkisi arasındaki ilişkinin incelenmesi (Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi).

Özkan, M. & Yıldırım, F. (2019). Erdem temelli değerler eğitiminin öğretmen-öğrenci ilişkisine etkisi. *Eğitim ve Bilim Dergisi*, 44(197), 23-38. <https://doi.org/10.15390/EB.2019.7778>

Özkan, R. (2006). Türk eğitim sisteminde himayeci değerler ilköğretim ders kitapları örneği (Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi). ‘Keşkesiz’ Bir Yaşam İçin İletişim: İletişim Donanımları (2002)

Polat, Ü. & Güler, B. (2021). Çocuk dergilerinde “Evrensel ve Ahlaki “değerler aktarımının ilköğretim programları ile ilişkilendirilmesi üzerine bir araştırma. *21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum Dergisi*, 10(28), 53-83.

Poyraz, H. (2004). Değerler nasıl oluşur?. 26. Uluslararası Değerler Eğitimi Sempozyumu, İstanbul.

Sabah Ülkesi “kültür-sanat ve felsefe dergisi”. İslam düşüncesinde sevgi. Erişim tarihi: 21.05.2025. <https://www.sabahulkesi.com/2020/10/16/islam-duesuencesinde-sevgi/>

Sargın, İ. (2021). Hukukta yorum ve yönetimin önemi. *Atlas Journal*, 7(44), 2152-2158.

Saygı, D. (2011). Ebeveyn-çocuk ilişkisi ölçeği’nin Türkçe’ye uyarlanması ve anne-çocuk ilişkisinin Bazı Değişkenler Açısından incelenmesi (Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi).

Saygı, D. & Balat, G. U. (2013). Anasınıfına devam eden çocuğu olan annelerin çocukları ile ilişkilerinin incelenmesi. *International Journal of Human Sciences*, 10(1), 844-862.

Schwartz, S. H. (2006). Basic human values: Theory, measurement, and applications. *Revue Française De Sociologie*, 47(4), 929-968.

Schwartz, S. H. & Bilsky, W. (1987). Toward a universal psychological structure of human values. *Journal of personality and social psychology*, 53(3), 550.

Seyhan, B. Y. (2015). Başa çıkma değeri açısından sabır üzerine nitel bir çalışma. *Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi*, (49), 127-146.

Sobi, F. (2019). Değer kavramı ve okullarda değerler eğitimi. *Samsun Eğitim Dergisi*. (2), 38-39.

Spranger, E. (1921). *Types of Men: The Psychology and Ethics of Personality*. New York: G.P. Putnam’s Sons.

Şentürk, R. & Boyutları, H. R. S. S. (2001). Bir Hafıza Zinciri Olarak Din. İslam'ın Anlaşılmasında Sünnetin Yeri ve Değeri Kutlu Doğum Sempozyumu.

Şahin, M. (2019). Kurum bakımı altındaki çocuklarda değer oluşumu: Ankara çocuk evleri örneği. Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimleri Enstitüsü (Doktora Tezi, Ankara

Şanlı, D. & Öztürk, C. (2015). Anne babaların çocuk yetiştirme tutumları ve tutumlar üzerine kültürün etkisi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Elektronik Dergisi*, 8(4), 240-246.

T.C. Milli Eğitim Bakanlığı, 2015. "Tutumlu olma değeri". Erişim: 31.12.2024. <https://sinoparge.meb.gov.tr/www/tutumlu-olma-degeri/icerik/77>

Türk Dil Kurumu. (2025). *Türkçe Sözlük*. Erişim adresi: <https://sozluk.gov.tr>

Topkaya Arslan, (2009), "Aristoteles'te Adâlet Kavramı", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, V. 2/6, Winter, p. 628-633.

Totcu, S. N. (2022). Ebeveyn-çocuk ilişkilerinde yaratıcılık iklimi ile ebeveynlerin yaratıcılık algıları arasındaki ilişkinin incelenmesi (Yüksek Lisans Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Konya

Türk Dil Kurumu. (2024). Türk dil kurumu genel sözlüğü. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları

Türk, İ. (2009). Değerler eğitiminde saygı, Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Tokat.

Türkiye Diyanet Vakfı. (2008). *Sabır*. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (Cilt 35, ss. 327–330). Ankara: TDV Yayınları.

TÜBİTAK Bilim ve Toplum Başkanlığı. (t.y.). *Değerler eğitimi*. TÜBİTAK Ansiklopedi. https://ansiklopedi.tubitak.gov.tr/ansiklopedi/degerler_egitimi

Ulusoy, K. & Dilmaç, B. (2020). *Değerler eğitimi*. Ankara: Pegem Akademi.

UNESCO. (2002). Framework for action on values education in early childhood. Reports Descriptive, Multilingual/Bilingual Materials. <http://unesdoc.unesco.org/images/0012/001287/128712e.pdf>

Vakıf, B. (2018). Günümüz Türkiyesinde toplumsal değişme üzerinden yeni çocukluk ve yeni ebeveynlik biçimleri (Yüksek Lisan Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü).

Yalar, T. & Yanpar Yelken, T. (2011). Değerler eğitiminin iyileştirilmesi ile ilgili öğretmen görüşlerinin belirlenmesi ve bir program modülü örneğinin geliştirilmesi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(38), 79-98.

Yalçın, M. (2021). “Doğan Cüceloğlu’nun ardından: Türk psikolojisine katkıları ve düşünce mirası.” *Psikoloji ve Toplum Dergisi*, 5(2), 45–52.

Yalnız, A. ve Yılmaz, Y. (2018). Değerler Eğitimi Kavramı Olarak Dürüstlük ve Dürüstlük Ölçeği (Dö) Türkçe Formu: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması. *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 17 (34), 649-666.

Yaşar, H. & Yaşar, Ö. (2023). Sezai Karakoç’un “Gün Doğmadan” adlı eserinin sevgi değeri açısından incelenmesi. *Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11(1), 26-39.

Yavuzer, H. (2000) Çocuk eğitimi el kitabı, İstanbul: Remzi Kitabevi

Yaylacı, A. F. (2016). Değerler eğitimi ve bir fabrika olarak modern okul. *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(2), 154-169.

Yazar, T. & Lala, Ö. (2020). Değerlerin kaynakları ve temelleri. H. Ekşi & A. Katılmış (Eds.), *Karakter ve Değerler Eğitimi* (ss. 27-55). Nobel Akademik Yayıncılık.

Yazar, T. Özekinci, B., & Lala, Ö. (2017). Öğretmen ve okul yöneticilerinin değerler eğitimi kavramına ilişkin metaforik algıları. *Eğitimde Nitel Araştırmalar Dergisi - Journal of Qualitative Research in Education*, 5(3), 245-269.

Yıldırım, S. G. & Demirel, M. (2019). Türk tarihinde değerler ve değerler eğitimi üzerine bir inceleme. *Eğitim Kuram ve Uygulama Araştırmaları Dergisi*, 5(1), 92-99.

Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2018). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri* (11. Baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2021). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri* (12. Baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Yıldız, B. (2023). Serhan Kansu’nun çocuk kitaplarında yer alan kök değerlerin felsefi açısından incelenmesi. *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 24(2), 1195-1221.

Yıldız, D. C. (2011). İbrahim Zeki Burdurlu’nun eserlerinde sevgi değeri. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, (29), 203-230.

Yurdakul, A. (2020). Değer kavramı ve değerler eğitimi. *Türk Medeniyeti*, (2), 14-20.

Zengin, M. (2017). Herkes için geçerli uygun değerleri belirlemek ve öğretmek mümkün mü? Değer eğitimi yaklaşımları bağlamında bir değerlendirme. *Sakarya University Journal of Education*, 7(2), 432-445.

EKLER

EK 1: KİŞİSEL GELİŞİM VE EĞİTİM HZ. MEVLANA REHBERLİĞİNDE DEĞERLER EĞİTİMİ BELGESİ

Barkod No: BL_0010003600957

Katılım Belgesi

2024

Sayın

Emine Yıldırım

Konya Büyükşehir Belediyesi Meslek Edindirme Kursları,
**KİŞİSEL GELİŞİM VE EĞİTİM HZ. MEVLANA REHBERLİĞİNDE
 DEĞERLER EĞİTİMİ (70 Ders)**
 kursunu başarılı şekilde tamamladığınız için
 bu belgeyi almaya hak kazandınız.

Uğur İbrahim ALTAY
 Konya Büyükşehir Belediye Başkanı

Bu belgenin doğruluğu <https://www.turkiye.gov.tr/belge-dogrulama> adresinde veya mobil cihazlarımıza yükleyebileceğiniz e-Devlet Kapısı'na ait Barkodlu Belge Doğrulama uygulaması vasıtasıyla QR kodu ile yandaki barkod okutularak kontrol edilebilir.

ÖZGEÇMİŞ

